

PAIKANTUMISIA QUEER-TUTKIMUKSEN KÄSITTEISIIN JA HISTORIAAN

Salla Aldrin Salskov, Leena-Maija Rossi ja Riikka Taavetti

Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehden kaksoisnumero vuodelle 2019 paneutuu queer-historiaan ja -käsitteisiin. Kutsuimme avoimella kirjoituskutsulla tutkijoita ja muita kirjoittajia pohtimaan queer-teoriaan ja -tutkimukseen liittyviä käsitteitä, queer-historiaa, käsitteiden historiaa sekä queer-teorian paikantumista. Kutsuimme vastattiin runsain mitoin, niinpä luettavananne on kaksoisnumero, jossa on kolmen tutkimusartikkelin lisäksi myös esseitä, keskusteluihin pohjautuvia tekstejä, kirja-arvioita ja jopa elokuvaesittely.

Queer-teorialla on oma, hyvin vahvasti *paikallistunut* historiansa anglo-amerikkalaisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä feministien aktivismin ja tutkimuksen leikkauspisteissä 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa (ks. esim. de Lauretis 1991; Rossi 2017; Kornak 2015). Kun queer viimeisten kolmenkymmenen vuoden kuluessa on levinnyt akateemisena ja poliittisena käsitteenä huomattavasti syntykontekstiaan laajemmalle, tutkijat ovat keskustelleet sen sovittamisesta sellaisiin yhteiskunnallisiin ja historiallisiin olosuhteisiin, jotka ovat varsin erilaisia kuin angloamerikkalaiset. Niinpä queer-käsitteen sovittamisesta ja kääntämisestä eri konteksteihin on keskusteltu laajasti englanninkielisen maailman ulkopuolella (ks. esim. Mizelińska & Kulpa 2011 queer-käsitteen sovel-

tamisesta itäisen Keski-Euroopan yhteiskuntiin, Suomesta myös esim. Mizelińska 2006).

Siinä missä esimerkiksi Norjassa queer-käsitteen käännöksenä on käytetty paikallista skeivt-käsitettä (esim. Hellesund 2016), Suomessa queer jätetään useimmiten kääntämättä, vaikka lukuisia erilaisia käännöksiä on ehdotettu; näistä mainittakoon kumma- ja outo- sanat ja niiden johdannaiset, sekä vikuuri ja pervo (ks. esim. Rossi 2003; Kekki 2006; Vänskä 2006). Viimeinen vaihtoehtoista, pervo, on alusta saakka jäsentänyt tämänkin julkaisun osastoja ”Pervoskooppi”-artikkeliosiosta ”Pervosilmäys”-arvosteluihin. Lehden nimessä esiintyy kuitenkin queer, samoin kuin Suomen Queer-tutkimuksen Seuran nimessä. Queer-käsitteen houkutus lienee osin siinä, ettei sillä ole vieraskielisyytensä vuoksi suomen kielessä queer-teoriaa edeltävää käyttöä eikä aiemman historian painolastia. Toisaalta sillä ei tästä johtuen ole suomen kielessä myöskään samanlaista vahvaa yhteyttä epänormatiiviseen, kummeksuttuun ja vinona pidettyyn seksuaalisuuteen. Juuri näitä yhteyksiä on haettu eri käännösehdotuksissa, joissa heijastuu myös queer-teorian ja käsitteen eri tulkintoja, painotuksia ja käyttömahdollisuuksia, ajan ja paikantumisen merkityksiä.

SQS
1-2/2019

I

Johdanto

Salla
Aldrin Salskov,
Leena-Maija
Rossi
ja
Riikka
Taavetti

KUVA: Kari Soinio, *Jean d'Aire, Calais'n porvarit (Après de Rodin) / 2018* (Les Bourgeois de Calais, Auguste Rodin, 1884–1889).

SQS on ollut alusta saakka kolmikielinen lehti, joka julkaisee artikkeleita suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Pidämme tärkeänä niin kotimaisilla kielillä julkaisemista kuin avoimuutta ulkomaisille tutkijoille sekä sellaisille Suomessa toimiville tutkijoille, joiden kirjoituskieli ei ole suomi tai ruotsi. Queer-kielen mahdollisuuksia tai kielen queeriyttämistä pohditaan tässä numerossa erityisesti **Sini-Petriina Klaston** kirjoittamassa keskustelutextissä ohjaaja **Mikko Mäkelän** kanssa. Teksti liikkuu kielellisesti suomen ja englannin välissä ja pohtii suomalaista queer-diasporaa sekä suomalaisuudelle annettuja merkityksiä Suomen ulkopuolella.

Kuten Klaston ja Mäkelän keskustelutexti jo osoittaa, tässä numerossa käsitteitä ja historiaa ei käsitellä vain perinteisen tieteellisen kirjoittamisen tyyliä, ja erityisesti esseissä on käytetty mahdollisuutta myös henkilökohtaisempaan kirjoittamiseen. **Joonas Säntti** pohtii omassa esseessään sukupuoli- ja määritlemättömän sukupuolen tarjoamia lukumahdollisuuksia suomalaisessa nykykirjallisuudessa. Säntti valottaa myös sitä miten queer voi haastaa käsityksiä queeristä, jos käsitteestä tulee valheellisen kattava ja sitä, millaisiin sukupuoli- ja seksuaalinormien ylityksiin tai venytyksiin käsite voi ulottua ja millaisia tulkintoja queer teoriana ja kehyksenä mahdollistaa. **Tiina Männistö-Funk** puolestaan jäljittää esseessään ristiinpukeutumisen mahdollisuuksia ja sen saamia merkityksiä eri aikoina ja eri paikoissa. Männistö-Funk nostaa esiin myös harvemmin analysoituja queer-mahdollisuuksia maaseudulla, kaukana queer-historian tutummasta kontekstista, suurkaupungeista, sekä pohtii luokan ja sukupuolirajan ylitysten risteämiä.

Numeron toinen keskusteluartikkeli on **Johanna Pakkasen, Rose-Marie Peaken ja Outi Santavuoren** vuoropuhelu kahdesta elämäntarinarakokelmasta, vuonna 1992 ilmestyneestä *Toisenlaisia naisia* -kirjasta sekä tuoreesta, vuonna 2019 julkaistusta teoksesta *Entiset heterot: Kuinka löysin itseni sateenkaaren alta*. Kirjoihin kerätystä elämäntarinoista löytyy

SQS
1-2/2019

||

Johdanto

Salla
Aldrin Salskov,
Leena-Maija
Rossi
ja
Riikka
Taavetti

edelleen samanlaisuutta huolimatta lähes kolmen vuosikymmenen ajallisesta etäisyydestä ja yhteiskunnallisesta muutoksesta koskien sukupuolen ja seksuaalisuuden merkityksiä varsinkin lainsäädännön tasolla. Kirjoittajat pohtivat myös akateemisen queer-tutkimuksellisen keskustelun sekä omaelämäkerrallisen kerronnan risteyksiä ja mahdollisia hankauskohtia.

Omaelämäkerrallisen kerronnan queer-luenta on kohteena myös yhdessä teemanumeron kolmesta vertaisarvioidusta artikkelista. **Tuula Juvonen** käsittelee artikkelissaan nimeämiseen ja identiteettiin liittyviä kysymyksiä tuoreessa *Unohtumattomat hetket* -muistitietokeruussa (2018, Työväen muistitietotoimikunta), jonka tavoitteena oli erityisesti queer-elämää kuvaavien muistojen kerääminen. Juvosen analyysi valottaa, millaisia uudenlaisia paikantumisia identiteettiterminologian kasvu ja leviäminen on viime vuosikymmeninä synnyttänyt ja mahdollistanut. Teoreettisena näkökulmana artikkelissa on suhteisuus: niin sukupuolen kuin seksuaalisuuden nimeäminen ymmärretään aina jollain tapaa relationaalisenä, suhteessa muihin.

Marianne Liljeström taas pohtii artikkelissaan spesifisti *tutkimuksellisia* paikantumisia, ja paneutuu myös suhteisiin: tarkemmin queer- ja feministisen teorian yhteyksiin, näitä suhteita tarkastelleissa keskustelussa syntyneisiin ajallisiin jatkumoihin ja kertomuksiin queer-teorian merkityksistä. Fokuksessa feministisen ja queer-ajattelun historiallisten yhteenkietoutumien ja erkaantumisten analyysissä ovat identiteetin merkityksellistäminen ja kritiikki, sukupuolen ja seksuaalisuuden kategorioiden toisistaan erottamisen mahdottomuus, ja, lopulta kysymys siitä voidaanko feminismiä ja queeriäkään pitää erillään toisistaan. Pitäisikö niiden toisiinsa lomittuvan historian jälkeen jo puhua sekä queer-feminismistä että feministisestä queer-ajattelusta?

KUVAT:

Kari Soinio, Andrieu d'Andres I, Calais'n porvarit (Après de Rodin) / 2018 (Les Bourgeois de Calais, Auguste Rodin, 1884–1889).

Kari Soinio, Jean de Fiennes, Calais'n porvarit (Après de Rodin) / 2018 (Les Bourgeois de Calais, Auguste Rodin, 1884–1889).

Asta Kihlmanin artikkeli paikantuu paitsi queer-tutkimukseen myös taidehistoriaan. Artikkelissaan Kihlman esittää queer-luennan kolmen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun vaihteessa työskennelleen suomenruotsalaisen naisteilijan, Sigrid af Forsellesin, Ellen Thesleffin ja Beda Stjernschantzin tuotannosta. Psykoanalyttisesti virittynyt teksti osallistuu

keskusteluun käsitteiden käytön historiallisuudesta ja siitä kuinka nykykäsitteet taipuvat vuosisatojen takaisten ilmiöiden tarkasteluun. Kihlman ehdottaa historiallisten taideteosten luennassaan *minäkuvallisuus*-termiä

SQS
1–2/2019

III

Johdanto

Salla
Aldrin Salskov,
Leena-Maija
Rossi
ja
Riikka
Taavetti

käsitteellistämään eräänlaista uudelleenajattelua subversiivista identiteettipolitiikkaa.

Identiteetin tarkastelu yhdistääkin kaikkia tämän numeron vertaisarvioituja artikkeleita, vaikka aiheen pohtiminen tapahtuukin hyvin erilaisista näkökulmista. Tämä on tutkimuksellisesti kiinnostavaa, sillä, kuten artikkeleistakin käy hyvin ilmi, identiteetti on ollut queer-tutkimuksen kentällä kenties kaikkein kiistanalaisin käsite. Sitä on kritisoitu muun muassa kategorisuudesta, normittavuudesta, ulossulkevuudesta ja essentialismista. Samalla identiteetti on kuitenkin säilynyt käsitteenä, jonka ympärille queer-tutkijat paikantavat itsensä yhä uudelleen, joko kriittisesti tai pyrkien löytämään sille mielekkäitä poliittisia käyttötapoja.

Taidehistorian lisäksi myös nykytaide on esillä tässä numerossa: ”Pervolinssin” galleriavieraana on valokuvataiteilija **Kari Soinio** ja esseiden joukossa julkaisemme **Heidi Lunabban** sarjakuvakerrontaa. Soinio on kuvannut omaa ruumistaan outouttaen ja binaarinormistoa haastaen jo kolmen vuosikymmenen ajan. Hänen teostensa alaston ”sankari” on saanut milloin feminiinisiä tai sukupuolten välille asettuvia piirteitä, milloin parodioinut hegemonisen maskuliinisuuden ideaaleja, milloin eläimellisesti kääntänyt nurin luonnon ja ihmisen hallintasuhdetta. Lunabba tunnetaan puolestaan installaatioistaan ja yhteisöllisistä teoksistaan, joissa hän on kutsunut osallistujia tutkimaan sukupuolen ja identiteetin kysymyksiä.

Ainoana suomalaisena queer-tutkimuslehtenä *SQS* on myös tärkeä areena tuoreen kotimaisen tutkimuksen käsittelyyn sekä erityisesti suomalaisille lukijoille kiinnostavan ulkomaisen tutkimuksen esittelyyn. Tämän numeron kirja-arvioissa esitellään Marie-Louise Holmin, Asta Kihlmanin sekä Riikka Taavetin väitöskirjat, jotka kaikki liittyvät queer-historialliseen tutkimukseen, eri näkökulmista ja eri tieteenaloilta.

Kirjallisuus

- Hellesund, Tone. 2016. “Skeivt Arkiv: The Establishment of a Queer Historical Archive in Norway 2012–2015.” *Lambda Nordica* (3–4): 111–134.
- Kekki, Lasse. 2006. ”Pervon puolustus”. *Kulttuurintutkimus* 23 (2006): 3, 3–18.
- Kornak, Jacek. 2015. *Queer as a Political Concept*. Helsinki: University of Helsinki.
- de Lauretis, Teresa (toim.). 1991. *Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities*. *differences* 3(2), iii–xviii.
- Mizielińska, Joanna. 2006. “Queering Moominland: The Problems of Translating Queer Theory into a Non-American Context.” *SQS* 1 (1): 87–104.
- Mizielińska, Joanna ja Robert Kulpa. 2011. “‘Contemporary Peripheries’: Queer Studies, Circulation of Knowledge and East/West Divide.” Teoksessa *De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives*, toimittaneet Robert Kulpa ja Joanna Mizielińska, 11–26. Farnham: Ashgate.
- Rossi, Leena-Maija. 2017. Hauras, korjaava ja parantumaton queer – katse ylöpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin. *SQS* 11(1): 1–18. <https://doi.org/10.23980/sqs.66351>
- Rossi, Leena-Maija. 2003. *Heterotehdas: Televisiomainonta sukupuoli- tuotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- Vänskä, Annamari. 2006. *Vikuroivia vilkaisuja. Ruumis, sukupuoli, seksuaalisuus ja visuaalisen kulttuurin tutkimus*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 35. Taidehistorian seura: Helsinki.

SQS
1–2/2019

IV

Johdanto

Salla
Aldrin Salskov,
Leena-Maija
Rossi
ja
Riikka
Taavetti

NIMEÄMISEN MAHTI

Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta

Tuula Juvonen

ABSTRAKTI

Tässä artikkelissa tarkastelen sitä, millaisia termejä käyttäen Suomessa elävät ihmiset kertovat kokemuksistaan sukupuoli- ja seksuaalisuusnormien rikkojina tai heidän liittolaisinaan. Tutkimusaineistona on ollut Työväen muistitietotoimikunnan vuonna 2018 keräämiä muistoja unohtumattomista hetkistä. Minua kiinnostaa erityisesti se, mitä aineistot kertovat sopivien termien puuttumisen, löytämisen ja luomisen merkityksestä mahdollisesti muutoksessa olevan identiteetin hyväksymiselle ja samaistumisen mahdollistavan yhteisön löytämiselle. Tarkastelen itsensä nimeämistä esimerkiksi sellaisilla aineistoissa esiintyvillä termeillä kuin aseksuaalisuus, queer, bi- ja panseksuaalisuus sekä muunsukupuolisuus. Lisäksi sivuan suhde-
muotojen moninaistumista kuvaavia termejä.

Aineistossa näkyy se, kuinka 2010-luvulla määrittelemättömyyden rinnalle ovat nousseet uudet, sukupuolta ja seksuaalisuutta yhä monimutkaisemmin ja tarkemmin nimeävät luokittelut, joilla varsinkin nuoret hahmottavat omaa relaationaalisesti rakentuvaa kokemusmaailmaansa ja olemisensa tapaa. Näen termistön moninaistumisen osana laajempaa käynnissä olevaa kulttuurista muutosta, jossa aiemmat sukupuoli- ja seksuaali-identiteettejä koskevat binaariset luokittelut ovat lähteneet liikkeelle, mikä luo sekä mahdollisuuden että uudenlaisen tarpeen itsensä nimeämiselle osana sosiaalisia suhdeverkkoja.

ABSTRACT

In this article I scrutinize the terms that Finns use when narrating their experiences of challenging gender and sexual norms or being allies to those who do. The analyzed data consists of memories collected in 2018 by the Commission of Finnish Labour Tradition (one of the bodies with national responsibility to collect LGBTQIA+ history) about most memorable moments. I am interested in the ways in which the materials described the lack of suitable terms, the meanings of finding or inventing them, as well as accepting identities or finding communities which allow identification through the terms. I analyze self-naming when such terms as asexuality, queerness, bisexuality and pansexuality or non-binary (here as muunsukupuolisuus) were used. I also touch upon the increasingly various relationship terminology.

In the materials it is evident that during the 2010s the new classifications address multiple genders and sexualities in ever increasing precision. They are used especially by the younger generation that seeks to understand its relational experiences and ways of being. I see the diversification of terminology as a part of a wider cultural change, during which the former binary classifications of gender and sexuality are in flux. This creates both opportunities and demands for naming oneself as a part of new social networks.

Erityisesti 2010-luvulla ihmisten arkikokemuksessa on alkanut näkyä se, miten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta kuvailevat nimitykset ovat lisääntyneet, niiden oikeaoppisuudesta käydään kiivasta kamppailua, ja termien oikeaan käyttöön haetaan ja tarjotaan opastusta (esim. Väisänen 2014). Erityisesti nuoret hahmottavat omaa kokemusmaailmaansa ja olemisensa tapaa uusilla, sukupuolta ja seksuaalisuutta yhä monimutkaisemmin ja tarkemmin määrittelevillä luokitteluilla (Clarke ym. 2018, 230–231; Hammack ym. 2018). Seksuaalisuutta koskevasta itserefleksiivisyydestä ja introspektiosta on muodostunut meille taksonominen tapa, kuten brittiläinen historioitsija Laura Doan on todennut (Doan 2013, 142): me kategorisoimme ja nimeämme seksuaalista haluamme ja kokemuksiamme yhä uusin tavoin.

Työväen muistitietotoimikunnan vuonna 2018 toteuttama *Unohtumattomat hetket* -muistitietokeruu osui siis aikaan, jolloin sukupuolen ja seksuaalisuuden määrittelyt ovat melkoisessa muutoksessa. Verkossa toteutetun keruun tarkoituksena oli yhtäältä kartoittaa sitä, millä tavoin vastaajat kertovat kokemuksistaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta tai niihin liittyvästä liittolaisuudesta¹, ja toisaalta sitä, millaisia ajallisia muutoksia näissä kokemuksissa on tunnistettavissa.

Tässä keruuaineistoon pohjautuvassa tutkimuksessani tarkastelen puolestaan sitä, miten aineistossa näkyy kokemuksen nimeämisen sosiaalinen ja vuorovaikutuksellinen luonne. Ehdotan, Leena-Maija Rossin (2016 [2018]) tavoin, että queertutkimuksessa käytyjä keskusteluja

1 Liittolaisuus (engl. allyship) viittaa ilmiöön, jossa etuoikeutettuihin ryhmiin kuuluvat solmivat luottamukseen perustuvia suhteita marginalisoituihin ryhmiin ja tukevat omalta osaltaan johdonmukaisesti näiden pyrkimyksiä yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi. Esim. heterot voivat olla lesbojen ja homojen liittolaisia lisääntymisoikeuteen liittyvissä kysymyksissä, tai lesbot ja homot transihmisten liittolaisia vaadittaessa oikeutta sukupuolen itsemäärittelyyn.

nimeämisestä ja identiteeteistä voisi rikastaa ja syventää ottamalla niihin mukaan relationaalisuudesta käytyjä teoreettisia keskusteluja. Lisäksi osallistun keskusteluun sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta tarjoamalla tulkintoja sekä uusien termien merkityksellisyydestä oman subjektiivisuuden konstituoinnille että termien ja niillä nimettyjen identiteettien jatkuvasta muuttumisesta Suomessa.

Rajaan tässä artikkelissa muistitietokyselyn vastauksista aineistokseni vastaajan valitsemia itsemäärittelyjä ja nimeämiseen liittyvää muistelukerrontaa. Vaikka aineistoa voisi tarkastella myös esimerkiksi affektikokemuksen (Juvonen & Kolehmainen 2018) tai kehollisuuden näkökulmasta (Kähkönen 2018), jäsentelen vastauksia tässä tarkastelemalla niissä kuvattuja kielellisen vuorovaikutuksen kokemuksia ja erilaisia nimeämiseen liittyviä Aspekteja.

Nimeämisen tarkasteluun keskittyvä näkökulmavalinta liittyy myös omaan henkilöhistoriaani. Olen itse nimennyt itseni vuonna 1989 uudelleen heterosta lesboksi, ja täsmentänyt identifikaatiotani eri aikoina erilaisilla määreillä, kuten feministi, femme, queerfeministi, tai olen vältellyt määrittelyjä tyystin. Näen, että uudet mahdollisuudet itseni nimeämiseen tai siitä kieltäytymiseen ovat tarjonneet minulle yhä uusia tapoja nähdä itseni ja omat mahdollisuuteni, ja minua kiinnostaa se, miten eri sukupolvet käsittelevät vastaavia kokemuksia nykyisin.

Artikkelissani esittelen ensin muistitietokerrontaan perustuvan tutkimusaineistoni erityispiirteitä, minkä jälkeen syvennän nimeämistä koskevaa queertutkimuksellista keskustelua relaationaalisen teoretisoinnin avulla. Metodologisten pohdintojen jälkeen siirryn analysoimaan aineistostani heteronormatiivisen hiljaisuuden seurauksia. Osuvien termien löytämisen tärkeyttä käsittelen aseksuaalisuuden osalta. Seuraavaksi kiinnitän huomiota rinnakkaisten termien käyttöön, käyttäen esimerkkeinä termejä queer, bi-, ja panseksuaalisuus. Uusien termien luomista kartoitan muunsukupuol-

lisuuden ja suhdemuotojen osalta. Lopuksi pohdin vielä sitä, millaisesta yhteiskunnallisesta muutoksesta on kysymys silloin, kun binäärikategorioiden rinnalle on nousemassa muita tapoja tarkastella liikkeellä olevia sukupuoliä ja seksuaalisuuksia.

Muistitietoaineiston keruu verkkokyselyllä

Aineiston keruun aikaan, vuonna 2018, yhä useammat ihmiset kertoivat aiempaa avomielisemmin henkilökohtaisista asioistaan esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Vaikka verkossa käydään vilkkaasti keskustelua myös sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta, meillä ei kuitenkaan ole takeita siitä, miltä osin tästä digitaalisesta keskustelusta jää jälkiä tuleville tutkijoille. Siksi näitä teemoja koskevaa pohdintaa ja muistelua on syytä tallettaa aika ajoin myös pysyviin arkistoihin (Juvonen 2014). *Unohtumattomat hetket* -muistitietokeruussa tavoitettavat kokemukset sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kanssa elämisestä ja liittolaisuudesta arkistoitii Työvään muistitietotoimikunnan kokoelmiin. Tämä on siinäkin mielessä perusteltua, että muistitietotoimikunnan kokoelmat ovat osa Työvään Arkiston kokoelmia, ja Työvään Arkistolla puolestaan on valtakunnallinen velvoite tallettaa myös lesbojen, homojen, bi- ja transihmistien historiaa.

Muistitietokyselyn keruu oli auki verkossa 1.6.–30.11.2018. Tietoa keruusta jaettiin ensisijaisesti *Unohtumattomat hetket* -Facebook-sivuston kautta, josta tietoa linkitettiin eri tahoille erityisesti Suomessa ensi kertaa järjestetyn sateenkaarihistoriakuukauden aikana (20.10–20.11.2018). Nämä molemmat kontekstit raamittivat keruun historian tallentamiseksi ja tekemiseksi. Keruuta ei markkinoitu ostetuilla mainoksilla, mutta siitä julkaistiin lyhyet uutiset Työvään sivistysliiton verkkosivuilla 6.9.2018 ja *Demokraatti*-lehdessä 13.9.2018, ja liittolaisia tavoiteltiin myös poliittisten nuorisojärjestöjen kautta. Keruun verkkosivuosoitteesta kertovaa

mainoslippusta jaettiin lisäksi kasvokkain esimerkiksi Helsinki Pridessä ja Kokkola Pridessä kesällä 2018 sekä Tampereella Leimareissa. Vastaajajoukko muodostui itsevalikoituneeksi siten, että vapaaehtoiseen kyselyyn vastasivat ne, jotka tunsivat asian syystä tai toisesta itselleen tärkeäksi. On oleellista huomata, että itsevalikoitunut otos ei kerro mitään siitä, kuinka yleisiä tai levinneitä vastauksiin tallentuneet ilmiöt ovat. Verkkokyselyllä on silti mahdollista kartoittaa ilmiöiden moninaisuutta ja niihin liittyviä puhetapoja (Suominen 2016, 117, 128).

Osallistujat saivat verkkolomakkeessa vastattavakseen aluksi joukon taustatietokysymyksiä, joista yksi oli avoin kysymys ”miten määrittelisit nykyisin sukupuolesi ja seksuaalisuutesi?”. Kysymys itsessään on hyvä esimerkki ajallemme ominaisista itserefleksiivisyyteen ohjaavista käytännöistä, joilla velvoitetaan ihmisiä tekemään tiliä itsestään muille ja pakotetaan heitä enemmän tai vähemmän hienovaraisesti identifioimaan itsensä suhteessa käyttössään oleviin hankaliinkin määritelmiin (Herrera 2017, 8, 13). Valmiiden vastausvaihtoehtojen puuttuessa avovastauksissa käytettiin kaiken kaikkiaan 16 erilaista vastaajalähtöistä luonnehdintaa sukupuolesta. Seksuaalista suuntautumistaan osallistujat luonnehtivat yhteensä 22 erilaisella termillä tai niiden täsmennyksellä. Lisäksi pieni osa vastaajista jätti joko sukupuolensa tai seksuaalisuutensa nimeämättä, tai he ilmoittivat, että he eivät halua määritellä itseään.

Kyselytutkimusten kysymyksenasettelut antavat vastaajille aina pieniä, mutta tärkeitä vihjeitä siitä, millaisia vastauksia heiltä toivotaan (Juvonen 2002). Niinpä tämän avoimen kysymyksen muotoilu (”nykyisin”) rakensi itsemäärittelylle lisäksi ajallisen ulottuvuuden ja tarjosi samalla tilaa kertoa sen muutoksista. On kuitenkin mahdollista, että kysymykseen sisäänrakennettu moninaisuus ja muutos olivat myös asioita, jotka eivät puhutelleet niinkään miesvastaajia, jotka naisia useammin kuvailevat identiteettinsä vakaaksi ja yksiselitteisiksi (Morandini ym. 2016, 3, 8–9; Hammack ym. 2018, 15).

Lomakkeessa oli neljä varsinaista muistitietoa tallentavaa kysymystä, joilla haettiin sukupuolen ja seksuaalisen moninaisuuden kanssa elävien vastaajien ja heidän liittolaistensa henkilökohtaisia kokemuksia sekä nettimaailman ulkopuolelta että verkossa tapahtuvasta vuorovaikutuksesta. Keruussa kannustettiin muistelemaan unohtumattomia hetkiä, jolloin monet vastaajista kuvasivatkin niitä välähdyksenomaisia tilanteita, joissa he olivat saavuttaneet korostuneen tietoisuuden omasta kokemuksestaan (Kähkönen 2018, 144). Vastaajia pyydettiin mainitsemaan kuvailussaan ainakin seuraavat seikat: mitä tapahtui, milloin tapahtui, keitä tapahtumassa oli osallisina ja miltä tapahtuma vastaajasta tuolloin tuntui.² On kuitenkin ilmeistä, että muistelluilla tapahtumilla on sekä tapahtumisensa aika että kertomisensa tai muistelun aika, ja molemmat niistä ovat ratkaisevia sille, miten asioita voidaan ja halutaan muistaa myöhemmin (Taavetti 2018, 82–85). Kokemusten ajallinen ankkuroiminen mahdollistaa silti joidenkin ilmiöiden esiintymisen ajoittamisen, vaikka niihin liittyvä kokemuksellisuuden tuntu itsessään olisi kertomisen aikaan jo muuttunut.

Muistitietokysely tutkimusaineiston keruumenetelmänä sopii siinä mielessä hyvin tähän aikaan, että myös muistitietotutkimus tutkimusmenetelmänä on nykyisin siirtynyt käsittelemään yleisten aiheiden sijaan paremmin henkilökohtaisen elämänpiirin kysymyksiä ja yksilön kokemuksia

2 Keruukysymykset, joissa haettiin ajassa muuttuvaa henkilökohtaista ja yhteiskunnallista kokemusta, ja niihin vastaamiseen ohjeistaminen saivat kimmokkeensa Weststrate & McLeanin (2010) laatimasta kyselystä, jonka tutkijat ystävällisesti tarjosivat käyttööni.

Esimerkiksi yhteiskunnallisia kokemuksia kartoittava kysymys esitettiin suomalaisessa keruussa näin: ”Kuvaile jokin unohtumaton, joko omakohtaiseen elämään tai muuten laajemmin sukupuolen tai seksuaalisuuden moninaisuuden kanssa elämiseen vaikuttanut sosiaalinen, kulttuurinen tai historiallinen tapahtuma tai ajanjakso, joka on joko merkittävästi muovannut käsitystäsi omasta seksuaalisesta tai sukupuoli-identiteetistä tai on ratkaisevasti vaikuttanut liittolaisuuteesi suhteessa näihin vähemmistöihin.” Muut kysymykset noudattelivat samankaltaisia muotoiluja.

(Ekrem 2016, 88). Kokemukset olivat kiinnostuksen kohteena myös tässä verkossa toteutetussa keruussa. Verkkokyselyyn vastaaminen jatkaa omalla tavallaan yksityisen kirjoittamisen genreä (Pöysä 2006, 229–231). Analogiseen arkistoon päätyvä verkkokysely asettuu yksityisen ja julkisen rajalle, samaan tapaan kuin julkisen digiverkon syövereihin arkistoituva kokemuskirjoittaminen (Järvinen-Tassopoulos 2011, 204–205). Vastauksista päätellen tämä on monille osallistujille tuttu kirjoittamisen lajityyppi.

Koska muistitietokyselyn vastaukset talletettiin pysyvästi arkistoon laajemman tutkijajoukon käytettäväksi, vastaajille tarjottiin mahdollisuutta vastata kyselyyn anonyymisti. Lisäksi osallistujat saivat itse määritellä sen, vaatiiko vastauksen lainaaminen tutkimuksessa heidän mielestään lisää anonymisointia, vai katsoivatko he, että valittu kerronnan tapa jo itsessään suojeli riittävällä tavalla vastaajien ja vastauksissa esiintyvien henkilöiden yksityisyyttä.

Kyselyyn vastasi kaiken kaikkiaan 72 henkilöä, kaksi heistä sähköpostitse tai kirjeitse. Nettikyselyille tyypillisesti monet vastauksista olivat vaillinaisia (Suominen 2016, 135; Jones & Brewster 2017, 682). Esimerkiksi vain 19 vastaajaa vastasi taustatietojen lisäksi kaikkiin neljään kysymykseen. Nettikyselyihin osallistuu usein myös satunnaisia vastaajia, joiden vastaukset ovat tyypillisesti varsin lyhyitä ja ylimalkaisia raportteja, joista ei voi juurikaan tehdä johtopäätöksiä vastaajan muusta elämänkokonaisuudesta (Ekrem 2016, 83, 86) tai hänen intersektionaalisista suhteuksistaan (Rossi 2016 [2008]). Lyhimmillään vastaus saattoi kaikkienensa olla vain yhden rivin mittainen. Poikkeuksen lyhyehköistä vastauksista muodostivat keruuta tukeneisiin yhteisöllisiin kirjoituskahviloihin osallistuneet kirjoittajat, joiden perinpohjaiset selvitykset ylsivät enimmillään noin 1650 sanaan.

Muistoja saatiin sekä heiltä, jotka eivät itse asettuneet yksiselitteisesti heteroseksuaalisuuteen tai cissukupuoleen että heidän ystäviltään ja liittolai-

siltaan. Osallistujat olivat syntyneet vuosina 1941–2002 mediaanivuoden ollessa 1986, joskin merkittävä osa vastaajista oli syntynyt vasta 1990- ja 2000-luvuilla (30 henkeä). Maantieteellisesti he sijaitsivat pääsääntöisesti suurkaupungeissa (42), mutta muuten yhtä hyvin myös keskisuurissa (13) ja pienissä (8) kaupungeissa tai maaseudulla (7). Yksi vastaajista asui ulkomailla. Vastaukset viittasivat kuitenkin vahvasti siihen, että netin käyttäminen vähentää asuinpaikan merkitystä, sillä vastaajat olivat luoneet ja ylläpitäneet tärkeitä ystävyyssuhteita ja yhteisöjä asuinpaikastaan riippumatta myös verkossa.

Vastaajista suurin osa oli seksuaalisuuttaan eri tavoin määritteleviä (cis) naisia, mutta cismiehiä edusti vain kaksi homoa. Heteromiesten ja transfeminiinisten henkilöiden vastaukset jäivät puuttumaan kokonaan. Siinä missä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuteen painottuva kysely joko tavoitti tai puhutteli erityisen huonosti cismiehiä, transmiehiä joukossa oli useampia.

Itsensä nimeämisen suhteisuus

Nimetyksi tuleminen on, kuten Judith Butler on todennut, väistämätöntä tunnustetuksi subjektiksi tulemiselle, sillä nimeäminen tuottaa subjektin ääriiviivat tilassa ja ajassa (Butler 1997, 33–34). Tuija Pulkkinen mukaan itsensä nimeämisellä asetetaan jo kertaalleen kerrottuun kertomukseen ja tuotetaan näin sosiaalisesti tunnustettuja identiteettejä (Pulkkinen 1998, 180, 186). Sopivan nimityksen löytämiseen liittyy vahva tunne oikeasta minästä, ja se antaa oikeuden elää tunnustetusti myös erilaista elämää (mt., 190, 204). Nimeäminen voi tuntua väärältä silloin, kun käytössä olevat termit eivät riitä kuvaamaan omaa kokemusta, ja nimetyksi tuleminen voi tuntua myös nimitellyksi tulemiselta silloin, kun termejä käytetään loukkaamistarkoituksessa ja osana vihapuhetta (Butler 1997, 4–5). Jos subjektiksi tulemisen alistavuudesta kertoo nimetyksi ja nimitellyksi

tuleminen, itsensä nimeäminen puolestaan kertoo siitä, miten tärkeää kokemuksellisesti oikein nimetyksi tuleminen on niin identiteetin kuin toimijuudenkin tunteen syntymiselle.

Ajatus oikein nimetyksi tulemisesta näkyi 1990-luvun lesbokirjallisuudessa autenttisen minän etsimisenä (Kosonen 1996, 186). Itse tulkitsen autenttisen minän etsimisen heijastaneen sitä todellisuutta, jossa vallitsevasti tarjolla olleet sukupuolen ja seksuaalisuuden heteronormatiiviset mallit eivät olleet riittäviä kuvaamaan vallitsevista odotuksista poikkeavien, sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninaisten ihmisten kokemusta. Tämä tuotti kalvavaa tunnetta epäautenttisuudesta, jota lesbojen autenttista identiteettikokemusta korostava omaelämäkerrallinen kirjoittaminen pyrki tahollaan ratkomaan (Kaskisaari 1995, 10–11). Sama teema toistui myös ajan lesbo- ja queertutkimuskeskusteluissa – ja kriittisimmillään itse autenttisuuden ajatuksen kyseenalaistamisessa suhteessa kokemuksellisuuteen ylipäänsä (Saresma 2010, 62–63).

Autenttisuuden ajatus liittyy moderniin seksuaalisuuskäsitykseen ja erityisesti seksuaalisuudesta tietämisen psykoseksuaaliseen sisäisyyteen. Silloin kun seksuaalisuuden ajatellaan olevan merkittävä osa persoonallisuuttamme ja identiteettiämme, tiettyjen seksuaalisten käytäntöjen harjoittajat nimetään tekojensa mukaisiksi henkilöiksi (Doan 2013, 143). Tällaiset sisäsyntyisyyteen nojaavat kategoriset identiteettimäärittelyt käsitetään helposti olemuksellisiksi ja siten vakaiksi, ja niihin kiinnitetään normatiivisia oletuksia. Tällaista identiteettinäkemystä queertutkimuksessa on lähdetty purkamaan (Rossi 2016 [2008]).

Vaikka queertutkijat eivät sinänsä kiellä identiteettien olemassaoloa ja tarpeellisuutta ihmisten minäkäsitykselle, esimerkiksi Judith Butler on halunnut kyseenalaistaa ajatuksen identiteettien perustalähtöisestä autenttisuudesta (2006 [1990]). Jos ajattelemme Butlerin tavoin, että subjektit muodostuvat vasta tekojensa kautta, yksilön vahvaan kokemuksellinen

tunne oman nimensä löytäneen identiteetin autenttisuudesta ei itsessään ole todiste kokemuksen sisäsyntyisyydestä ja aitoudesta. Sen sijaan se herättää kysymyksen siitä, miten tällainen kokemus autenttisuudesta rakentuu.

Relaationaalisuuden tutkijat lähestyvät kokemuksen rakentumisen kysymystä toteamalla, että yksilö on väistämättä aina huokoinen. Me kaikki olemme lähtökohtaisesti aina affektiivisessa vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin ja ympäristöömme, ja tämä molempiin suuntiin vaikuttava suhteisuus muokkaa niin meitä kuin kokemuksiammekin (Roseneil & Ketokivi 2016). Nekin nimetyt identiteetikokemukset, jotka miellämme sisäisiksi ja henkilökohtaisiksi, ovat siten kulttuurisesti ja historiallisesti jaettuina, ja mahdollisia vain tietyssä ajassa.

Itsensä nimeäminen ja itsensä kertominen olivat teemoja, joita 1990-luvulla tutkittiin lesbo- ja homotutkimuksen kentällä kiivaasti. Onkin kiinnostavaa huomata, miten nämä teemat ovat nousseet uudestaan keskiöön. Kuten 2010-luvulla julkaistut haastattelukirjat ja tutkimukset (Holma ym. 2018; Ristikari ym. 2018; Taavetti 2015; Paasonen & Spišák 2018) osoittavat, on tuskin sattumaa, että kiinnostuksen herääminen tapahtuu samaan aikaan, kun seksuaalisuuden nimeämisen taksonominen tapa on laajentunut koskemaan myös sukupuolta.

Näen myös, että seksuaalisuuden ja nyttemmin myös sukupuolen vakauden problematisoituminen on osin sen ansiota, että queerteorian avaamat pohdinnat ovat siirtyneet osaksi yhä useampien ihmisten tapaa hahmottaa omaa olemistaan. Esimerkiksi Eve Kosofsky Sedgwickin (1990) kaltaisten tutkijoiden dekonstruktiivinen tapa kyseenalaistaa binaareihin nojaavia ajattelumuotoja on tehnyt tilaa myös binaariluokitteluja haastavien sukupuolikäytäntöjen ja -kokemusten nimeämiselle. Samalla kun Butler on osoittanut, kuinka olemassa olevat nimitykset ohjaavat meitä normatiivisten sukupuolen ja seksuaalisuuden käytäntöjen toistamiseen, hän on myös

nostanut esiin mahdollisuuden niiden toisintoistamiseen (Butler 2006 [1990]). Tämänkaltaiset pohdinnat ruumiillistuvat nyt ihmisten arjessa, jossa ne kaipaavat nimetyksi ja siten tunnustetuksi tulemistä.

Sopivien termien puuttuminen

Kertomukset itselle sopivien sanojen ja termien puuttumisesta toistuivat eri tavoin muistitietokeruussa. Vastaajat kokivat ongelmalliseksi vahvan ja vaihtoehdottoman kulttuurisen oletuksen heteroseksuaalisuudesta, joka on estänyt heitä tunnistamasta sille vaihtoehtoja: ”Olen aina sopeutunut huonosti heterokulttuuriin ja miesten ylivaltaan, ja suhteeni miesten kanssa olivat aina niin emotionaalisesti kuin seksuaalisesti laimeita, vaikka itse aikoinaan kuvittelin, että sellaista se nyt vain on (UH 5).” Heterosuhteita haastavien vuorovaikutussuhteiden puuttuminen vaikeutti tälle miehen kanssa naimisissa olevalle naiskertojalle oman epäjumavuutensa nimeämistä ja haastamista. Mutta kuten tarjolla oleva haastatteluihin perustuva kokemukirjallisuus (Holma ym. 2018) osoittaa, heterokulttuurin lisäksi myös cissukupuolisuutta kyseenalaistamattomana norminaan pitävä lesbokulttuuri voi toimia sellaisena tukevana yhteisönä, jonka sisäinen vuorovaikutus ja sinänsä myönteiseksi koetut affektiiviset siteet itseasiassa vain pitkittävät muunlaisen identiteetin hahmottamista:

Muutin Helsinkiin, enkä enää ajatellut olevani transihminen, identifioiduin enemmän lesboksi. Mulla oli ihan selkeä mielenkiinto, olin kiinnostunut naisista. Se lesbolokero oli paljon yksinkertaisempi. Siinä yhteisössä, missä kaksikymppisenä olin mukana, oli tilaa sille, ettei ollut naisellisen näköinen nainen. Sai olla sen näköinen kuin oli (Leo, sit. Holma ym. 2018, 144).

Muun- ja transsukupuolisten vastaajien kuvailema kokemus sopivien termien puuttumisesta tai löytämisen vaikeudesta asettuu jännitteiseen

suhteeseen ciskokemuksen kanssa, jota leimaa niin vahva itsestänselvyys, että sitä ei muistitietovastauksissa usein edes erikseen nimetä. Kiinnostavasti kyllä, kuitenkin erityisesti ne vastaajat, jotka liikkuvat transihmisten kanssa yhteisissä tiloissa, nimeävät itsensä usein jo paitsi naisiksi, myös cisnaisiksi. Suhteiden solmiminen transihmisiin oli tältä osin muokannut näiden naisten itseymmärrystä.

Jotkut itsensä heteroiksi nimeävät vastaajat toivat kyselyn innoittamina itserefleksiivisesti esiin oman heteroutensa itsestänselvyuden – he kertoivat sen olleen heidän kokemuksensa ”aina”, eikä heidän ollut tarvinnut pohtia tai kyseenalaistaa sitä missään vaiheessa (UH 10; UH 12; UH 28; Rosenberg 2017, 4). Jotkut vastaajista ovat aikuisiällä kuitenkin tulleet myös tietoiseksi vallitsevasta hetero-oletuksesta ja siitä, että heidän ei ole koskaan tarvinnut erikseen kertoa omasta heteroseksuaalisuudestaan kenellekään (UH 12; UH 51; UH 63). Heillä tämä tietoisuus omasta etuoikeutetusta tilanteestaan oli syntynyt vuorovaikutuksessa lesbo- ja homokulttuuriin.

Lisäksi vastauksista kävi ilmi, että vielä nykypäivänäkin oman ei-heteroseksuaalisuuden tunnistaminen on ollut monille vastaajille yllättävän vaikeaa. Tämä selittyy ainakin osaksi kouluopetuksen asenteellisuuksella ja puutteellisuuksella, jota nuorten on ollut vaikea lähteä haastamaan (ks. Taavetti 2015, 83, 86, 133). Muistitietokyselyyn vastannut, vuonna 1999 syntynyt kirjoittaja kuvaa tilannetta omalla kohdallaan näin:

Olin koko elämäni ennen vuotta 2017 pitänyt itseäni täysin heterona, koska peruskoulussa meidät opetettiin heteronormatiivisesti ja opin, että tytöt pitävät vain pojista ja toisinpäin. [...] Lukiossa mieleni avartui ja sain lisää tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä netin ulkomaalaisilta keskustelupalstoilta (UH 7).

Se, että vastaaja kykeni laajentamaan internetin tarjoaman tekstuaalisuuden välityksellä suhteisuutensa piiriä yli sen, mitä kouluopetus kykeni hänelle tarjoamaan, avasi ratkaisevasti hänen seksuaalista minäkäsitystään. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kanssa elävillä ihmisillä on lähistoriallisestikin katsottuna ollut läheinen suhde internetin käyttöön (Herrera 2017, 4). Netti on yleistyttyään mahdollistanut tiedon ja yhteisöjen löytämisen sekä erilaiset anonyymit identiteettikokeilut (Taavetti 2015, 106–108; Cavalcante 2018, 5, 18). Juuri netti, ja siellä esimerkiksi Twitter, YouTuben videoblogit ja Tumblrin mikroblogit ovat olleet reittejä, joiden kautta monet muutkin vastaajat ovat onnistuneet löytämään itselleen tärkeitä ihmisiä, neuvoa ja tukea (UH 38; UH 56; UH 59; myös Jenzen 2017, 1633, 1637 ja Cavalcante 2018 6–9).

Verkosta löytyvän vertaisryhmän rooli tiedonhankinnassa korostuu erityisesti niissä tilanteissa, joissa keskustelukumppaneita olisi muuten todella vaikea löytää, kuten vaikkapa tämän intersukupuolisen vastaajan tapauksessa:

Vertaisteni kirjatukset omasta kehostaan ja sukupuolestaan ovat auttaneet minua hahmottamaan itseäni ja suhdettani erilaisiin sukupuoliin luokituksiin. Se on tuntunut monin tavoin marginaalissa elävälle helpottavalta. (UH 20.)

Toisaalta netissä liikkuminen altistaa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kanssa elävät ihmiset heteronormia puolustavalle vihapuheelle. Samoin se mahdollistaa juuttumisen sellaisiin alakulttuurisiin yhteisöihin, jotka voivat olla myös vahingollisia omalle hyvinvoinnille (Taavetti 2015, 109–110; Cavalcante 2018, 17). Se, millaisiin teksteihin netissä törmää, on usein arapelä ja tärkeäksi verkkotaidoksi nouseekin itsensä suojaaminen vahingoittavilta viesteiltä (Jenzen 2017, 1631, 1634–1635), mihin myös osa osallistujista kiinnitti vastauksissaan huomiota.

On kuitenkin täysin mahdollista kuvitella tilanteita, joissa tiettyjä kokeuksia nimeävien termien puuttumista voidaan pitää myönteisenä asiana. Kuten yksi muistitietokyselyn heterovastaajista kirjoitti, 1960-luvulla naiset eivät välttämättä edes tienneet, että homoseksuaalisuutta oli olemassa. Näin ollen heille ei myöskään tullut mieleenkään syrjiä työkavereitaan, joiden homous valkeni heille vasta pitkälti jälkikäteen (UH 23). Vaikka hiljaisuus on omalla tavallaan tuottanut turvallista tilaa aikana, jolloin homoseksuaaliset teot ovat olleet rikollisia, homoseksuaalisten ihmisten omalle itseymmärrykselle sanaton hiljaisuus on kuitenkin voinut olla samaan aikaan tuhoisaa. Kun heillä ei ollut käytettävissään tietoa omaa elämäänsä koskevista ilmiöistä, ne näyttäytyivät vain vaiettuina tabuina tai stereotyyppien valossa oudoiksi vääristyneinä.

Juuri homoseksuaalisuuden osalta on huomattavissa, kuinka termistön luomisen ja vakiintumisen rinnalla julkisen keskustelun määrä on purkanut nimeämättömyyteen liittyviä näkymättömyyden ja tunnistamattomuuden ongelmia, jolloin mahdollisuudet itseymmärryksen lisääntymiseen ovat radikaalisti kasvaneet. Monipuolisen mediakuvaston luominen vahvistaa ajatusta siitä, että seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta on olemassa, eikä siinä ole mitään väärää tai epänormaalia (Taavetti 2015, 111). Nykyisin homoseksuaalisuus onkin pitkälti lomittunut heteroseksuaalisuuden rinnalle osaksi median läpitunkemaa arkea (Juvonen 2015, 32–70). Sama viesti välittyy myös kyselyn vastauksissa. Vastaajille niin julkisten ulostulot (UH 27; UH 40; UH 69) kuin kulttuurituotteiden kuvastotkin ovat 2000-luvulla välittäneet tärkeitä myönteisiä viestejä: ”Älä kerro äidille / Queer as folk’ toi näkyväksi, että meitä on muitakin ja että me myös kelpaamme näkyville (UH 41).” Tässäkin vastauksessa näkyy silti se, kuinka hankalalta itsensä nimeäminen homoksi voi tuntua heteronormin vahvasti läpitunkemassa yhteiskunnassa. Vastaaja luo suhteisuutta mieluummin oman yhteisön sisäpuolisiin puhumalla ”meistä” sen sijaan, että hän asettuisi avoimesti haastamaan ympäröivää heteronormia nimeämällä itsensä homoksi.

Termien löytäminen: aseksuaalisuus

Moderni seksuaalisuus käsitys ohjaa meitä ajattelemaan, että seksuaalinen halu ja siihen liittyvä nautinto on merkittävä osa persoonallisuuttamme ja identiteettiämme (Haataja 2018, 16–17). Tällöin herättää oudoksuntaa, jos joku ilmoittaa seksuaalisen halun puuttumisen olevan hänelle omin tapa määritellä itsensä. Vastaajista kymmenen (N=72) identifioi kuitenkin itsensä aseksuaaleiksi, joskin he tekivät sen monin eri tavoin ja monista eri syistä (ks. Clarke ym. 2018, 235–236; Taavetti 2015, 29–30, 70–73). Yksi heistä totesi lyhyesti, että ”En ole ikinä tullut kovin hyvin toimeen cis-miesten kanssa, en tiedä miksi, en vain pysty rentoutumaan heidän seurassaan eikä meillä ole juteltavaa (UH 7).” Toinen kertoi muistavansa jo alaluokilta sen, kuinka luokkatoverit tivasivat häneltä, kehen luokan pojista hän oli ihastunut:

En muista tarkalleen mitä ajattelin kun minulta kysyttiin kuka meidän luokan pojista oli ihastukseni kohde. Muistan kuitenkin tunteneeni oloni tyhjäksi. [...] En stressanut asiasta enempää, varsinaiset tunteet tulevat vasta vanhempana, ajattelin. Vähän niinkuin kun alkaa pitämään kahvista. Ironista kyllä en koskaan ruvennut juomaan kahviakaan. (UH 35.)

Näille vastaajille relaationaalinen minäkäsitys ei rakentunut seksuaalisen vuorovaikutuksen kautta. Sen sijaan vastauksista voi lukea sen, kuinka vieraannuttava aseksuaalisuuden kokemus voi olla yhteiskunnassa, jossa heteroromanssiin asettuvan seksuaalisen halun oletus on läpitunkevasti läsnä.

Media ympärilläni kasvatti minut haikalemaan jonkin perään mitä en varsinaisesti edes halua tai tunne. [...] Tiedätkö miltä tuntuu epäillä itseään joka ikinen hetki? Minä tiedän. [...] Näin käy kun elät maailmassa jossa tunteet, parisuhde, lapset, avioliitto ja seksi luetellaan pääelämäntavoitteiksi ja et itse tunne mitään. (UH 35.)

Nimen löytäminen omanlaiselle tunne-elämälle ei ollut ollut helppoa asexuaaleille vastaajille, ja se tapahtuikin useimmiten sattumalta, internetin avulla. Yksi vastaajista törmäsi asexuaalisuus-termiin ensimmäisen kerran vuonna 2007, luettuana 15-vuotiaana deviantART-verkkosivuston tekstejä. Hakukoneen avulla hän löysi myös Wikipedia-artikkelin aiheesta yrittäessään ymmärtää omaa ”seksiahistustaan” (UH 64). Joskus netistä löytyvät määrittelyt voivat kuitenkin aiheuttaa sen, että tarjollakaan olevaa nimettyä identiteettiä ei tunnusteta omaksi silloin, jos sitä kuvaavat määrittelyt ovat omalle kokemukselle sopimattomia:

Silloin artikkeli ei vielä erotellut seksuaalisen suuntautumisen ja romanttisen suuntautumisen välillä, joten sain käsityksen, että asexuaalien pitää myös olla aromantikkoja. Ajattelin että ”ai, kai tää seksiahistus tarkoittaa vaan sitä, että en oo valmis harrastamaan seksiä”. Tämä lykkäsi identifiointani parilla vuodella. (UH 64.)

Asexuaaleille suunnatut ryhmät ja chatit ovat laajentaneet kuviteltavissa olevan rajoja ja mahdollistaneet yhteisöllisyyden kokemisen tilanteessa, joka muuten voisi olla hyvin toiseuttava:

Muiden queer-henkilöiden pohdinnat identiteetistä ja seksuaalisuudesta ovat auttaneet minua löytämään itselleni sopivat sanat – todennäköisesti en ilman nettiä edes tietäisi, että asexuaalisuus on olemassa, koska siitä puhutaan niin tuskallisen vähän julkisessa keskustelussa. (UH 38.)

Vuonna 2016 netistä löytyneet termit mahdollistivat myös tuolloin 18-vuotiaalle asukupuoliselle henkilölle asexuaaliksi identifioitumisen. Hän kertoo omasta ”välähdyksen” hetkestään (Kähkönen 2018, 144) näin:

Kello oli kaksi yöllä ja makasin sängyllä pimeässä huoneessa, kännykkä kädessä. Googlasin puoli tuntia ja näin linkin jossa luki demiseksuaalisuudesta. Olin kuullut siitä joskus, unohtanut. Sen

kautta pääsin asexuaalisuuteen ja pian aromanttisuuteen. Kaikki paino nousi hetkeksi. Ilman internetiä en vieläkään tietäisi kuka olen, hädin tuskin löysin sitä sieltäkään. (UH 35.)

Vastaajien mainitsevat tunteet, kuten ahdistus, tuska ja painon tunne, kertovat siitä jopa kehollisena tuntuvasta ja emotionaalista työstämistä vaativasta ristiriidasta, joka oli syntynyt heidän oman ”tyhjän” kokemuksensa ja sen välille, mitä heidän pitäisi ympäristönsä vaatimusten mukaan tuntea (vrt. Craib 1994 ja Roseneil 2006, sit. Lahti 2019, 78). Tämän ristiriidan työstämisessä keskeisenä apuna heille oli ollut se, että he olivat löytäneet uusia termejä oman kokemusmaailmansa nimeämiseen. Termit ja niiden viitoittamat keskustelut välittivät vastaajille ajatuksen siitä, että heille ominainen, seksuaalisesta halusta vapaa tapa asettua suhteeseen muiden ihmisten kanssa oli tunnustettu ja hyväksytty.

Varhaisimmasta kokemuksesta kertovan, vuonna 2007 Wikipedia-artikkeliin turvautuneen vastaajan itseymmärryksen uudelleenrakentumista hidasti merkittävästi se, että hän joutui prosessoimaan lukemansa merkitystä omalle elämälleen monia vuosia yksin. Sen sijaan kymmenen vuotta myöhemmin vertaisryhmissä oli tuotettu runsaasti jaettavaa ymmärrystä siitä, millaisia erilaisia kokemusmaailmoja asexuaalisuuteen saattoi liittyä. Joillakin vastaajista saattoi olla jopa lähipiirissä muitakin samoin tuntevia ihmisiä, joiden kanssa he saattoivat pohtia asiaa yhdessä. Näin oli tämän 18-vuotiaan naisen laita, joka kertoi saaneensa runsaasti vertaistukea omille pohdinnoilleen:

Kysyin [ystävältäni, TJ], voinko olla asexuaali, jos pidän masturboinnista silloin tällöin, jos haluan romanttisen parisuhteen, jos koen seksin ajatuksena hieman ällöttävänä ja kaikkea tähän liittyvää. Hän sanoi, että kyllä, kuulostan asexuaalilta ja hän linkkasi minulle AVENin nettisivut, jotka kertovat asexuaalisuudesta ja auttaa siihen liittyen. Koko loppuillan kulutin AVENissa ja Facebookin

Asexuality-ryhmässä, johon sinä iltana liityin. Kaikki lukemani tarinat sopivat minuun ja kysymyksiini vastattiin positiivisesti. Tajusin olevani aseksuaali. (UH 7.)

Kun tämän vastaajan vuorovaikutukselle altis huokoinen minuus asettui suhteeseen mahdolliseen vertaisryhmään kuuluvien uusien ihmisten ja heidän kertomustensa kanssa, uusi tilanne mahdollisti hänelle uudenlaisen minuuden konstituoitumisen ja kokemuksen henkilökohtaisesta psyykkisestä tilasta (Roseneil & Ketokivi 2016, 154): ”[t]ajusin olevani aseksuaali”. Vastauksia lukemalla käy kuitenkin hyvin ilmi se, että aseksuaalisuudeksi nimetty identiteetti saattoi pitää sisällään varsin erilaisia kokemuksia.

Esimerkiksi eräs vastaaja tajusi, että hän ei vielä 17-vuotiaana ollut kiinnostunut seksistä:

aloin identifioimaan aseksuaalina 17-vuotiaana sen takia, koska en halunnut harrastaa seksiä ja koska en tarkemmin ajateltuani edes tiedä miltä tämä ’seksuaalinen vetovoima’ tuntuu (UH 62).

Toisaalta joillekin vastaajille aseksuaaleiksi identifioituminen ei silti sulkenut pois ihastuksia tai seurustelua eri sukupuolia olevien ihmisten kanssa. He saattoivat kutsua itseään bi- tai homoromanttisiksi aseksuaaleiksi, tai aseksuaaleiksi lesboksi (UH 62; UH 7; UH 33; UH 56). Mutta jotkut vastaajista eivät olleet kiinnostuneita solmimaan lainkaan intiimejä suhteita toisiin ihmisiin, vaan kokivat lämpimiä tunteita muista asioista: ”Saatan katsella oransseja lehtiä maassa ja vain rakastaa elämää (UH 35).”

Jos yhä edelleen aseksuaalisuudesta puhutaan julkisuudessa harvoin, ei se vuonna 2009 ollut tuttu asia myöskään terveydenhuollon toimijoille. Niinpä tämä vastaaja koki epäasiallista kohtelua kerrottuaan hoitajalleen olevansa aseksuaali. Henkilökunnan asenne vaikeutti hänen sitoutumistaan hoitoihin ja katkaisi sinänsä tarpeellisen hoitosuhteen ennenaikaisesti:

[Hoitaja, TJ] vastasi, että me ”työstäisimme sitä”. En vielä tiedä eikö hän vain ymmärtänyt mitä aseksuaalisuus on vai eikö hän välittänyt. Itse tilanteessa olin niin häkeltynyt, että en osannut reagoida, mutta myöhemmin olin raivoissani. Eheytyshoitoonko minut laitetaan? Hoitaja ei varmasti olisi sanonut samaa heteroille tai edes homoille tai lesboille. Parin tapaamisen jälkeen en mennyt enää sovituille ajoille. (UH 64; vrt. myös UH 29; Taavetti 2015, 124)

Tämä vastaus kertoo siitä, miten tärkeää ihmisille on se, että kaikkia heteroseksuaalista normia nimetyksi haastavia henkilöitä kohdellaan yhtäläillä kunnioittavasti. Siksi ei tarvitse ihmetellä, miksi toinen vastaaja on niin iloinen siitä, että hän on saanut elää nuoruutensa aikana, jolloin aseksuaalisuus on ollut enemmän esillä ja siitä on ollut saatavilla paremmin tietoa. ”Aseksuaalisuuden lisäys joihinkin terveystiedon oppikirjoihin on upeaa (UH 59).” Laajemminkin se, että ”oma” termi on olemassa yleisessä käytössä ja tarjolla muiden joukossa rästettävänä ruutuna tai klikattavana valikkona tarjoaa ihmisille kaivatun mahdollisuuden samaistumiseen, mikä kontrastoituu vahvasti paljon tavanomaisempaan väärinolettamiseen ja ohittamiseen (UH 13; UH 29). Samalla termin näkyvyys herättää ihmisissä iloa, usein siksi, että se auttaa normalisoimaan omaa olemassaoloa, sitä samaa, joka usein on pitkään joutunut pysymään nimettömänä ja outona kaapissa (Clarke ym. 2018, 234).

Rinnakkaisten termien käyttäminen: queer, bi- ja panseksuaalisuus

Vaikka homoseksuaalisuudesta on jo jonkin aikaa puhuttu varsin avoimesti, biseksuaalisuuden osalta tilanne on pitkään ollut toinen. Sen kulttuurinen olemassaolo on edelleen paljon homoseksuaalisuutta vaietumpaa ja leimatumpaa (Kangasvuo 2014; Lahti 2019). Lisäksi sen asema on ambivalentti

monoseksuaalisiksi asemoituvien hetero- ja homoseksuaalisuuksien välissä. Mutta toisaalta se, että kokemus tulee aina nimetyksi juuri muuttuvassa suhteisuudessa, tekee itsensä nimeämisestä ja varsinkin tämän nimeämisen toistamisesta vaikeaa (ks. Kähkönen 2018, 133). Siksi ihmisten itsestään käyttämät termit eivät välttämättä koskaan muodosta yksiselitteisesti pysyvää jatkumoa esimerkiksi halujen, tekojen ja identiteettien välille (Diamond 2007). Sen sijaan niitä luonnehtii usein tilannesidonnaisuus ja osin jopa satunnaisuus.

Viisi vastaajista määritteli seksuaalisuutensa queeriksi, antaen kuitenkin tälle määrittelylle keskenään hyvin erilaisia sisältöjä. Kolmelle heistä queer ja muunsukupuolisuus tuntuivat liittyvän yhteen (UH 54; UH 68; UH 69). Vaikka trans- ja muunsukupuolisista ihmisistä puhumiselle alkaa jo olla olemassa sanoja, heidän itsensä voi yhä edelleen olla vaikea puhua oman seksuaalisuutensa suuntautumisesta perinteisillä termeillä, jotka olettavat ensisijaisesti kiinnostuksen suuntautumisen asettuvan tavalla tai toisella binäärisukupuoliin (Taavetti 2015, 67). Myös australialaistutkimuksessa on todettu, että erityisesti ne henkilöt, joiden sukupuoli ei asetu binäärisesti, nimesivät seksuaalisen suuntautumisen mielellään queer- ja panseksuaalisuus-termein (Morandini ym. 2016, 6).

Yksi vastaajista oli nainen, joka oli siirtynyt heterosuhteesta seurustelemaan naisten kanssa, ja oli aluksi nimennyt itsensä lesboksi. Nyt hän kirjoitti, kuinka "[o]len nyt myös 'päivittänyt' käsitystäni itsestäni, lesbo ei ehkä enää kuvaa omaa seksuaalisuuttani yhtä hyvin kuin queer, ja siksi identitifoidun queeriksi (UH 52)". Toinen heterosuhteista naisuhteeseen siirtynyt nainen nimesi itsensä suoraan queeriksi (UH 5). Ehkä nämä vastaajat kokivat, että queer salli lesboutta paremmin heidän muuttuvan halunsa (myös Sprott & Hadcock 2018, 223). Suomen lisäksi myös kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, kuinka lesbous on identiteetikategoria, jonka suosio on jo pitkään ollut laskussa erityisesti nuorison

parissa (Lehtonen 2014, 53; Herrera 2017, 3, 7; Rosenberg 2006, 9–10). Tämä voi selittyä sillä, että lesbous ymmärretään nykyään tiukkarajaiseksi ja vakaaksi kategoriaksi – ehkä jopa vakaammaksi, kuin mitä monet lesbot sen itse mieltävät.

Toisille queer saattoi alleviivata sellaista poliittista katsantokantaa, joka kritisoi pyrkimystä normaaliuteen (ks. Holma ym. 2018, 60; Taavetti 2015, 30). Tuolloin kritiikin kohteena saattoi olla esimerkiksi lesbo- ja homoliikkeen tavoittelema yhdenvertainen avioliitto:

En ole ollut koskaan kiinnostunut avioliitosta ja monisuhteisesti elävänä ajatus kahden ihmisen välisestä juridisesti vahvistettavasta liitosta tuntui vain absurdilta ihanteelta. [...] [Kesän 2014 Helsinki Pridella näkynyt, TJ] ”Tahdon 2014 vain panna” -iskulause vahvisti käsitystäni siitä, että kutsun itseäni queeriksi nimenomaan siksi, että se kuvastaa myös poliittista minääni. (UH 69.)

Tässä vastauksessa seksuaalisuutta määrittelevä vuorovaikutussuhde omaan lähipiiriin mahdollisti sen, että seksuaalinen identiteetti näyttäytyi myös poliittisena ratkaisuna.

Aiempien luokittelujen suosion hiipuessa määrittelemättömyys kasvattaa suosiotaan (Lehtonen 2014, 53), ja tämänkin keruun vastauksien läpikäynti osoitti sen, että kaikki vastaajat eivät olleet varauksettoman innostuneita oman seksuaalisuutensa määrittelemisestä. Määrittelemättömänä pysyttäytyminen voi liittyä esimerkiksi siihen, että vastaaja näkee sukupuolensa ja/tai seksuaalisuutensa olevan liikkeessä, eikä hän siksi halua sitoutua vain yhteen, vakaita rajoja indikoivaan identiteettiperustaiseen kategoriaan. Tämä vastaaja on yksi niistä, joka koki tarjolla olleet binäärikategoriat ahtaiksi:

Ulkopuolisilla ihmisillä on kokemukseni mukaan ollut tarve mää-

ritellä seksuaalisuuttani. Vaikka olen elänyt pitkissä monogamisissa suhteissa, en ole halunnut määritellä itseäni heteroksi tai lesboksi. Olen aina kokenut olevani jollain tavalla näiden välissä. (UH 18.)

Eräs pelkästään heterosuhteissa ollut nainen, joka kuitenkin koki voivansa kiinnostua romanttisessa ja seksuaalisessa mielessä ihmisistä heidän sukupuolestaan riippumatta, kuvasi itseään näin: ”bi-seksuaali/epävarma/en koe tarvetta määrittelyyn” (UH 32). Naissuhteensa virallistanut nainen puolestaan nimesi itsensä panseksuaaliseksi naiseksi, ”jos on pakko kategorisoida” (UH 34). Itsensä nimeäminen voi tuntua bi- ja panseksuaaleista erityisen hankalalta siksi, että nimeäminen itsessään on liikettä pysäyttävää vallankäyttöä (Butler 1997, 36). Siinä missä kyselyyn vastanneille aseksuaaleille oman paikan vakauttaminen nimeämällä tuntui helpottavalta, bi- ja panseksuaalit tuntuivat puolestaan arvostavan sitä, että heidän avara halunsa sai jatkaa rajoittamatonta liikettään.

Kuitenkin panseksuaalisuus-termin avoimuus tarjosi joillekin vastaajille kaivatun ratkaisun hankalaksi koettuun määrittelyongelmaan, ja auttoi heitä konstituimaan itsensä aiempaa osuvammin:

Se tunne, kun ymmärsin, että seksuaalinen kiinnostukseni ei rajoitu vain naisiin, vaan henkilöihin sukupuolesta riippumatta. Olen oikeastaan aina tuntenut niin, mutta löysin sille määrittelyn panseksuaalisuus vasta näin 29-vuotiaana tänä vuonna. En tiedä, miksen ollut aiemmin tajunnut tätä asiaa, mutta hyvä näinkin myöhään kuin ei milloinkaan. (UH 34.)

Myös tämä, itsensä aiemmin biseksuaaliksi nimennyt vastaaja, koki panseksuaalisuus-termin löytämisen itselleen myönteiseksi asiaksi:

Olin netin kautta tutustunut moniin lgbtq ihmisiin ja termeihin. Vuotena 2016 olin törmännyt termiin panseksuaali ja ajattelin, että se kuvaa minua hyvin (ja tykkäsin lipun väreistäkin). En ole ikinä

ajatellut, että minun seksuaalisuuden esteenä olisi jonkun ihmisen sukupuoli tai sukupuoli ilmaisu ja panseksuaalisuus minulle kuvastaa hyvin sitä mitä tunnen. (UH 65.)

Vastausten perusteella rajanveto bi- ja panseksuaalisuuksien välillä on käytännössä kuitenkin satunnainen ja liukuva (myös Lahti 2018, 22, av. 1). Yksi vastaajista kertoi nimenneensä itsensä biseksuaaliksi lähinnä siksi, ettei hänellä aikoinaan, 25-vuotiaana, ollut vielä ollut käytössään sanaa panseksuaali (UH 1). Siinä missä toinen vastaaja nimesi identiteettinsä biseksuaalista panseksuaaliksi 29-vuotiaana opittuaan uuden, häntä aiempaa osuvammin kuvaavan termin (UH 19), kolmas keruuhetkellä 21-vuotias vastaaja ei tuntenut siihen erityistä tarvetta:

Näin vuosien jälkeen olen pohtinut, että yhtälailla voisin varmastikin identifioitua panseksuaaliksi, sillä sukupuolella ei ole minulle väliä. En kuitenkaan jaksaisi jälleen tulla kaapista ja identifioitua uuteen identiteettiin. Biseksuaalisuus tuntuu tällä hetkellä hyvältä ja minulle sopivalta. (UH 2.)

Voisi myös ajatella, että henkilön bi- tai panseksuaalinen itsemäärittely helpottaisi hänen suhtautumistaan sukupuolen moninaisuuteen ja siirtymiin, niin omiin kuin muidenkin. Näin vaikuttaa olevan myös aineistossa. Nainen, joka rakastui ensimmäistä kertaa 14–15-vuotiaana sukupuolettomaan henkilöön, on sen jälkeen mieltänyt itsensä panseksuaaliksi (UH 17), kun taas biseksuaaliksi identifioitua cisnainen kertoi muistelussaan suhteestaan transnaiseen (UH 44). Useat transmiehet ja transmaskuliiniset muunsukupuoliset nimesivät bi- tai panseksuaalisuuden omimmaksi seksuaaliseksi identiteetiksi (UH 9; UH 16; UH 61; UH 65; UH 66). Tämä voi johtua myös siitä, että joillakin henkilöillä transitioprosessi saattaa laittaa liikkeeseen myös seksuaalisen suuntautumisen, kun taas hetero- ja homoseksuaalisuuden kaltaiset termit tuntuvat olettavan vakaita identiteettejä (Rosenberg 2017, 5). Tällöin queer voi tuntua parhaalta ter-

miltä, sillä se tarjoaa tilaa myös niiden ihmisten seksuaalisuudelle, joiden sukupuoli on liikkeessä (Holma ym. 2018, 60; Morandini ym. 2016, 1, 9).

Samaan tapaan ne vastaajat, joille BDSM-seksikäytännöt olivat keskeisen tärkeitä heidän seksuaaliselle identiteetilleen, nimesivät itsensä tavallisimmin bi- tai panseksuaaleiksi (UH 37; UH 17; UH 44). Ehkä näille naisille kinky seksuaalisuus avasi mahdollisuuksia sukupuolierottelusta riippumattoman seksuaalisen mielihyvän tutkimiseen ja päinvastoin (Sprott & Hadcock 2018, 225).

Jotkut vastaajat taas väistivät kategorisesti sellaista nimeämistä, joka edellyttäisi sukupuolen olemassaoloa. He saattoivat kuvata seksuaalisen kiinnostuksensa suuntautuvan esimerkiksi ”konsensuaalisuuteen kykeneviin aikuisiin ihmisiin” (UH 16). Tällainen määritelmä laajentaa ja haastaa edelleen sukupuoliin sitoutunutta ajattelua seksuaalisesta identiteetistä, orientaatiosta ja käyttäytymisestä ottaessaan mukaan ja eksplikoidessaan iän ja suostumuksen halulle merkityksellisinä kategorioina.

Kaikki nämä vastaajat pyrkivät tekemään omaa seksuaalista kokemusmaailmaansa ymmärrettäväksi muille itsensä nimeämisen kautta. Osoittautui kuitenkin, että tämä ei ole helppoa, saati yksiselitteistä, sillä käytetyt termit ja niiden merkityssisällöt saattoivat olla hyvinkin muuttuvia ja vaihtuvia riippuen niistä vastavuoroisista suhteista, joissa vastaajat nimesivät ja (uudelleen)konstituivat itseään. Itsensä nimeäminen on aina investointi termin tarjoamaan merkitysmaailmaan, joka kuitenkin saattaa ajan myötä osoittautua puutteelliseksi tai sopimattomaksi. Parhaimmillaan termit tarjoavat silti edes väliaikaisen keinon kuvata muillekin käyttäjänsä kokemuksellista tuntoa.

Termien tietoinen luominen: esimerkkinä muunsukupuolisuus

Joillekin vielä ilmaisuun hakeville tuntemuksille ja kokemuksille saattaa olla aluksi vaikea löytää sanallista muotoa. Muistitietokyselyn vastauksista välittyy hyvin se, että tällaisia kysymyksiä vilkkaimmin pohdiskelevat nettikeskustelut löytyvät usein englanninkielisiltä verkkosivustoilta. Niillä suomenkielinen liikkua joutuu kuitenkin hahmottamaan omaa identiteettiään vieraalla kielellä, eikä kaikille siellä tarjolla oleville termeille löydy helposti äidinkielistä vastinetta. Tällöin englanninkielisiä termejä, kuten vaikkapa *transgender*, *demigender*, *genderfluid*, *genderqueer* tai *gender non-conforming* yritetään kotouttaa vaihtelevalla menestyksellä sellaisenaan suomen kieleen (Aarnipuu 2008, 78–80; Järviö 2018, 38–39), mikä sekoin voi tuottaa omanlaista vierautta omaan kokemukseen. Joillekin termeille pyritään luomaan sukupuolisopeutumattomuuden kaltaisia käännöksiä (Rossi 2017, 6), mutta aineistossa esiintyi myös kotimainen uudissana muunsukupuolisuus.

Vastaajista 11 luonnehti sukupuoltaan sanalla muu tai muunsukupuolinen. Vaikka kokemus sukupuolisesta toiseudesta saattoi olla hyvinkin varhainen palautuen esimerkiksi sellaiseen hetkeen, jolloin keski-ikäinen kirjoittaja kertoo tajunneensa viisivuotiaana pettymyksekseen, ettei hän koskaan voisi olla poika (UH 55), ilmiötä kuvaava suomenkielinen termi muunsukupuolisuus on paljon myöhempää perua. Aktivistien kielenkäytöstä se on vakiintunut tieteellisiin teksteihin vasta vuosien 2013–2016 välisenä aikana (Järviö 2018, 38). Muunsukupuolisuuden ensiesiintyminen yhteisöllisissä keskusteluissa on keruuseen tulleiden vastausten mukaan ollut WTFTM-keskustelupalstalla syksyllä 2008 (UH 54). WTFTM.org oli perustettu turvalliseksi tilaksi ”kaikille syntymässä naiseksi määritetyille, jotka kokivat sukupuoliristiriitaa, riippumatta siitä olivatko he transmiehiä tai jotain muuta (UH 68)”.

Tämä muistitietokyselyyn vastannut henkilö muistaa muunsukupuolisuus-termin ensiesiintymisen keskustelufoorumilla erityisen hyvin. Hän kirjoittaa, kuinka hän 20-vuotiaana tunsi tarvitsevansa uutta termistöä:

Niihin aikoihin yleisin sana kuvaamaan ei-binääriyttä oli Suomessa ”transgender”, jota kohtaan olin aina potanut närkästystä, koska se sekoittui englannin kielessä käytettävään identtiseen termiin vaikkei tarkoittanut samaa. Eikä se ollut suomea. [...]. ”Transgender” myös kuulosti transsukupuolisuuden kevytversiolta, jossa merkityksessä sanaa usein käytettiin. Koin olevani transsukupuolinen yhtä lailla kuin miehiksi ja naisiksi identifioituvat, joten halusin sanan, joka ei ota kantaa trans-statukseeni vaan sukupuoli-identiteettiini.

Käytössä olivat myös ”androgynni” ja ”sukupuolineutraali” tai ”neutri”, mutta ne eivät kuvastaneet minun omaa sukupuoltani. Jos ei ollut sukupuoleltaan sekä-että, kuten androgynni, eikä neutraali tai sukupuoleton, olemassaolevat sanat eivät riittäneet. Halusin joltain epämääräisempää, jonka alle mahtuisi vaikkei osaisi tarkalleen määrittellä mistä osista oma sukupuoli koostuu, ja mikä ei ottaisi kantaa mieheyteen tai naiseuteen muuten kuin asettumalla niiden ulkopuolelle.

Halusin omaan äidinkieleeni sanan, jonka merkityksen jopa asioihin perehtymätön ymmärtäisi heti. Halusin sanan, jota ei tarvitsisi selittää cissukupuolisille – olin kyllästynyt selittelemään, vakuuttelemaan ja korjaamaan väärinkäsityksiä.

”Muunsukupuolinen” tuntui sanana itsestäänselvältä. Sitä ei voi olla ymmärtämättä, vaikka haluaisi. (UH 54).

Hänen kirjoitettuaan uuden termin keskusteluryhmään ensi kertaa vuonna 2008, se levisi sieltä ensin vertaisryhmiin ja sitten niiden ulkopuolelle myös asiateksteihin ja yleiseen kielenkäyttöön. Niistä yhä uudet ihmiset löysivät

termin tunnistettuaan, kuinka he sen avulla kykenivät entistä paremmin kuvaamaan itseään ja omaa sukupuolikokemustaan.

Sana jäi kuitenkin kytemään mieleeni ja vähitellen aloin kuvaamaan itseäni tällä sanalla, joka tuntui omalta ja jonka avulla tuntui aiempaa helpommalta kommunikoida myös cissukupuolisille omasta sukupuolesta (UH 66).

Yhä nuoremmat ihmiset löysivät muunsukupuolisuus-termin ansiosta tavan kuvata omaa olemisen tapaansa, kuten esimerkiksi ne kaksi vastaajaa, jotka jo 13-vuotiaana löysivät muunsukupuolisuuden itsemäärittelykseen, yksi heti vuonna 2008 (UH 33) ja toinen vuonna 2013 (UH 60). Mutta helposti avautuva termi puhutteli yhtä hyvin myös vanhempia vastaajia. Yksi kirjoittajista oli jo 45-vuotias, kun hän päätyi vuonna 2012 määrittelemään itsensä muunsukupuoliseksi (UH 6). Toinen kirjoittaja alkoi pohtia sukupuoltaan 41-vuotiaana tajuttuaan, että ei lainkaan identifioitu naiseuteen, toisin kuin esimerkiksi hänen naisystävänsä. Kaksi vuotta myöhemmin vastatessaan kyselyyn hän ajatteli olevansa muunsukupuolinen: ”Kaiken kaikkiaan tämä on ollut hieno, mutta myös hämmentävä oivallus. En tiedä, olisinko ymmärtänyt itseäni ennen paremmin, jos minulla olisi ollut enemmän tietoa ja sanoja asioille.” (UH 22.)

Erityisesti monet transmaskuliiniset henkilöt, jotka eivät ole pitäneet sukupuolenkorjausprosessiin lähtemistä ajankohtaisena tai tarpeellisena itselleen, ovat löytäneet muunsukupuolisuudesta sopivan itsemäärittelyn (UH 16; UH 55; UH 66). Joku taas käyttää muunsukupuolisuutta synonyymisenä käännökseenä *gender queer* ja *gender fluid* -termeille (UH 69). Muunsukupuolisuus on yksinkertaistanut myös intersukupuolisten ihmisten itsemäärittelyä (UH 16), sillä se ei pakota heitä valitsemaan jompaakumpaa kahdesta sukupuolesta.

Monille oman sukupuoli-identiteetin prosessointi on tapahtunut vain

omassa päässä ja yksin. Jotkut vastaajista ovat kuitenkin kyenneet peilaamaan omaa muunsukupuolisuuttaan mahdollisen verkkoyhteisön ohessa alakulttuuripiireissä kasvokkain kohtaamiinsa ihmisiin. Yksi heistä kirjoittaa kokemuksestaan näin:

[Keikoilla, TJ] kohtasin ensimmäisen kerran prosessin läpikäyneitä muunsukupuolisia. Se oli niin kiehtovaa, että aloin käydä [keikoilla, TJ] lähes pakkomielleisesti vain kohdatakseni näitä ihmisiä uudesta [...]. Kun katsoin heitä, minusta tuntui, että olin viimein kohdannut omiani. (UH 49)

Samoin esimerkiksi Peijakas!-klubi-illat Helsingissä ovat nostaneet jo kymmenen vuoden ajan esiin naisia ja muunsukupuolisia dj:tä ja muusikoita, ja tehneet näin turvallista tilaa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudelle (UH 20). Toisille oma alakulttuurinen yhteisö on löytynyt kuin vahingossa erilaisten kulttuurituotteiden fanituksen myötä (UH 61; UH 66). Esimerkiksi joihinkin japanilaisiin musiikkityyleihin ja niiden fanikulttuureihin liittyvät keskeisesti sukupuolineutraalius, androgyynisyys ja binäärin ulkopuoliset identiteetit, joiden vastaajat kokivat tukevan myös heidän omaa itseilmaisuaan (UH 66). Erilaisten populaarikulttuuristen ilmiöiden ympärille muodostuvat fanikulttuurit ovatkin monille sukupuoltaan pohtiville tärkeitä vertaisyhteisöjä (Jenzen 2017, 1635).

Vaikka muunsukupuolisuus on iskevänä suomenkielisenä sanana lyönyt itsensä hyvin läpi myös julkisessa keskustelussa, sitä kohtaan on esitetty myös kritiikkiä. Esimerkiksi *Näkymätön sukupuoli* -teoksessa haastateltu henkilö kutsuu itseään muunsukupuolisen sijaan mieluummin queeriksi, koska siinä ei ole hänen toiseuttavaksi tulkitsemaansa muu-etuliitettä (Holma ym. 2018, 98). Jotkut ihmiset eivät samaistu sukupuolikokemukseen lainkaan, ja heille osuvimmalta itsemäärittelyltä tuntuu sukupuolettomuus (mt., 57, 107, 109) tai asukupuolisuus (UH 35).

Myös muistitietokyselyn vastaaja tunnistaa kritiikin ja hyväksyy sen tarpeellisuuden:

Pointit ovat olleet hyviä; ”muu” sanana on toiseuttava ja epämääräinen. Termi ei myöskään sisällä sukupuolettomia henkilöitä, minkä takia onkin hyvä että monissa paikoissa luetellaan erikseen ”miehet, naiset, muunsukupuoliset ja sukupuolettomat”. (UH 54.)

Tämä muunsukupuolinen-termiin kohdistettu kritiikki tekee myös näkyväksi sitä, kuinka termit, toimivatkaan, eivät ole kaiken kattavia tai ikuisia. Kun termit otetaan käyttöön, ne myös muuttavat keskusteluavaruuksia ja tekevät samalla tilaa yhä uusille nimeämisen tavoille. Jotkut termit jäävät kiistojen kohteeksi, toiset taipuvat niitä kohtaan esitettyihin muutostavoitimuksiin tai hiipuvat käytöstä tarpeettomina.

Muunsukupuolisuus-termin kohdalla toistuu jälleen se havainto, kuinka itseä osuvasti kuvaavan termin löytäminen on lisännyt vastaajien itseymmärrystä ja tarjonnut mahdollisuuksia yhteisöjen löytämiseen. Samalla se on mahdollistanut oman tilanteen kommunikoimisen muille entistä paremmin.

Muotoaan hakeva termistö: suhdemuotojen kuvaaminen

Muistitietovastauksissa näkyy jossain määrin myös parisuhteisuuden nimeämiseen liittyvää keskustelua. Suuri joukko, yhteensä 13 vastaajaa, nosti yhdenvertaisen avioliittolain hyväksymisen yhdeksi tärkeimmäksi unohtumattomaksi hetkeksen. Heille joko jo toteutunut tai potentiaalinen avioliitto häineen, sormuksineen ja mahdollisuuksineen kutsua omaa puolisoa legitimiä vaimoksi olivat tärkeitä askeleita nimenomaan yhdenvertaisuuden näkökulmasta.

Olin tähän saakka hieman nolostellut sitä, että seurustelen naisen kanssa. Koin, etten ole yhtä oikea aikuinen kuin esimerkiksi serkkuni. Koen niin edelleen, mutta avioliittolaki on auttanut paljon karistamaan tätä outouden tunnetta. (UH 19.)

Avioliiton myötä parisuhdetta kuvaavilla termeillä ei enää tehdä eroa hetero- ja homoseksuaalisten suhteiden välillä, toisin kuin vielä silloin, kun avioliiton rinnalla puhuttiin myös rekisteröidyistä parisuhteista. Tämä muutos on ollut osalle vastaajista tärkeä askel paitsi normalisoitumisen, myös itsehyväksynnän suuntaan (ks. Taavetti 2015, 144–147). Heille suhdetta kuvaavan termin muutos muutti myös heidän kokemustaan ja konstituoivat heitä ja heidän toimijuuttaan uudella tavalla.

Mutta heidän rinnallaan keruussa näkyi myös pieni joukko niitä, joille parisuhdenormatiivinen ja yksiavioiseksi ajateltu seurustelu tai avioliitto ei ollut se tapa, jolla he halusivat järjestää intiimisuhteensa. Sen sijaan he olivat löytäneet yhteiseen sopimukseen perustuvasta monisuhteisuudesta itselleen sopivan tavan järjestää elämänsä joko osana avioliittoaan tai muuta avointa suhdeverkkoa (UH 17; UH 21; UH 69). Sekä *Näkymätön sukupuoli* -teoksessa että aiemmassa suomalaisessa tutkimuskirjallisuudessa nousee monisuhteisuus esiin polyamorian muodossa (Holma ym. 2018, 85, 132, 155; Taavetti 2015, 30, 32, 66). Se, että Suomessakin julkiseen keskusteluun nousee tapoja väljentää anarkistisesti rajaa ystävyyden ja rakkauden välillä, tai ylläpitää suostumukseen perustuvia rinnakkaisia suhteita useampien kumppanien kanssa vahvistaa osaltaan aiempaa havaintoa siitä, että ihmis-suhteiden solmiminen on nousemassa (irto)seksiä tärkeämmäksi tavaksi järjestää monimuotoista seksuaalielämää (Clarke ym. 2018, 232). Relationaalinen ajattelumalli ilmenee myös uudenaikaisena kiinnostuksena suhdikäytäntöihin. Siinä missä aiemmin oli tärkeää todistaa oma seksuaalinen suuntautuminen seksuaalisilla teoilla, huomio kiinnittyy nyt seksuaalisista teoista eri muotoisten suhteiden luomiseen ja ylläpitämiseen, joihin saattaa liittyä tai olla liittymättä seksuaalista kanssakäymistä.

On myös kiinnostavaa nähdä, käykö niin, että jatkossa tällekin kentälle syntyy lisää nimettyjä vaihtoehtoja, samaan tapaan kuin sukupuolen ja seksuaalisuuden termeille on jo käynyt. Esimerkiksi vuodesta 2017 alkaen näkyy enenevästi merkkejä siitä, että julkisessa keskustelussa pariskuntien rinnalle on alettu nostaa moniskuntia (esim. Parisuhdekeskus Kataja). Jos näin käy, laajeneva termistö avaa osaltaan uusia mahdollisuuksia parisuhdenormatiivisuuden haastamiseen ja suhdemuotojen toistamiseen.

Olemassa olevan käsitteistön riittämättömyys koski aineistossa yllättäen myös kyseenalaistamattomana itsestäänselvytenä kohdeltua heteroseksuaalisuutta. Jos oletetusti heteroseksuaalisten ihmisten ei ole koskaan tarvinnut miettiä omaa identiteettiään, se merkitsee myös sitä, että heidän heteroseksuaalisuutensa voi jäädä hauraaksi ja hahmottomaksi (Taavetti 2015, 143). Silloin kun naisvastaajat ovat rakentaneet omaa suhteisuuttaan miesehtoisien heteronormin rajoissa, siitä puuttuu kyseenalaistuksen tuoma omakohtainen pohdinta. Tällä tavoin hauraaksi jäänyt itseymmärrys puolestaan altistaa erityisesti naiset ulkopuoliselle painostukselle niin sukupuolen ilmaisun kuin seksuaalisuutensa toteuttamisen tapojenkin suhteen. Yksi vastaajista kuvaili havahtumistaan omaan pakkoheteroseksuaaliseen tilanteeseensa, kun hän 11 vuoden seurustelun jälkeen joutui yllättäen arvioimaan elämäänsä uudelleen:

[...] järki yritti pakottaa mua takaisin siihen heteroseksuaaliseen suhteeseen, jossa olin elänyt teinistä saakka, osittain pakotetusti. Pakottamisella tarkoitan sitä, että olin huonon itsetunnon takia aina ajatellut, etten voi saada mitään parempaa suhdetta elämässäni, en ole minkään arvoinen ja täytyisi elää ikuisessa kiitollisuuden velassa ex-miehelle siitä, että se edes jaksoi katsella mua. (UH 52.)

Tässä vastaaja nimesi heteroparisuhteessa elämisen aiheuttaneen hänelle itsetunnon murenemistä, emotionaalista riippuvuutta miespuolisesta kumppanistaan ja kaikinpuolista vaihtoehtottomuutta. Vastaavien ko-

kemusten kuvaukset muussa aineistossa herättävät ajatuksen siitä, että myös heterosuhteen tuottamille ongelmille saatettaisiin tarvita enemmän kriittistä termistöä kuin mitä siihen on tällä hetkellä tarjolla.

Tunnistettavat ja tunnustavat termit luovat suhteisuutta

Sanan löytäminen omalle identiteetilleni on ollut hyvin tärkeä tapahtuma elämässäni, joka on vaikuttanut siihen, miten uskallan ottaa tilaa maailmassa ja millaisen itseilmaisun näen mahdollisena (UH 66).

Tässä artikkelissa olen analysoinut niitä moninaisia tapoja, joilla henkilökohtainen kokemus sukupuolesta ja seksuaalisuudesta on kerrottu *Unohtumattomat hetket* -keruuvastauksissa vuonna 2018. Aineiston analyysi osoitti, että useimmat vastaajat kaipasivat sukupuolen ja halun kokemuksilleen osuvia termejä. Minuutta määrittelevät termit auttoivat heitä (uudelleen) konstituoimaan subjektiuttaan samalla kun nimetty identiteetti tuotti heille käsityksen omasta toimijuudestaan. Identiteetikokemusta nimeävät termit ovat vuorovaikutteisia: niitä luodaan ja käytetään suhteessa itseen, mutta ennen kaikkea termit tarjoavat muille mahdollisuuden tunnistaa käyttäjänsä tavalla, jonka ihmiset itse kokevat omakseen. Ajassa liikkuvia termejä käytetään sekä yhteenkuuluvuuden luomiseen että erojen tekemiseen.

Jäsentelin aineistosta kerättyjä termejä ja niihin liittyvää kokemukserontaa erilaisten nimeämiseen liittyvien mahdollisuuksien kautta. Tosin usein kyse oli myös mahdottomuudesta; kävi ilmi, että monien vastaajien oli vaikea nimetä itseään vallitsevilla normatiivisilla identiteetikäsitteillä. Pyrkimykset asettua cis- ja heteronormatiivisen odotusten mukaisesti nimettyihin identiteettipositioihin aiheuttivat vastaajille ristiriitaisia tunteita, mikä tuotti vierautta ja raskautta oman itsensä kokemiseen. Osuvien termien puuttuminen teki heille mahdottomaksi niin oman kokemuksensa

tunnistamisen kuin luonteviin suhteisiin asettumisen muiden ihmisten kanssa.

Toisaalta vastaajat kuvasivat myös niitä tilanteita, joissa nimeämisen ympärille rakentuvat vertaiskohtaukset mahdollistivat heille uudenlaisen identiteetin omaksumisen. Osuvan termistön löytäminen joskus pitkänkin etsiskelyn jälkeen tarjosi vastaajille huojentavan kokemuksen siitä, että he olivat vihdoinkin tunnistaneet oman itsensä. Sopivan termin löytäminen auttoi vastaajia käsittelemään omia kokemuksiaan ja liittämään ne osaksi laajempaa yhteisöllistä kontekstia esimerkiksi aseksuaaleina. Näissä kokemuksissa painottuivat suhteisuuden ne puolet, joissa myönteisellä tavalla korostuivat liittyminen ja joukkoon kuuluminen.

Oleellista on huomata, että samatkaan termit eivät koskaan kuvaa kaikille käyttäjilleen samoja merkityssisältöjä, ja toisaalta samat merkityssisällöt voivat saada kuvaajikseen erilaisia termejä. Tämä korostui vastauksissa erityisesti queer-, bi- ja panseksuaalisuustermien ambivalentissa käytössä. Niissä näkyy myös suhteisuuden luomisen sopimuksenvaraisuus: käytettyjen sanojen valintaa ohjaa usein ennen kaikkea sujuvan vuorovaikutuksen ylläpitäminen, jolloin käyttöön otetaan mieluummin sana, joka on ”helppo”: se tarjoaa riittävästi yhteistä kosketuspintaa niin, että kommunikaatiota on mahdollista jatkaa (Herrera 2017, 7, 9, 11). Näiden termien käyttöä kuvaavissa vastauksissa näkyi myös se, miten suhteisuutta määritellään myös erottautumisen kautta – kun minuutta konstituoivaa suhdetta luodaan johonkin, se edellyttää myös erottautumista jostain muusta ja näiden ei-toivottujen seikkojen ulossulkemista identifioitumisen piiristä.

Osasta vastauksista kävi myös ilmi, että kun vuorovaikutuksen keskiössä on sellaisten kokemusten jakaminen ja nimeäminen, joita ei voi kuvata jo olemassa olevilla termeillä, se tuottaa uusia termejä ja luo samalla uusia olemisen tapoja. Suomenkielessä muunsukupuolisuus on tästä yksi hyvä

esimerkki. Kriittistä itserefleksiivisyyttä ja erottautumista omanlaisekseen tarkastelin lisäksi suhdemuotojen uudelleennimeämisen valossa. Erityisesti keskusteluun arvaamatta ilmestyvien uusien termien ymmärrettävyys ja siten kyky konstituoida toimintakykyisiä subjekteja on kuitenkin kiistanalainen. Niiden toimivuus on ratkaisevasti kiinni termin kulloisestakin sosiaalisesta kontekstista, sen tarjoamista diskursiivisista tulkintakehyksistä ja mahdollistamasta suhteisuudesta.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden nimeämistä koskeva tietovalta on tähän asti ollut pääsääntöisesti lääkäreillä ja viranomaisilla. Aineistossa kerrotaan myös niistä ongelmista, joita muun muassa asiointilanteissa syntyy silloin, kun osapuolilla ei ole käytössään yhteisesti jaettuja termejä ja ymmärrystä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Yhteisen termistön puuttuminen voi näkyä esimerkiksi ongelmallisena outoutena ja kohtaamattomuutena (Taavetti 2015, 124–125). Kun ihmiset eivät pysty nimeämään omaa olemistaan yksiselitteisesti tai ymmärrettävästi yhdellä sanalla, heille voi helposti tulla tunne siitä, että he joutuvat tällöin avautumaan muille joko liikaakin omista asioistaan tai vaihtoehtoisesti jäämään ulkopuoliseksi ja vieraksi.

Tällaisille kohtaamattomuuden kokemuksille vastakkaiseksi asettuu – nykyisin usein verkossa muodostuvissa – vertaisryhmissä tapahtuva tiedontuotanto, jossa termien merkityksistä neuvotellaan yhdessä ja niiden sisällöistä luodaan yhteisymmärrystä. Kun sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta koskeva tietovalta otetaan tällä tavoin lääkäreiltä ja muilta viranomaisilta omiin käsiin, se merkitsee asiantuntijatiedon roolin radikaalia kyseenalaistumista (Haataja 2019, 55). Vaikka normatiivisten asiantuntijakäsitysten haastaminen on ilman muuta tarpeellista, ongelmallisena voidaan pitää sitäkin, jos vertaisryhmät nyt vuorostaan määrittelevät nimetyille identiteettikokemuksille ahtaan, velvoittavan ja muuttumattoman totuusarvon ja olemisen tavan.

Suhteisuuden kautta tarkasteltu muistitietoaineistoaineisto osoittaa omalta osaltaan, että ajatus ulkopuolelta annetusta tai edes itselle selvästä ja lähtökohtaisesti tiedettävissä olevasta vakaista sisäisistä identiteeteistä ei ole toimiva tapa lähestyä sukupuolen ja seksuaalisuuden kokemusta. Hedelmällisempää on käsitteellistää identiteetti minuutta merkittävästi määritteleväksi nimetyksi kokemukseksi. Tämän käsitteellistykseen kautta voimme lähestyä sekä sitä, miten erilaisissa suhteissa syntyvät kokemukset tarjoavat meille yhä uusia identifioitumisen paikkoja, että sitä, kuinka (pois)paikantumista tarjoavat identiteettitermit avaavat meille uudenlaisia kokemusmaailmoja. Tällainen näkökulma auttaa ymmärtämään paremmin sitä, kuinka identiteetit eivät koskaan vain ”ole” ”omia”, vaan rakenteet ja kulttuuriset merkitykset osallistuvat niitä määrittelevien kokemusten tuottamiseen.

Suhteisuuden näkökulmasta on myös selvää, kuinka ristiveto edes hetkellistä pysyvyyttä tarjoavien identiteettitermien ja vuorovaikutuksessa jatkuvasti muuttuvien kokemusten välillä on väistämätön. Tämä ristiriita puolestaan ruokkii seksuaalisuuden ja sukupuolen liikkuvuuden ja moninaisuuden herkeämätöntä itsereflektointia, mikä sekkin näkyy osassa aineistoa. Marika Haataja kuvaa heteroseksuaalista nautintoa käsittelevässä tutkimuksessaan jatkuvaan oman kokemuksen reflektointiin perustuva omaksi itsekseen tulemisen prosessia paitsi mahdollisuudeksi, myös velvollisuudeksi (Haataja 2019, 61). Taksonominen tapa nimetä omia kokemuksiaan ja tunteitaan sukupuolen ja seksuaalisuuden saralla yhä tarkemmin voidaan nähdä osana tätä samaa velvoitetta: jokaisen on valittava oma yksilöllisyytensä yhä uudelleen ja kannettava myös vastuu valinnoistaan.

On ilmeistä, että käynnissä olevan muutoksen ymmärtäminen ja seuraaminen edellyttävät esimerkiksi tutkimukselta sitä, että sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevien kaksijakoisten termien rinnalle tuodaan avarampia käsitteellistämisen tapoja, jotka mahdollistavat sen, että ”binäärin

ulkopuoliset identiteetit [hyväksytään, TJ] silmää räpäyttämättä (UH 66)”. Osuvien ja moninaisten termien viljeleminen niin tutkimuksissa kuin eri medioissakin voisi parhaimmillaan johtaa siihen, että yhä useampien ihmisten arki olisi yhtä vaivatonta kuin Pride-kulkueseen osallistuminen:

Oli ihanaa tulla nähdyksi, tulla tunnetuksi sellaisena kuin olen. Että omaa queeriyttään ei tarvinnut sanallisesti ilmaista, koska se oli jo lähes oletuksena. (UH 38.)

Arkistoaineisto

UH – *Unohtumattomat hetket* -muistitietokeruu. Työväen muistitietotoimikunta, Työväen Arkisto.

Verkkoaineistot

Parisuhdekeskus Kataja URL: <https://parisuhdekeskus.fi/blog/avainsana/moniskunnat/> (luettu 15.3.2019)

Väisänen, Mikko 2014. Nimeämisen sateenkaareva ihanaus. Julkaistu alun perin *Kielikuvia*-lehdessä 2/2013. Seta. <https://seta.fi/2014/02/11/nimeamisen-sateenkaareva-ihanaus/> (luettu 21.10.2019)

Kirjallisuus

Aarnipuu, Tiia. 2008. *Trans – sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like.

Butler, Judith. 1997. *Excitable speech: a politics of the performative*. London: Routledge.

Butler, Judith. 2006 [1990]. *Hankala sukupuoli*. Suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.

Cavalcante, Andrea. 2018. “Tumbling into Queer Utopias and Vortexes: Experiences of LGBTQ Social Media Users on Tumblr”. *Journal of Homosexuality*, online first, DOI: 10.1080/00918369.2018.1511131

Clarke, Kyra, Rob Cover ja Peter Aggleton. 2018. “Sex and ambivalence: LGBTQ youth negotiating sexual feelings, desires and attractions”. *Journal of LGBT Youth*, 15:3, 227–242, DOI: 10.1080/19361653.2018.1469449

Craib, I. 1994. *The Importance of Disappointment*. London: Routledge.

Diamond, Lisa M. 2008. *Sexual fluidity: Understanding women’s love and desire*. Cambridge: Harvard University Press.

Doan, Laura. 2013. *Disturbing Practices History, Sexuality and Women’s Experience of Modern War*. Chicago: University of Chicago Press.

Ekrem, Carola. 2016. ”Att berättat eller rapportera sitt liv”. Teoksessa *Kirjoitamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*, toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Anna-Maria Åström. Helsinki: Ethnos, 80–102.

Haataja, Marika. 2018. ”Tavoittelemisen arvoinen nautinto suomalaisissa seksuaaliopiskirjoissa”. *Kulttuurintutkimus* 35:1–2, 15–25.

Haataja, Marika. 2019. *Ohjattuja seksuaalisia nautintoja*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 124. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hammack, Phillip L., David M. Frost ja Sam D. Hughes. 2018. “Queer Intimacies: A New Paradigm for the Study of Relationship Diversity”. *The Journal of Sex Research*, online first. DOI: 10.1080/00224499.2018.1531281

Herrera, Andrea P. 2017. “Theorizing the lesbian hashtag: Identity, community, and the technological imperative to name the sexual self”. *Journal of Lesbian Studies*, online firstXX, DOI: 10.1080/10894160.2018.1384263

Holma, Jenni, Veera Järvenpää ja Kaisu Tervonen (toim.). 2018. *Näkymätön sukupuoli. Ei-binäärisiä ihmisiä*. Helsinki: Into/Voima.

Jenzen, Olu. 2017. “Trans youth and social media: moving between counterpublics and the wider web”. *Gender, Place & Culture*, 24:11, 1626–1641, DOI: 10.1080/0966369X.2017.1396204

Jones, Nicole K. ja Melanie E. Brewster. 2017. “From awareness to action: Examining predictors of lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) Activism for heterosexual people”. *American Journal of Orthopsychiatry*, 87:6, 680–689.

Juvonen, Tuula ja Marjo Kolehmainen (toim.). 2018. *Affective Inequalities in Intimate Relationships*. London: Routledge.

- Juvonen, Tuula. 2002. ”Niin makaa kuin petaa. Lomaketutkimuksen ongelmat ja homoseksuaalisuus suomalaisissa seksitutkimuksissa”. *Sociologia* 39:4, 309–321.
- Juvonen, Tuula. 2014. ”Tutkimusaineistojen arkistoinnista ja bittiavaruuksista”. *SQS – Journal of Queer Studies in Finland* 8:1–2, 58–64.
- Juvonen, Tuula. 2015. *Kaapista kaapin päälle. Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisessa politiikassa*. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen-Tassopoulos, Johanna. 2011. ”Pelaavien naisten nettikeskustelujen käytön ja analyysin eettiset haasteet”. Teoksessa *Tekstien rajoilla. Monitieteisiä näkökulmia kirjoitettuihin aineistoihin*, toimittaneet Sami Lakomäki, Pauliina Latvala ja Kirsi Laurén. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 202–229.
- Järviö, Nina. 2018. *Polkuja suomalaiseen tasa-arvoon? Kansalaistoiminta, Tahdon2013-kampanja ja translaki*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kangasvuo, Jenny. 2014. *Suomalainen biseksuaalisuus. Käsitteen ja kokemuksen kulttuuriset ehdot*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 121. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kaskisaari, Marja. 1995. *Lesbokirja*. Tampere: Vastapaino.
- Kosonen, Päivi. 1996. ”Subjekti”. Teoksessa *Avainsanat: 10 askelta feministiseen tutkimukseen*, toimittaneet Anu Koivunen ja Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 179–205.
- Kähkönen, Lotta. 2018. ”Kehollinen kokemus, muutos ja sukupuolen moninaisuus”. Teoksessa *Kokemuksen tutkimus VI: Kokemuksen käsite ja käyttö*, toimittaneet Jarkko Toikkanen ja Ira A. Virtanen. Rovaniemi: Lapland University Press, 130–148.
- Lahti, Annukka. 2018. ”Too much? Excessive sexual experiences in bisexual women’s life stories”. *Subjectivity* 11:21–39. <https://doi.org/10.1057/s41286-017-0042-x>
- Lahti, Annukka. 2019. *Bisexuality in relationships: a queer psychosocial approach*. JYU Dissertations 87, Jyväskylä: University of Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7773-3>.
- Lehtonen, Jukka. 2014. ”Muistot ja ajallisuus. Setan nuorten toiminta muutoksessa”. *SQS* 8:1–2, 44–57.
- Morandini, James S., Alexander Blaszczyński ja Ian Dar-Nimrod. 2016. ”Who Adopts Queer and Pansexual Sexual Identities?”. *The Journal of Sex Research*, DOI: 10.1080/00224499.2016.1249332
- Paasonen, Susanna ja Sanna Spišák. 2018. ”Malleable identities, leaky taxonomies: The matter of sexual flexibility”. *Sexualities*, 21:8, 1374–1378. DOI: 10.1177/1363460718779798
- Pöysä, Jyrki. 2006. ”Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa”. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 221–244.
- Ristikari, Maiju, Nina Suni ja Vesa Tyni. 2018. *Sukupuolena ihminen*. Helsinki: Tammi.
- Rosenberg, Shoshana. 2017. ”Coming In: Queer Narratives of Sexual Self-Discovery”. *Journal of Homosexuality*, DOI: 10.1080/00918369.2017.1390811
- Rosenberg, Tiina. 2006. *L-ordet. Vart tog alla lesbiska vägen?* Stockholm: Normal förlag.
- Roseneil, Sasha. 2006. ”The Ambivalences of Angel’s ‘Arrangement’: A Psychosocial Lens on the Contemporary Condition of Personal Life”. *The Sociological Review*, 54:4, 847–869. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2006.00674.x>
- Roseneil, Sasha ja Kaisa Ketokivi. 2016. ”Relational Persons and Relational Processes: Developing the Notion of Relationality for the Sociology of Personal Life”. *Sociology*, 50:1, 143–159. <https://doi.org/10.1177/0038038514561295>
- Rossi, Leena-Maija. 2016. ”Identiteetti, queer ja intersektionaalisuus”. *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, huokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus, 91–107, 183–184. (Julkaistu myös Kulttuurintutkimus 25(2008)1: 29–39.)
- Rossi, Leena-Maija. 2017. ”Hauras, korjaava ja parantumaton queer. Katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin”. *SQS* 11:1, 1–18.
- Saresma, Tuija. 2010. ”Kokemuksen houkutus”. Teoksessa *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, toimittaneet Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino, 59–74.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1990. *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Sprott, Richard A. ja Bren Benoit Hadcock. 2018. ”Bisexuality, pansexuality, queer identity, and kink identity”. *Sexual and Relationship Therapy*, 33:1–2, 214–232, DOI: 10.1080/14681994.2017.1347616
- Suominen, Jaakko. 2016. ”Helposti ja halvalla?” Teoksessa *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteenä*, toimittaneet Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala ja Anna-Maria Åström. Helsinki: Ethnos, 103–152.

Taavetti, Riikka. 2015. "Olisi siistiä, jos ei tarttis määritellä..." *Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston verkkojulkaisu 81, Seta-julkaisu 25. Helsinki: Nuorisotutkimusseura /Nuorisotutkimusverkosto & Seta.

Taavetti, Riikka. 2018. *Queer Politics of Memory – Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Weststrate, Nic M. ja Kate C. McLean. 2010. "The rise and fall of gay: A cultural-historical approach to gay identity development". *Memory* 18:2, 225–240.

SQS
1–2/2019

21

Pervoskooppi
Artikkelit

Tuula
Juvonen

KUVAT:

Kari Soinio, *Tanssijatar*, Sankari veistoksena / 2018 (Edgar Degas, *Danseuse regardant la plante de son pied droit*, 1900–1910).

Kari Soinio, *Varjo*, Sankari veistoksena / 2018 (Auguste Rodin, *L'Ombre*, 1902).

SQS
1–2/2019

22

Pervolinssi
Taidegalleria

Kari Soinio

FEMINISM AND QUEER Temporal Complexities

Marianne Liljeström

ABSTRACT

A widely recognised view concerning the relationships and exchange between feminist and queer thinking states that feminism is chronologically “older” than queer theory, as queer emerged precisely as a critique of identities, whether gendered or sexual. Simultaneously, it has been noted that shifts in feminist and queer theories and academic practices have modified differences between the two in terms of both alleged and taken-for-granted dissimilarities. This claim requires an examination not only of customary variances, but also of current, factual differences between these theories.

In this article, *first* I pay attention to the ways in which feminist and queer theories have become closer and more theoretically intermixed together with the strengthening of identity critique. *Second*, I connect this discussion to the impossibility of thinking about the categories of gender and sexuality as separate and, to some extent, to the establishing of trans theory and scholarship, multiplying our understandings of genders and sexualities. *Third*, I take a closer look at the broadening of the subject areas of queer scholarship. *Fourth*, this leads me to a questioning of the temporal movements between these two strands of theoretical thinking. I ask, how are we today convincingly showing that they differ from each other? Or, are they so intertwined that we can talk about both queer feminism and feminist queer thinking?

ABSTRAKTI

Laajasti hyväksytyn näkemyksen mukaan feminismin ja queerin suhde ja vaihdanta todistavat feminismin olevan kronologisesti queer-teoriaa vanhempaa, koska queer on nimenomaisesti syntynyt identiteettien, joko sukupuolisen tai seksuaalisen, kritiikistä. Samanaikaisesti on noteerattu feminististen ja queer-teorioiden sekä akateemisten käytäntöjen siirtymien muokanneen termien välisiä oletettuja ja itsestään selvinä pidettyjä eroja. Tavanomaisten erojen toteamisen sijasta tämä väittämä vaatii ajankohtaisten ja todellisten erojen tutkimusta.

Ensiksi kiinnitän huomiota vahvistuneen identiteettikritiikin aiheuttamiin feminismin ja queer-teorioiden lähentymisiin ja toisiinsa kietoutumisiin. *Toiseksi* tuon keskusteluun näkemyksen, jonka mukaan on mahdotonta ajatella sukupuolta ja seksuaalisuutta toisistaan erillisinä, sekä jossain määrin myös trans-teorian ja sen avaaman uuden tutkimusperinteen, joka on moninkertaistanut ymmärryksemme sukupuolista ja seksuaalisuuksista. *Kolmanneksi* tarkastelen lähemmin queer-tutkimuksen aihealueiden kasvua. *Neljänneksi* pohdin näiden kahden tutkimusperinteen välisiä ajallisia liikkeitä. Kysyn, voimmeko uskottavasti erottaa niitä toisistaan. Vai ovatko ne niin toisiinsa kietoutuneita, että voimme puhua sekä queer-feminismistä että feministisestä queer-ajattelusta.

In discussions about the relationships and exchange between feminist and queer thinking, two self-explanatory views keep resurfacing in the academic debate.¹ On the one hand, feminism and queer are considered resolutely linked by their focus on the construction and deconstruction of the naturalised and binary categories of gender and sexuality (see, among many, especially Butler 1993, 1994; Rudy 2000; Jagose 2009; Marinucci 2016). On the other hand, feminism is seen as temporally and chronologically “older” than queer, the reason being that the latter emerged precisely as a critique of the identities that feminism supposedly assumes, sexual but also gendered. Because of these linkages, there are among queer/feminist scholars – besides an increasing curiosity in thinking about queer temporalities (see, for example, Jagose 2007; Freeman 2010; Halley & Parker 2011) – a growing interest specifically in the historical interconnectedness between these two strands of critical thinking.

Queer and feminist theories have been habitually put in opposition to each other by assigning them “proper objects” of study, gender being the proper object for feminism and sexuality for queer studies (see Butler’s critique 1994, 1–26). They have been distinguished from each other not only in connection to the question of (stable) identities, but also as having a different understanding of the meaning and manifestations of sexuality. However, an increased problematising of the interconnectedness between the categories of sexuality and gender has made feminism more “open” to the problematics of sexuality (Butler 1990, 2004). This conceptual intertwining has also had an effect on the growing impetus of trans studies – and queer theory today pays more attention to gender and its plasticity (Richardson 2006, 24–26; Berger 2014, 75–77).

---

¹ See, above all, de Lauretis (1991), Rubin (1993), Butler (1993), Weed (1997), Richardson et.al. (2006), Halley & Parker (2007) and Wiegman (2012).

Connections arise also from the complex interchange between the ways in which feminist and queer theory both are defined and understood through terms related to sexual desire and pleasure.

In this article, my interest in thinking about the connections between feminism and queer – hardly a new discussion – stems especially from the curiosity regarding examining their temporal (historical) bonds. Nevertheless, in thinking about their connections, it is difficult to avoid mapping, defining and discussing differences between the two strands, that is, it is impossible to dismiss shifts and moves within and between feminist and queer theories and those academic practices that have modified both alleged and taken-for-granted dissimilarities. My focus in this article is on those possible alterations, turns, adjustments, modifications and twists in the relations between feminist and queer thinking that occurred because of emerging timelines, new concepts and names, and factual changes concerning the growing and more acceptable attitude societally to gender and sexual multiplicity.

Due to the abundantly fruitful and very productive critical scholarship, be it feminist, queer or queer feminist, thinking about the intertwining of these strands of thought is a huge topic. I limit my discussion here to the following. *First*, I discuss changes concerning definitions and understandings of identities. However, because feminist thinking both historically and currently is considered to be “still” invested in the category of woman/women, many see it as a melancholic and outdated way of relating to the world (Ahmed 2017, 155). Then again, if feminism “always” can be considered to have been queer (“non-normative”) – according to a broad definition of queer – the “problem” has just been the identity category of “woman/women”. *Second*, I connect this discussion to the impossibility of thinking about the categories of gender and sexuality as separate and to the assigning of multiplying understandings of genders

and sexualities to trans theory and scholarship. *Third*, I take a closer look at the broadening of the subject areas of queer scholarship. *Fourth*, this leads me to the question of temporal movements between queer and feminist theory. Using the Finnish discussion as an example, I ask: How do we today convincingly show that they differ from each other? Or, are they so intertwined that we can talk about both queer feminism and feminist queer thinking?

Thus, I discuss the ways in which feminist and queer theories have become more intimate, and more theoretically mixed, along with a shared concern regarding identity critique and the growing acceptance of the multiplicity of genders and sexualities. With these connections and the similarities and differences between feminist and queer theory in mind, my overall aim is to underline temporal movements other than those of linearity and its dependence on generation, teleology and heteronormativity. However, in discussing the growing closeness of feminist and queer theories, my focus concerning shifts in and new emphases on this interconnectedness is on the role of queer theory. This does not mean that I consider feminist theory in any way unaltered or secondary in this entanglement, but a focus on feminist theory would require a different focus and another discussion. The same concerns localising and describing queer research in a Finnish context: my brief reflexions and minor comments concerning Finnish circumstances are included primarily as expressions and illustrations of one context maybe worth investigating.

The understanding and specification of the relations between the two theoretical strands are dependent on the articulated theoretical and interpretative position. We can differ between definitions of queer as a substantial term, which links it to sexual and gender deviancy and to identity politics, and as a more theoretical term describing a spacious non-normativity and questioning the notion of identity (see Sedgwick

1994, 9; Rossi 2017, 6). The latter definition is the realm within which I situate myself in this article. Furthermore, I also distinguish between the terms *queer thinking/theory/scholarship* and *queer studies*. The first three terms are general and wide ranging and I use the notions interchangeably. I will not use the concept of queer studies, because I think that it points to an institutionalised view of an academic practice. There is no space for dealing with the question of institutionalisation here, but it can be noticed that much queer scholarship falls within gender and feminist studies, at least in Finland and Sweden, in spite of the fact that in neither country are there any explicit, named academic departments for Queer Studies.

Multiple identities and genders

According to Robyn Wiegman, feminism is a pre-institutional discourse, and queer theory a critique, of the ways that identity became institutionalised in academia (Wiegman 2004, 107). Thus, she sees queer theory as an effect of identity's transformation from a (feminist) discourse of political change to an object of study and part of the shift from a study of social movements to the formation of an academic field. The critical force of queer theory therefore required the prior arrival of both gendered and sexual identity onto the academic scene as an arena of inquiry (Wiegman 2012, 117, 121). Hence, Wiegman creates a chronology for queer and feminism, a casual temporal link between them. However, if one extends the definition of queer to involve such characteristics of feminism as critical thinking and a continuing negotiation of its own categories, terms and points of departure, then Wiegman's view of causality seems problematic.

Critical approaches to the elaboration of the identity category of "woman" as a universal category – often inspired by queer theory – sparked heated intra-feminist debates, particularly in the 1990s, and many hence saw

them as a sign of grave crisis. The “crisis label” had followed feminism for decades. As many scholars have noticed, almost immediately after its emergence in the 1960s critics began claiming that feminist theory was said to be in a state of conflict and “crisis” (see, e.g. Kaplan 1992; Wiegman 2000; Jagose 2009; McBean 2016, 1–14). The alleged crisis in feminist theory coincided quite closely with its rise to prominence. The “crisis talk” came both from “outside” feminism and from “inside” it (Hirsch & Keller 1990, 370–80; Elam & Wiegman 1995, 1–8). This was also strengthened by feminism’s self-reflexivity, which meant that scholars in the field not only questioned their own theoretical and political presuppositions, but also elaborated on and reinforced the very gesture and process of self-questioning (Koivunen & Liljeström 1996, 13–17). For example, the rise of gender theory/gender studies² within and as a part of academic feminism has been seen simultaneously as a sign of “crisis” and as a solution to some sort of previous “crisis”.

When the task of feminist theory shifted from studying women to studying gender as a set of relations, gay and lesbian studies analogously moved from tracing historically stable identities based on object choice to defining queerness in relation to sexual norms (Kekki 2003). These parallel shifts have created intersections between queer and feminist scholars who share gender and sexuality as objects of analysis (Marcus 2005, 195). The act of embracing queer as an unspecified conceptual umbrella, one unifying outlaws and all kinds of outsiders, suggested that complex identifications and differences undermine identity claims. Sharon Marcus has noticed that while queer foregrounds the belief that sexual identity is fluid and unsteady, feminism, gay and lesbian views do *not* assert the contrary (ibid). Seen from

---

2 I limit my discussion here to (Anglophone) gender theory, leaving, among other approaches, sexual difference theory unheeded. The impact of gender theory on Finnish, and in general on Nordic, feminist thinking has been most strong (Dahl et al. 2016).

this perspective, the “classic”, often intensively reproduced, contradiction between the positions seems rather outdated. On the other hand, the fact that queer also has become an identity marker in lieu of the acronym LGBTIQ nonetheless highlights the identitarian attachments of queer.

Another focus on the relations between feminist and queer theory concerns queer’s emphasis on an anti-identitarian “universalism” as opposed to feminism’s identity-focused “particularism”. This distinction is seen in Lee Edelman’s statement “queerness can never define an identity; it can only ever disturb one” (Edelman 2004, 17), wherein queer is pictured as a horizon of its own impossibility as an identity. This means, as Madhavi Menon has stated, that in answering the question of what is queer, one cannot focus on a set of visible, embodied differences to mark something, be it people or events, as queer (Menon 2015, 18). Furthering this thought, Menon stresses that if we consider that queerness, at a minimum, refuses the pre-determinability of identity, then we are immediately in the domain of the “universal”, something which according to her announces itself as a queer meaning empty of content, and therefore, revolutionary (Menon 2015, 18). According to her, the notion of universalism also suggests that queerness is universal, because it “refuses to settle in a country or language or colour or dress or gender” (Menon 2015, 18). Menon claims that what is queer about queer theory is “its ability to recognize and sympathize with longings across borders; to refuse the logic of particularity in relation to desire; to keep the door universally open rather than shutting it behind our backs; to think of desire as that which moves across rather than being confined to sexual acts and identities” (ibid, 127).

If one operates with these terms of universal versus particular in accordance with Menon’s line of thinking, the assumed universalist character of queer as opposed to the particularity of feminist thinking results in a challenging order of reciprocal importance between them: queer theory is seen as much

broader and encompassing than feminist thinking. In accordance with this line of thinking, it becomes clear why there has been an abundance of discussion about “the queer turn in feminism”, about “feminism’s queer theory” and about “feminism as queer”, whereas we hardly find any texts discussing “the feminist turn in queer theory”, “queer theory’s feminist character” or “queer as feminism”.³ Besides revealing an aspect of the hierarchic relationship between the general and the specific, this circumstance is also interesting in relation to problematising the temporal movements of feminism and queer. KUVA (*Spartacus ja Degas*)

Sexuality and gender as research objects

It has been customary to present the origin of queer theory as linked to the simultaneous publication of Judith Butler’s *Gender Trouble* (1990) and Eve Sedgwick’s *Epistemology of the Closet* (1990).⁴ Both works challenged a certain heterosexist bias at work in feminist theory, as a theory about gender. Besides this challenge by Butler and Sedgwick, a highly influential 1984 article called “Thinking Sex” by Gayle Rubin, which elaborated on the distinction between gender and sexuality, is also considered one of the inaugural acts in defining queer theory (Love 2011b, 1–14; Wiegman 2012, 96).⁵

3 However, in Sweden, Tiina Rosenberg, one of the earlier influential voices in the debates about queer, defined herself as queerfeminist because of her primary interest in the relation of queer theory to feminism. Pretty much in line with Linda Garber’s thinking (Garber 2001), Rosenberg declared, with explicit reference to identity categories, that “the lesbian feminists are the brain behind queer theory” (Rosenberg 2003, 21).

4 The first queer conference “Queer theory: Lesbian and Gay Sexualities”, was held in Santa Cruz, CA, in 1990; see the Summer 1991 special issue of differences, edited by Teresa de Lauretis. See also Hennessy (1993).

5 Michael Hames-García has presented a thought-provoking critique of this genealogy (2011, 21–25).

In order to make a distinction between feminist and queer theory, an epistemic habit occurred where queer and feminism were juxtaposed schematically, with the former focusing on mobile and “flexible” (“male”) sexuality and the latter on an immobile and “stable” (“female”) gender. Already in 1992, Biddy Martin, in her article “Sexualities without genders and other queer utopias”, expressed concerns about this distinction and separation between feminist and queer theories (Martin 1994). However, as various publications demonstrate, the analytical relationships between sexuality and gender are quite complex. For example, Annamarie Jagose underlines the fact that gender is implicated in sexuality, but sexuality cannot be comprehended from within any of the various deployments of gender. The analytical separation of gender and sexuality is increasingly considered controversial (Jagose 2009). Separating sexuality and gender means that critical inquiry becomes inattentive to the degree to which a normative reproduction of gender supports and enables the regulation of sexuality. Both feminism and queer theory have a stake in desiring and articulating the complexities of the traffic between gender and sexuality. As Robyn Wiegman has noted, today we do not have to deliberate about gender as something stationary or stagnant in relation to mobile sexuality: we do not need to render gender analytically secondary in order to articulate sexuality, precisely “because we do not need to reduce gender to its dimorphic ascriptions” (Wiegman 2012, 131–32). The expanding field of trans scholarship has successfully explored this matter (Stryker & Currah 2014, 1–18). Susan Stryker wrote in 2004 that trans studies was “queer theory’s evil twin”.⁶ However, she has refused to construct queer, trans and feminist studies in opposition to each other. According to her (along with Paisley Currah and Lisa Jean Moore), trans scholars’ goal is to

6 In a dialogue between Andrea Long Chu and Emmett Harsin Drager, Chu insists, provocatively and quite ironically, that Stryker was wrong: “Trans studies is the twin that queer studies ate in the womb. The womb, as usual, was feminism” (Chu & Drager 2019, 103)

take feminist scholarship into expansive new directions by “articulating the interrelatedness and mutual inextricability of various ‘trans-’phenomena” (Stryker et al. 2008, 12). Already for some twenty years, an occasionally heated debate has been ongoing within trans studies regarding its relationship to queer theory: it has been asked whether “transgender” can fit neatly into a conceptualisation of queer theory (Chaudhry 2019, 45). In a review essay about rethinking transgender in queer theory, V Varun Chaudhry has emphasised that by focusing on the numerous iterations of “trans” in a variety of contexts, transgender studies must contend with its complicated historical and present-day reality. According to him, queer studies must take the lead from transgender studies (and not the other way around): rather than being new, trendy and theoretically sexy, “trans studies has always been there, often lurking in the theoretical shadows, with little attention or resources to back up its importance” (ibid., 49). Thus, he underlines, fully contending with the “transgender moment”, that queer studies must attend to the packed, messy and institutionally fraught picture of the “category itself” (ibid).

In an attempt to trace genealogies of transfeminism in France and Spain, Karine Espineira and Marie-Hélène/Sam Bourcier, who call for an inclusive feminism and criticise “Anglo white” queer theory “and its capacity for disembodiment”, interestingly argue that transfeminism is about not only resignification but also rematerialisation. For them, a new focus on the body through trans and crip theories takes transfeminism where a “disembodied” queer theory has failed to go (Espineira & Bourcier 2016, 84, 88).

Wiegman as well suggests revising feminist and queer critical discourses of sex, desire and embodiment, yet she urges us to explore gender’s erotic significations as a matter of transitivity (Wiegman 2012, 132). Gender transitivity is accentuated as an especially desirable political

expression of queerness in sharp contrast to the intransitivity of the binary heteronormative understanding of gender. Already in *Epistemology of the Closet* (1990), Eve Sedgwick pointed to the historically and conceptually un-nuanced way in which definitions of sexuality depend somewhat exclusively on the gender of the object choice, assuming that one’s gender and the gender of those one is sexually attracted to mark the most significant facet of human sexuality (Sedgwick 1990, 35). As is well known, Sedgwick made, in her understanding of same-sex relations, a division between minoritising/universalising,⁷ correlating them with gender transitivity versus gender intransitivity. She points out that a gendering of homosexual desire can be dealt with through two oppositional understandings: first, a transitive understanding according to which desire originates in a threshold space between gender categories, and second, a separatist, intransitive understanding, according to which desire’s expression is either masculinity or femininity (ibid, 17).

In continuing to elaborate on the terms gender transitivity and intransitivity, Wiegman asks: How precisely are we to understand dimorphic gender (i.e. the distribution of two sexes as two genders) as intransitive? According to her, heteronormativity inherited and mobilised an enormous cartography of sex and gender whose transitivity it reworked to suit its own outstanding and intransitive ends, thus giving us dimorphic heterogender (Wiegman 2012, 317).

For Wiegman, just as for Sedgwick and many other contemporary feminist and queer theorists (e.g. Marcus 2005; Halley & Parker 2011; Berger 2014), any configurations of sex and gender have always been transitive

---

7 Sedgwick explains the views as “seeing homo/heterosexual definition on the one hand as an issue of active importance primarily for a small, distinct, relatively fixed homosexual minority, ... and seeing it on the other hand as an issue of continuing, determinative importance in the lives of people across the spectrum of sexualities...” (Sedgwick 1990, 1)

and always about some version of historically specific mobile routes of gender and sex (Wiegman 2012, 317–318). Wiegman’s conclusion that gender is constitutively and innately transitive in terms of both its embodied productions and the circuits of desire ends with a claim that maybe the matter was not about a queer desire for gender transitivity in the first place, but for gender itself. She writes that “the heteronormative insistence that gender serves as the privileged mode of signifying the meaning of sex—and hence that gender *is* the body’s meaning— is part of a broader, if contradictory, social and psychic desire for gender” (ibid., 323, her italics). This desire is, according to her, energised by profound, incommensurate and proliferating investments in the look and feel, the language and symbolism, the erotic life and the everyday manifestation, as well as the mutability and transitivity of gender (ibid.).

I find her discussion stimulating but also quite puzzling: What then is the difference between the desire for gender and the desire for gender transitivity, if we understand gender as transitive, as a beautiful gamut? Then, all kinds of sexual orientations and desires always also contain and encompass a desire for gender. However, the escalating understanding of gender as inherently transitive seriously questions heteronormative assumptions about gender intransitivity and the ways in which these assumptions reduce gender to its dimorphic qualities and classifications. Understanding not only sexuality, but also gender, as profoundly transitive and mobile necessarily has the effect of bringing feminist and queer theory into a more intimate exchange of ideas.

Expanding the area of queer investigation

In looking at the contemporary subject area of queer theory, Janet Halley and Andrew Parker quite polemically ask in their introduction to the anthology *After Sex? On Writing since Queer Theory* if a work can be regarded

as queer if it is not explicitly about sexuality (Halley & Parker 2011, 1–2). This question receives a “classic”, often-cited affirmative answer in David Halperin’s words: “Queer is by definition whatever is at odds with the normal, the legitimate, the dominant. There is nothing particular to which it necessarily refers” (Halperin 1995, 62). In line with this statement are David Eng, Judith Halberstam and José Muñoz, who in their call for a “renewed queer studies” write that “[w]hat might be called the ‘subjectless’ critique of queer studies disallows any positing of a proper subject *of* or object *for* the field by insisting that queer has no fixed political referent” (Eng, Halberstam and Muñoz 2005, 1, italics theirs). However, differing from these perspectives, Eve Sedgwick wants, for political reasons, to retain connections between queer and gay and lesbian sexualities. She thinks that to displace same-sex object choice from the definitional centre of the term “would be to dematerialize any possibility of queerness itself” (Sedgwick 1994, 8). On the other hand, this conclusion does not prevent her from expanding on an understanding of the term: “a lot of the most exciting recent work around ‘queer’ spins the term outward along dimensions that can’t be subsumed under gender and sexuality at all. (...) Thereby, the gravity (...) of the term ‘queer’ itself deepen and shifts”, she writes (ibid., 8–9).

In line with Sedgwick’s statement, today we can see characterisations and understandings of queer scattered and spread out in a variety of directions. In this section, I look at some of them, starting from an epistemological queering of such a comparison, then linking it to universalism and to thinking about the non/human and inhuman. The aim here is to show how broad the subject area of queer investigation (sometimes in accordance with feminist analyses, but also quite often as separate from them) is understood to be.

While Halley and Parker underline that queer theory's powers are practical and political, not epistemological (Halley & Parker 2011, 8), the approach of the volume *Comparatively Queer* (2010), edited by Jarrod Hayes, Margaret Higonnet and William Spurlin, quite significantly differs from this point of view. In their introduction, the editors declare that the aim of the book is to put comparison back into comparative studies as one way of *queering* these studies. Their starting point is the statement that if queer differs within different contexts, it may be considered a concept that is capable of crossing both time and cultures (Hayes et al. 2010, 2). This means that it should be deployed comparatively, the key to which lies in the "in-between" that the crossing creates. In her afterword to this anthology, Valerie Traub thus remarks that the concept of queer seems to function less as a point of dispute than as a working assumption, standing in for non-normative erotic acts and identities in general and same-sex ones in particular (Hayes et al. 2010, 217).

Furthermore, in the anthology *Queering the Nonhuman* (2008), edited by Noreen Giffney and Myra Hird, the point of departure in the usage of queer as a critical theory is also employed as a collection of methodologies for unpacking binaries and rereading gaps, silences and in-between spaces. The aim with queering the non/human is to further broaden and diversify the scope of queer. While the editors are reluctant to say just what queer "is", they think that what queer "does" concerns priorities, genealogies and aims. By queering the non/human, the book wants to queer queer theory itself (Giffney & Hird 2008, 4–6).

While the above-mentioned anthology explores the overlap between queer studies and expanding interest in the nonhuman, the editors of a special issue of *GLQ*, "Queer Inhumanisms", begin their introduction by asking, has queer ever been human? (Luciano & Chen 2015, 186). Their answer is yes, and no. Yes, because the unjust dehumanisation of queers posits

the human as standard form and because many thinkers have privileged the human body and sexuality as the locus of their analysis. No, because queer theory has been suspicious of the politics of inclusion to which liberal-humanist values lead and because "full humanity" has never been the only horizon for queer-becoming (ibid., 188). Dana Luciano and Mel Chen emphasise that this approach to queer theory does not declare an identity so much as it stages an encounter; the engagement with the inhuman expands the term queer, in their opinion, past its conventional resonance as a container for human sexual non-normativities (ibid., 189).

In contrast to the broader application of queer theory/queering as methodology, some theorists see the fruitfulness of the concept applied on metatheoretical and philosophical levels. For example, as mentioned earlier, Madhavi Menon links the concept of queer to the question of how universalism can be approached. By seriously questioning queer's connection to identity or identities, she asserts that "[e]verything is queer because no-thing (peoples, events, desires) can achieve ontological wholeness" (Menon 2015, 19). Despite this statement, Menon asks if queer theory's capaciousness has gone "too far" and whether queerness has any specificity, or whether everything (and, therefore, nothing) is queer (ibid., 123). Her understanding of universalism focuses on queerness as something that refuses the predetermined cohesion of identity, which in her view moves queerness immediately to the domain of the universal. Because queerness refuses the regime of identitarian truth, "a queer universalism does not belong anywhere, and it is owned by no one" (ibid., 127).

Within queer thinking, there has been a move away from examining minority sexual identities toward a more general theorising of sexuality, where queer has been conceptualised in manifold ways, for example in Deleuzian terms as a "force" or "energy". In general, it is easy to notice that the universalising strain of queer scholarship has significantly expanded

in recent years (Love 2011a, 181). Queer is moving away from both evidentiary claims about same-sex desire and acts and from a specific focus on gay and lesbian people. Queer is, as Heather Love has wittily noted, “not only also about race, class, gender, ethnicity, and nation, but is also about affect, citizenship, the death drive, diaspora, digitality, disability, empire, friendship, globalisation, the impersonal, indirection, kinship, living underground, loss, marginality, melancholia, migration, neoliberalism, pedagogy, performativity, publicity, self-shattering, shame, shyness, sovereignty, subversion, temporality and terrorism” (ibid., 182).

However, Love also suggests that before we get too excited about the expansive energies of queer, we must ask ourselves whether queer actually becomes more effective as it surveys more territory (ibid., 183). Here, the word effective seems to me quite puzzling: What are the criteria for an effective theory? It is problematic to think that when it covers more issues, questions and terrain, it becomes more effective. The often-ascribed omnipotence of queer theory can simultaneously mean it becomes flattened out and vitiated. However, and most importantly, queer theory has, like feminism, expanded the definition of what counts as sexuality. Sexuality often does not refer primarily to gender or sex; instead, sexuality can mean affect, kinship, social reproduction, the transmission of property, the division between public and private, and the construction of gender, race and nationality (see also Marcus 2005).

Queering temporality

Simultaneously with an expanding of queer theory’s subject areas, attention is increasingly being paid to a problematisation of temporality, to queering temporality. This is expressed mainly as a denormalisation of temporality through its relation to desire, fantasy and wish fulfilment, but also as an

increased challenging of the predictable relations between narration, linearity and teleology. As Carla Freccero has put it, now it seems that queer time is everywhere (Freccero 2011, 20). The project of queering temporality thus seems to be in full swing. Hence, Annamarie Jagose wonders what difference might it make to acknowledge such intellectual traditions (not always in contexts as easily recuperated as queer), in which time has also been thought of and experienced as cyclical, interrupted, multi-layered, alterable and delayed, instead of a version of time that is always linear, teleological, reproductive and future oriented (Jagose 2007, 186–87).

In line with Jagose, Freccero asks, what then is the specificity of “queer” in relation to temporality, since not all nonlinear chronological imaginings can be understood as queer? (Freccero 2011, 21–22). This question echoes Hames-García’s slightly wry observation that queer is often associated with complexity. He writes: “This conflation overlooks (as queer theory tends to do) the fact that the origins of complex, intersectional thinking about sexuality (and race and gender and class) lie not in the work of canonical queer theorists in the 1990s, but in the work of feminists, predominantly women of color, in the 1970s and 1980s” (Hames-García 2011, fn. 2, 43–44). When crediting feminists for a “complex intersectional thinking about sexuality”, he constructs an apparent chronological timeline between queer and feminism.

On the other hand, queer critics and theorists (such as Jack Halberstam, Elizabeth Freeman, Madhavi Menon and Elizabeth Povinelli) working at the junction of transnational spatiotemporal dislocations are advancing new discourses of queer time and space. What is most exciting here is that this problematisation of queer temporality can be seen as a way to remove queer from its transparent attachment to sexuality and link it to thinking about queer as a critique of temporal normativity rather than as sexual

normativity specifically; the queering of temporality both is and is not connected to the matter of sexuality.

For example, Elizabeth Freeman, who moves the discussion in the direction of historiography, asks whether it is possible to think relationally across time without some concept of history (Freeman 2007, 184). For Freeman, queer relations to time are accessed through “new arrangements” of bodies, pleasures, histories and time — arrangements that she has termed erotohistoriography. She thinks that this term can capture the centrality of pleasure, especially sexual pleasure, in queer practices of documenting and encountering the past (Freeman 2010, xxiii). In problematising the relationship between queer and history, Freeman introduces the term chrononormativity (ibid., 3). With this term, she refers to the use of time for organising individual human bodies to maximum productivity — people are bound to one another and made to feel coherently collective through particular arrangements of time.

Another example of queering temporality is Ellen McCallum’s and Mikko Tuhkanen’s discussion in the introduction to the anthology *Queer Times, Queer Becomings*, where they deal with temporality within a Deleuzian framework as becoming and unbecoming. They suggest that when the notion of queerness is strategically and critically posited not as an identity but as a way of becoming, temporality is necessarily always already bound up in the queer (McCallum & Tuhkanen 2011, 8). Summing up their thoughts, they state that if queer theorists have agreed on anything, it is that, for queer thinking to have any specificity at all, it must be characterised by becoming, the constant breaking of habits, and therefore also as a constant unbecoming (ibid., 10).

Thus, the past decade or so has witnessed a rearrangement in the interplay between temporality and queer theory, i.e. a shift from a concern with

an analytic interest in identity categories to a mode of examination in which the past is approached via a framework that does not position heterosexuality as the privileged cultural pattern of human intimacy and affection. According to Howard Chiang, what needs to be left behind in order for history to find a comfortable place in queer theorisation is the conviction that whatever modes of temporality queer theory can articulate, it ultimately lacks coherency or some kind of linear regularity. He thinks that the central aim of contemporary queer critique has come to be defined through two inter-related themes: first, the endless search for alternative and novel possibilities, and second, the persistent emphasis on the transformative prospect of these possibilities (Chiang 2008, 61). Chiang also emphasises along with others, for example Robyn Wiegman and Elizabeth Wilson (Wiegman & Wilson 2015), that each radical transformation instantiated by a queer political effort actually requires a move towards, and not just away from, normativity. This means that the emphasis of queer theory should not be on the search for endless possibilities of transformation as such, but on the *conditions* for such a search, on scrutinising norms, their definitions and limits. This suggestion can also be interpreted as an epistemic habit of feminist self-reflexivity (Liljeström & Peltonen 2017).

Chiang continues this thought by underlining that one of the most important things that needs to be put to rest is the idealist assumption that whatever queer theorists are deconstructing, denormalising or denaturalising, it can somehow be conceptually sealed from their simultaneous constructions, normalisations and naturalisations (Chiang 2008, 61). The current trend of “going global” within critical thinking could be beneficial for both historical investigations and queer theory if queer scholars recognise and deal with their normalising assumptions and investments. Simultaneously, queer researchers also need to accept and handle the way in which the forms of universalising assumptions are

making possible their own focus on the specific and the particular (ibid., 69).

In contrast to the above-mentioned examples of thinking, Janet Halley and Andrew Parker provokingly ask in their anthology *After Sex?* (2011), what is it like to *still* after the “hectic, heady and truly terrifying days of its birth” be doing queer theory, “to be working today in a tradition that has managed somehow to have acquired a past?” (Halley & Parker 2011, 8). This questioning statement can be considered quite peculiar, and in some sense, as a negative account of the constant expansion of queer theory’s subject fields. Halley and Parker seem to think that a queer theory that already has acquired a past has rather lost its freshness, which then diminishes its meaning and importance. On the other hand, the expansion of queer fields of investigation confirms its temporal continuity and stability, pointing to its ability to have accomplished a history “of its own”, a status that does not have to be oppositional to creativity and newness.

Historicising both queer and feminism: A brief look at the Finnish context

Based on her interpretation of Deleuzian thinking, Claire Colebrook considers theory itself to be queer, because it aims to liberate us from a normative “image of thought”. So long as we are concerned with identity, with the repetition of who we are, we remain, according to Colebrook, within constituted matter and lived time (Colebrook 2008, 18, 20). She wants to think about how theory as such might be queered, to consider theory not as a critical destabilisation of constituted terms and systems, but as a query into the appearance of terms and relations (ibid., 31). According to Colebrook, “[t]he possibility for a genuinely queer theory begins ...

only when we challenge the normative image of life which underpins the Western image of *theoria*” (ibid., 23). From a Deleuzian perspective, queer encounters are, for her, not affirmations of a group of bodies who recognise themselves as other than normative, but encounters in which bodies enter into relations where the mode of relation cannot be determined in advance and where the body’s becoming is also diffuse and ungrounded (ibid., 30; see also Colebrook 2009, 11–12). Therefore, queer theory should always be disturbing the normal. In line with many, both queer and feminist thinkers, I would like to apply the same thoughts to feminism, emphasising its initial adherence to problematising non-normativity.

Neville Hoad, for his part, has problematised the temporal link between feminism and queer by discussing the relationship between the prepositions “after” and “beyond”. Here, the idea of beyond offers a different set of framing possibilities and limits to that of after (Hoad 2011, 136). Hence, Hoad can imagine a queer theory “after” feminism but not “beyond” feminism; according to him, queer theory needs the “before” and “during” of feminism as its enabler. However, Hoad also explicitly notices that there may be ways that feminism was also always a kind of queer knowledge project (ibid). This thought — still caught up in chronological succession — nevertheless muddles to some extent the conventional conception of temporality between queer and feminism.

In the Nordic context, gender and queer theory seem to be much more mutually entangled than we might be led to believe by the axiomatic chronology of their succession and the posture of queer theory as a deconstructive follow-up to feminism-inspired gender theory (Dahl 2016, 67–105). Looking at the entanglement of queer and feminist scholarship in the Finnish context can perhaps further problematise the rather flaccid understanding of the theoretical constructs as non-coincided, non-simultaneous phenomena. Finnish queer thinking and feminist research

are good examples of temporal complexities in this regard.⁸

In their article on queer in Finnish academia, Tuula Juvonen and Pia Livia Hekanaho mention that “[i]n Finland, the efforts to establish lesbian and gay studies in academia coincided with a paradigmatic shift towards queer studies. What may have started in the 1980s as work based on identitarian positioning has in the meantime, in the texts of many scholars, transformed into a more nuanced understanding of the various discursive practices informing the creation of genders and sexualities” (Juvonen & Hekanaho 2008). Juvonen and Hekanaho consider this transition to be more an organic than an antagonistic one, possibly also because nobody had academic positions to defend in those early days of Finnish queer research, and “postgraduate studies were taken up out of passion and intellectual curiosity rather than due to a conscious career decision”, as they straightforwardly declare (ibid.). They also give a positive evaluation of practices at Women’s Studies centres (in Jyväskylä, Helsinki and Turku) to “have considered queer studies important enough to include them in the core curriculum. This has not necessarily translated into steady teaching positions for queer scholars in those universities” (ibid.). Their conclusion is that the role of feminist Women’s Studies has been crucial for establishing and supporting teaching and academic supervision in queer studies. For queer studies to survive, it is therefore also vital to strengthen the position of Women’s Studies in universities through collaborative efforts (ibid.).

---

8 I do not consider the Finnish context as in any way self-evident, and I do not view it as exceptional: the rigid tradition of methodological nationalism is not, in our current world, at all helpful in thinking of spatial/national contexts and their specificities (see Beck 2007; Chernilo 2011). Instead, such new images of thought that respect diversity and constitute communities (national, ethnic and others) should be activated across multiple locations (see Braidotti 2013). The local/national is not a point of departure for thinking, but rather a research subject.

Discussions about the scope, limits and main focus or topics of queer research in the Finnish context, where — as noted — the emergence of queer and gay and lesbian studies has been considered as temporally concurrent, have been scarce. However, in a discussion published in the Finnish queer studies journal *SQS* in 2008, queer theory was also underlined precisely as a methodological approach, as an application to research questions concerning different minority sexual and gendered identities (Hekanaho et al. 2008).⁹ When it comes to the specific concerns in the shift to queer thinking from a small-scale, constricted identity-focused type of gay and lesbian research, Harri Kalha considers this transition to have been quite delicate. He also notices that not even the academic queer audience was completely ready or willing to discuss things outside traditional categories (Kalha 2006, 114).

Based on the temporal narrowing or condensation of feminism/Women’s/Gender Studies and queer research in the Finnish context, we can see two simultaneous, temporally outspread, “turns”: one queer turn in feminism, but also some sort of slight feminist turn in queer research. In connection to the latter, feminism should be understood in multiple and differing ways. If accepting this, we can ask if there is any point in distinguishing between the scholarly positions attached to these theoretical strands if “all of us” *nevertheless* primarily and continuously critically are doing research on various identity constructions and categories. Besides, in terms of self-naming, who is then a queer scholar, a scholar of homosexuality (a gay and lesbian studies scholar) and/or a gender studies scholar or feminist scholar? What does this naming imply about understanding Gender Studies as a field-formative umbrella term for diverse scholarly positions?

---

9 Harri Kalha and Tuula Juvonen refer to a certain subject matter or topic of “queer research”. They do this without any further specification as regards its content (Kalha & Juvonen 2011, 52).

By way of conclusion

One of queer theory's most valuable contributions and one that establishes an important link to feminist work on sexuality has been to demonstrate how homosexuality and heterosexuality mutually define each other.¹⁰ Especially in *Gender Trouble* (1990), Judith Butler showed that definitions of gender assume definitions of sexuality. If sexuality is one of the elements making up the sign "woman", and if the goal of feminist theory is to challenge what we mean by woman, then queer theory with its focus especially on sexuality is a crucial tool for academic feminism. Perhaps someone might still argue that by undermining gender as a stable category, queer theory undermines feminism, which is reliant on the concept of woman. As Sharon Marcus has noted, this fear is groundless for two reasons. First, queer theory does not abandon the concept of gender, since "deviant" sexuality depends on taking a stand on assigning gender to oneself and to the people to whom one is sexually attracted. Second, since feminism is by definition invested in changing women's social and political positions, the concept of woman upon which feminism rests is mobile, not static, and thus not at risk from the kinds of elasticity that both queer and trans theory ascribes to gender (see Marcus 2005, 200, footnote 9). This remark is totally in line and consistent with Denise Riley's thoughts on feminism as always being critical of its foundational category of "women". In her classic and ground-breaking book *'Am I That Name?': Feminism and the Category of "Women" in History* (1988), she understands feminism as exhibiting a fundamental mistrust of this category by emphasising the indeterminacy and impossibility of "women" (Riley 1988, 5, 113).

As is true of field formations of every kind, one becomes a queer studies scholar as well as a feminist scholar by participating in its discussions,

---

¹⁰ See Rubin (1984), Sedgwick (1990) and Wittig (1992).

theoretical meanings, discursive tropes, methodological practices and citational histories. How entirely paradoxical then that reproducing the critique of normativity is one of the surest ways to secure belonging in the field. Annamari Vänskä has demanded a queering also of disciplines, stating that it is not enough that we deconstruct sources and materials, question the epistemology of the closet and make visible the implicit self-sufficiency and naturalness of the hegemonic heterosexuality of our culture. We also must politicise and queer on a more institutional level those academic spaces where dogmas are taught without questioning heteronormativity. Therefore, she underscores that a louder voice should be raised about the ways that academic disciplines draw lines between being inside and outside, between public and private knowledge, even between essential and marginal knowledge (Vänskä 2008, 65).

To sum up, it seems that shifts and moves both within and between feminism and queer thinking, linked to the challenges presented by trans scholarship, take care of dismantling identity categories and, to some extent, multiplying identities. How then can feminist and queer knowledge production stimulate the antinormative without to a certain degree being committed to the normative? These questions are challenging and seem difficult to answer, in part because antinormativity is ultimately not about the object of study in itself, but about the relationship between the motivation and desire that separates, prioritises and disciplines it. In connection with this, we should perhaps put more effort into continuing to think about the linkages or nodal points between feminist and queer theories, about criteria by which different non-linear temporalities might meaningfully be brought together.

I am grateful to the SQS editors and the two anonymous reviewers for their sharp and meticulous comments on my text: they certainly helped me to specify my arguments!

References

- Ahmed, Sara. 2017. *Living a Feminist Life*. Durham: Duke University Press.
- Beck, Ulrich. 2007. "The Cosmopolitan Condition. Why Methodological Nationalism Fails". *Theory, Culture & Society* 24(7–8): 286–290.
- Berger, Anne E. 2014. *The Queer Turn in Feminism. Identities, Sexualities, and the Theater of Gender*. New York: Fordham University Press.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York & London: Routledge.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.
- Butler, Judith. 1994. "Against Proper Objects". *differences* 6(2–3): 1–26.
- Butler, Judith. 2004. *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- Braidotti, Rosi. 2013. "Becoming-World". In *After Cosmopolitanism*, edited by R. Braidotti, P. Hanafin and B. Blaagaard, 8–27. New York & London: Routledge.
- Chaudhry, V Varun. 2019. "Centering the 'Evil Twin': Rethinking Transgender in Queer Theory". *GLQ* 25(1): 45–50.
- Chernilo, Daniel. 2011. "The Critique of methodological nationalism: Theory and history". *Thesis Eleven* 106 (1): 98–117.
- Chiang, Howard H. 2008. "Empire of Desires: History and Queer Theory in an Age of Global Affect". *Critical Studies in History* 1: 50–71.
- Chu, Andrea Long and Emmett Harsin Drager. 2019. "After Trans Studies". *Transgender Studies Quarterly* 6(1): 103–116.
- Colebrook, Claire. 2008. "How Queer Can You Go? Theory, Normality and Normativity". In *Queering the Non/Human*, edited by N. Giffney, and M. J. Hird, 17–34. Aldershot: Ashgate.
- Colebrook, Claire. 2009. "On the Very Possibility of Queer Theory". In *Deleuze and Queer Theory*, edited by C. Nigianni, and M. Storr, 11–23. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dahl, Ulrika. 2016. "Between Familiar Differences and American Tunes: The Geopolitical Grammar of Nordic Gender Studies in an Age of Europeanisation". In *The Geopolitics of Nordic and Russian Gender Research 1975–2005*, edited by Ulrika Dahl, Marianne Liljeström, and Ulla Manns. 67–132. Södertörn: Södertörn Academic Studies 66.
- de Lauretis, Teresa. 1991. "Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities. An Introduction". *differences* 3(2): iii–xviii.
- Edelman, Lee. 2004. *No Future. Queer Theory and the Death Drive*. Durham: Duke University Press.
- Elam, Diane, and Robyn Wiegman. 1995. "Contingencies". In *Feminism Beside Itself*, edited by D. Elam and R. Wiegman, 1–8. New York & London: Routledge.
- Eng, David, Judith Halberstam, and José Muñoz. 2005. "Introduction What's Queer about Queer Studies Now?". *Social Text* 23(3–4): 1–17.
- Espineira, Karine, and Marie-Hélène/Sam Bourcier. 2016. "Transfeminism. Something Else, Somewhere Else". *TSQ* 3(1–2): 84–94.
- Freccero, Carla. 2011. "Queer Times". In *After Sex?*, edited by J. Halley and A. Parker, 17–26. Durham: Duke University Press.
- Freeman, Elizabeth. 2007. "Theorizing Queer Temporalities: A Roundtable Discussion". *GLQ* 13(2–3): 177–195.
- Freeman, Elizabeth. 2010. *Time Binds. Queer Temporalities, Queer Histories*. Durham: Duke University Press.
- Garber, Linda. 2001. *Identity Poetics. Race, Class, and the Lesbian-Feminist Roots of Queer Theory*. New York: Columbia University Press.
- Giffney, Noreen, and Myra J. Hird. 2008. "Introduction: Queering the Non/Human". In *Queering the Non/Human*, edited by N. Giffney and M. J. Hird, 1–16. Aldershot: Ashgate.
- Halley, Janet, and Andrew Parker. 2011. "Introduction". In *After Sex?*, edited by J. Halley and A. Parker, 1–16. Durham: Duke University Press.
- Halperin, David. 1995. *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*. Oxford: Oxford University Press.
- Hames-García, Michael. 2011. "Queer theory revisited". *Gay Latino Studies: A Critical Reader*, 19–45. Durham: Duke University Press.
- Hayes, Jarrod, Margaret R. Higonnet, and William J. Spurlin. 2010. "Comparing queerly, queering comparison. Theorizing identities between cultures, histories and disciplines". In *Comparatively Queer. Interrogating Identities across Time and Cultures*, edited by J. Harrod, M.R. Higonnet, and W.J. Spurlin, 1–19. Basingstoke: Palgrave.
- Hekanaho, Livia et al. 2008. "Pervot arkistot ja kaapit. Tutkimusaineistojen toisinajattelemisesta". *SQS* 2: 58–68.
- Hennessy, Rosemary. 1993. "Queer Theory: A Review of the 'Differences' Special Issue and Wittig's 'The Straight Mind'". *Signs* 18(4): 964–973.
- Hirsch, Marianne, and Evelyn Fox Keller. 1990. "Conclusion: Practicing Conflict in Feminist Theory". In *Conflicts in Feminism*, edited by M. Hirsch and E.F. Keller, 370–380. New York & London: Routledge.

- Hoad, Neville. 2011. "Queer Theory Addiction". In *After Sex?*, edited by J. Halley and A. Parker, 130–141. Durham: Duke University Press.
- Jagose, Annamarie. 2007. "Theorizing Queer Temporalities: A Roundtable Discussion". *GLQ* 13(2-3): 177–195.
- Jagose, Annamarie. 2009. "Feminism's Queer Theory". *Feminism & Psychology* 19(2): 157–174.
- Juvonen, Tuula, and Livia Hekanaho. 2008. "Leaving a Glorious Future Behind? Queer in Finnish Academia". *Trikster: Nordic Queer Journal* 2.
- Kalha, Harri. 2006. "Queer-toimijuus skitsofreniana. Homostelun kieli, tunnustuksellisuus ja tutkijan julkilausuttu minä". *SQS* 2: 106–115.
- Kalha, Harri, and Tuula Juvonen. 2011. "Queer-tutkijan ura – onko sitä?". *SQS* 1: 52–57.
- Kaplan, Carla. 1992. "The Language of Crisis in Feminist Theory". *The Bucknell Review* 36(2): 68–80.
- Kekki, Lasse. 2003. *From Gay To Queer. Gay Male Identity in Selected Fiction by David Leavitt and in Tony Kushner's Play Angels in America I-II*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Koivunen, Anu, and Marianne Liljeström. 1996. *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Liljeström, Marianne, and Salla Peltonen. 2017. "On Feminist Epistemic Habits and Critique". *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics* 1(1).
- Love, Heather. 2011a. "Queers—This". In *After Sex?*, edited by J. Halley and A. Parker, 180–191. Durham: Duke University Press.
- Love Heather. 2011b. "Introduction" to a special issue on Gayle Rubin, "Rethinking Sex". *GLQ*, 17(1): 1–14.
- Luciano, Dana, and Mel Y. Chen. 2015. "Introduction. Has the Queer ever been Human". *GLQ* 21(2–3): 183–207.
- Marcus, Sharon. 2005. "Queer Theory for Everyone: A Review Essay". *Signs* 31(1): 191–218.
- Marinucci, Mimi. 2016. *Feminism is Queer: The Intimate Connection between Queer and Feminist Theory*. London, UK: Zed Books.
- Martin, Biddy. 1994. "Sexualities without Genders, and Other Queer Utopias". *Diacritics* 24(2–3): 104–121.
- McBean, Sam. 2016. *Feminism's Queer Temporalities*. New York & London: Routledge.
- McCallum, Ellen L., and Mikko Tuhkanen. 2011. "Becoming Unbecoming. Untimely Mediations". In *Queer Times, Queer Becomings*, edited by E.L. McCallum and M. Tuhkanen, 1–21. Albany: SUNY Press.
- Menon, Madhavi. 2015. *Indifference to Difference: On Queer Universalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Richardson, Diane et al. (eds.). 2006. *Intersections Between Feminist and Queer Theory*. Basingstoke: Palgrave.
- Richardson, Diane. 2006. "Bordering Theory". In *Intersections Between Feminist and Queer Theory*, edited by D. Richardson, J. McLaughlin and M.E. Casey, 19–37. Basingstoke: Palgrave.
- Riley, Denise. 1988. *'Am I That Name?': Feminism and the Category of 'Women' in History*. London: Macmillan.
- Rosenberg, Tiina. 2003. *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Bokförlaget Atlas.
- Rossi, Leena-Maija. 2017. "Hauras, korjaava ja parantumaton queer – katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin". *SQS* 1: 1–18.
- Rubin, Gayle. 1984. "Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality". In *Pleasure and Danger. Exploring Female Sexuality*, edited by C.S. Vance, 267–319. Boston: Routledge.
- Rudy, Kathy. 2000. "Queer Theory and Feminism". *Women's Studies* 29: 195–216
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1990. *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1994. *Tendencies*. Durham: Duke University Press.
- Stryker, Susan. 2004. "Transgender Studies: Queer Theory's Evil Twin". *GLQ* 10(2): 212–215.
- Stryker, Susan, Paisely Currah, and Lisa Jean Moore. 2008. "Introduction: Trans-, Trans, or Transgender? *Women's Studies Quarterly* 36(3–4): 11–22.
- Stryker, Susan, and Paisely Currah. 2014. "Introduction". *Postposttranssexual. Key Concepts for a Twenty-First-Century Transgender Studies. Transgender Studies Quarterly* 1(1–2): 1–18.
- Traub, Valerie. 2010. "Afterword: Comparisons worth making". In *Comparatively Queer. Interrogating Identities across Time and Cultures*, edited by J. Harrod et al., 215–223. Basingstoke: Palgrave.
- Livia Hekanaho et al. 2008. "Pervot arkistot ja kaapit. Tutkimusaineistojen toisinajattelemisesta". *SQS* 2: 58–68.
- Weed, Elizabeth and Naomi Schor. (eds.). 1997. *Feminism Meets Queer Theory (Books from differences)* Bloomington: Indiana University Press.

- Wiegman, Robyn. 2000. "Feminism's Apocalyptic Futures". *New Literary History* 31(4): 805–825.
- Wiegman, Robyn. 2004. "Dear Ian". *Duke Journal of Gender Law & Policy* 11(93): 93–120.
- Wiegman, Robyn. 2012. *Object Lessons*. Durham: Duke University Press.
- Wiegman, Robyn, and Elizabeth Wilson. 2015. "Introduction: Antinormativity's Queer Conventions". *differences* 26(1): 1–25.
- Wittig, Monique. 1992. *The Straight Mind and Other Essays*. Boston: Beacon Press.

SQS
1–2/2019

38

QueerScope
Articles

Marianne
Liljeström

Minäkuvallisia interventioita normatiivisten kerrontarakenteiden ulkopuoliseen:

Paikantumisen queer-luentaa Beda Stjernschantzin, Sigrid af Forsellesin ja Ellen Thesleffin taiteessa

Asta Kihlman

ABSTRAKTI

Artikkeli tarkastelee kolmen suomenruotsalaisen kuvataiteilijan – Beda Stjernschantzin (1867–1910), Sigrid af Forsellesin (1860–1935) sekä Ellen Thesleffin (1869–1954) – taidetta, taiteilijuutta sekä taiteen vastaanottoa. Katse kiinnitetään niihin murtumakohtiin, joissa taiteilijat toisin toistivat aikansa ihanteita niin sosiaaliseen sukupuoleen, sukupuolieroon kuin seksuaalisuuteenkin liittyen.

Kirjoittaja kysyy, voisiko teoksien ja taiteilijaidentiteettien anti-normatiivisia representaatiota käsitteellistää anakronistisesti käsitteellä queer. Tekivätkö 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä valmistuneet teokset interventioita ei-normatiivisiin seksuaalisuuksiin ja sukupuolien esityksiin? Jack Halberstamin naismaskuliinisuus-käsite sekä Eve Kosofsky Sedgwickin määritelmä kaapin epistemologiasta tarjoavat teoreettisia keskustelukumppaneita pohdittaessa tavoittelivatko artikkelin kohteina olevat taiteilijat visuaalisilla representaatioillaan olemisen muotoa, jonka tavoite oli purkaa ja muuttaa normatiivisia asenteita. Tekivätkö taiteilijat, nykytermein ilmaistuna, aktiivista sukupuolipolitiikkaa? Voidaanko taiteilijoiden minäkuvallisuutta lukea siten identiteettipolitiikkana?

Beda Stjernschantzin omakuvallisuuden kohdalla artikkelissa otetaan pieni sivuaskel queer-näkökulmasta. Teresa de Lauretiksen ja Elizabeth Groszin käyttämä, ennen kaikkea seksuaaliseen kohdevalintaan liittyvä käsite lesbofetissi, sekä freudilainen fetissin käsite tarjoavat käsiteapparaatteja itsereflektiivisten teosten tulkintaan.

ABSTRACT

The topic of this article is the art and the artistic identity of three Swedish-speaking Finnish artists – Beda Stjernschantz (1867–1910), Sigrid af Forselles (1860–1935) and Ellen Thesleff (1869–1954) – and the reception of their art in the engendering institution of art criticism.

The focus is on the fractures where the artists deconstruct prevailing gender categories, identities and the interaction between sexualities.

The writer asks whether it is possible to conceptualize art and artistic identities as anti-normative representations, which can be examined through the anachronistic concept of queer. Were artworks from the late 19th and early 20th doing interventions into anti-normative sexualities and gender representations?

Jack Halberstam's concept of female masculinity and Eve Kosofsky Sedgwick's definition of the epistemology of the closet offer partners in theory for discussions on whether the artists were seeking through visual representations for the deconstruction and transformation of normative attitudes. Were the artists, speaking in current terms, engaged in an active identity politics? Could the self-imaginarity of the artists thus be read as identity politics?

When discussing the self-imaginarity of Beda Stjernschantz a small sidestep from the queer-view is taken. The concept of lesbian fetish, used of by Teresa de Lauretis and Elizabeth Grosz, and connected at first hand with sexual targeting, and the Freudian concept of fetish, offer conceptual frameworks for interpretations of the self-reflective artworks.

1800-luvulla ammatillinen taiteilijana oli vielä varsin poikkeuksellinen ilmiö. Ajan taidepuheessa naistaiteilijat miellettiin usein näennäisesti kyvykkäiksi, mutta vailla todellisia lahjoja oleviksi. Tätä taustaa vasten kysymykset siitä, mitä merkitsi olla taiteilijana 1890-luvulla ja 1900-luvun alussa ja mitä strategioita oman taiteilijuuden ja minuuden manifestoimiseen oli käytettävissä, nousevat relevanteiksi. Artikkelissa käsittelen kolmea suomenruotsalaista kuvataiteilijaa: Beda Stjerschantzia (1867–1910), Sigrid af Forsellesia (1860–1935) sekä Ellen Thesleffä (1869–1954). Artikkelini pääfokus on selvittää, mahdollistivatko 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä valmistuneet teokset ei-normatiivisia interventioita normatiivisiin seksuaalisuuksiin ja sukupuolten esityksiin ja tekivätkö taiteilijat siten, nykytermein ilmaistuna, aktiivista sukupuolipolitiikkaa.

Artikkelissa käsittelemäni taiteilijat tuntuvat leikittelevän sukupuolten parafraaseeruksilla, toisin siteeraamisella. Väitän, että 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella eläneiden taiteilijanaisten kuvailmaisu tekee näkyväksi, että sukupuoli on ennen kaikkea tekemistä. Ruumiinkuvaan liittyvät esitykset ”naisena” heijastelevat hyväksyttävän ideaalikuva tavoittelua. Judith Butlerin mukaan juuri tällaiset ruumiinkuvaan liittyvät esitykset tuottavat sukupuolta (ks. esim. Butler [1990] 2006, 68 – 69).

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaisen taidehistoriaan nähden anakronistinen käsite queer tarjoaa aineistooni sopivan näkökulman, joka tähtää käsitteiden rakentuneisuuden osoittamiseen ja avaamiseen sekä niiden dekonstruktioon. Eve Kosofsky Sedgwick on teoksessaan *Epistemology of the Closet* (1990) todennut puheen normaaliudesta rakentuvan suhteessa niihin ilmiöihin ja olemisen tapoihin, jotka määritetään normista poikkeaviksi tai sen ulkopuolelle jääviksi. (Sedgwick [1990] 2008, 34. Ks. myös Janes 2015, 2 – 4). Huomio kiinnittyy siihen, miten normaaliuden ja poikkeavuuden rajalinjoja tuotetaan ja miten niitä ylläpidetään kulttuurissa. Jack Halberstam on puolestaan määritellyt teoksessaan *In*

a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives (2005) queerin ei-normatiiviseksi logiikaksi, seksuaalisiksi identiteeteiksi, ruumiillisuuksiksi, sekä toiminnaksi ajassa ja tilassa (Halberstam 2005, 6). Oma queerittava lukutapani tekee tilaa sille, että visuaalisissa esityksissä ja sukupuolittavissa representaatioissa voi nähdä halkeamia, joista avautuu näköaloja ei-normatiivisiin seksuaalisuuksien ja sukupuolen esityksiin (ks. esim. Vänskä 2006, 56, 59). Queer näyttättyy analyysissäni ennen kaikkea aktiivisina tekoina – moninaisina minäkuvallisuuden muotoina – joilla konventionaalista sukupuolijakoa ylitetään.

Aloitan artikkelini selvittämällä käsitettä minäkuvallisuus. Seuraavassa alaluvussa jatkan sivupolulla perinteisestä queer-näkökulmasta ja pohdin Teresa de Lauretiksen viitoittamana sukupuoliteknologian kiinnittymistä yksilöön. Seuraavassa alaluvussa etenen varsinaiseen teosanalyyysiin, jonka aloitan käsittelemällä Beda Stjerschantzin *Omakuvaa* (1892) katseen teorioihin tukeutuen. Stjerschantzin omakuvien esittämät seksuaaliset positiot vaihtelevat, mutta yhteistä niille on suora, häpeämätön katse. Hätkähdyttävien se on Stjerschantzin vain 22-vuotiaana toteuttamassa harmaahiuksisessa *Omakuvassa*. Taiteilijan *Kaksoismuotokuva* (1895) vie luentaa kohti psykoanalysesti inspiroitunutta kaksoisolennon tematiikkaa. Sigrid af Forsellesin taiteilijakuvan kohdalla pohdin taiteen klassisia subjekti-objekti -positioita. Sedgwickin mukaan normaalius rakentuu suhteessa niihin ilmiöihin ja olemisen tapoihin, jotka määritetään normista poikkeaviksi tai sen ulkopuolelle jääviksi. (Sedgwick [1990] 2008, 34.) Näin huomio kiinnittyy kulttuurin tuottamiin normaaliuden ja poikkeavuuden rajalinjoihin. Tämä korostuu etenkin af Forsellesin kohdalla, jossa luenta mahdollistaa teosten tulkinnan myös subversiivisina normipoikkeamina. Ellen Thesleffin kohdalla Halberstamin ajatukset naismaskuliinisuudesta nousevat relevanteiksi. Tässä yhteydessä kysyn voiko Thesleffin maalausten väristä ja kuvatilaa ylittävistä materiaalisuudesta rakentua epänormatiivinen sukupuolen esitys.

Omakuvaa laajempi minäkuvallisuus

Käytän artikkelissa minäkuvallisuuden käsitettä, jonka pyrin esittämään omakuvia laajempaan taiteen keinoin toteutettavana identiteettipolitiikan. Altti Kuusamo on todennut, että omakuvan esittäessä kuvantekijää itseään katsoja voi myös olettaa kohteelle ”sisäisen elämän” (Kuusamo 2010, 98, 100; ks. myös Doy 2005, 22 – 23). Omakuvan genre on aina autokommunikaatiota, ja tutkittavien taiteilijoiden omakuvat ovatkin mitä suurimmassa määrin taiteilijoiden omien mielentilojen heijastumia. Taiteilijan minäkuvallisuuden ilmentämää näyttämisen elettä voidaan lukea tätä laajempaan diskursiivisena tekona samaan tapaan kuin puheaktia. Asettaessaan esille asioita subjekti luo subjekti-objekti -positioita. Objektin avulla subjekti esittää väittämiä yleisölle (Bal 1996, 3). Pohdin tulkinnoisani taiteilijoiden strategioita suhteisuuden esittämiseksi: identiteetin, identifi kaation ja idealisaation välisiä yhteyksiä. Teksti tematisoituu subversiiviseen katseeseen, taideobjektiin sekä monimerkitykselliseen väriin.

Tulkinnassani minäkuvallisuus kattaa omakuvan lisäksi myös pohjoismaisesta mytologiasta ammentavan reliefin ja ekspressiivisen värin. Minäkuvalisen esityksen kautta taiteilija pyrkii kommunikoidaan yleisönsä kanssa. Itsen havainnointi on aktiivista, kuten Stjerschantzin *Omakuvassa* (1892), mutta se voi myös olla ohjelmallista ja oireellista, peiteltyä ja mahdollisesti vain asianosaisille avautuvaa, kuten af Forsellesin ja Thesleffin teosten kohdalla. Sigrid af Forsellesin päätyöksi muodostui vuosien 1887–1903 välillä toteutettu reliefisarja *Ihmissielun kehitys*. Se koostuu viidestä osasta. Sarjan ensimmäisen osan *Ihmisten taistelu* (*La lutte*) tapahtumat ajoittuvat esikristilliseen ja esihistorialliseen aikaan. Minäkuvallisuus on luennassani läsnä myös tässä af Forsellesin reliefisarjassa ja etenkin sen ensimmäisessä osassa, jossa rakentui paikka identiteettikäsitteiden ja seksuaalisuuksien tarkastelulle. Ellen Thesleffillä affektiivinen ja lihallinen väri toimi paikana ristiriitojen ja erojen esiintuomiseen. Sukupuolen kautta taiteilija

rakensii minäkuvallisuutta omasta minuudesta ja sen moninaisuudesta. Beda Stjerschantzin omakuvien kohdalla hyödynnän tentatiivisen luentani tukena sekä Teresa de Lauretiksen että Elizabeth Groszin käyttämää, ennen kaikkea seksuaaliseen kohdevalintaan liittyvää käsitettä lesbofetissi, jonka mukaan maskuliininen lesbonainen kaipaa halunsa kohteeksi ”fallista”, feminiinistä naista. Oma luentani laventaa käsitettä siten, että se terävöittää lesbofeminismin määritelmää ja toisaalta palaa de Lauretiksen kokemuksen käsitteeseen.

Sivupolkuja queerista ja takaisin queeriin

Teresa de Lauretis on määritellyt sukupuolen kuulumiseksi johonkin joukkoon tai kategoriaan. Tämänkaltaisessa kuulumissuhteessa sukupuoli nimeää ja luo aseman suhteessa muihin sekä kääntäen nimeää yksilön muille (de Lauretis 2004, 40). Yksilön identiteettitekijöihin liittyvät itsen ja toisten näkeminen sukupuolittuneina subjekti-objekteina, yhtä lailla toimijoina kuin katseiden, tunteiden ja halujen kohteena (Rossi 2003, 11). De Lauretis esittää Michael Foucault’n ajattelua seuraillen, että sukupuoli on aina sekä representaatiota että itserepresentaatiota. Se on erilaisten yhteiskunnallisten teknologioiden ja institutionaalisten diskurssien, tietoteorioiden ja kriittisten käytäntöjen tuote (de Lauretis 1999, 259). Sukupuoli tulee siten synnytyksi (*en-gendered*) prosessissa, jossa subjektit omaksuvat subjektipositioita ja merkitysefektejä samastuen niihin (de Lauretis 1987, 89; de Lauretis 2004, 16, 48, 82–83).

Jo teoksessaan *Technologies of Gender* (1987) de Lauretis esittää ajatuksen, jonka mukaan sukupuoli on aina kauttaaltaan esityksellistä eikä niin sanottuun ”todellisuuteen” ole pääsyä muuta kuin kuvausten ja visuaalisten esitysten kautta (de Lauretis 1987, 42). Myös Judith Butler on pohtinut

teoksessaan *Hankala sukupuoli* ([1990] 2006)¹, missä määrin sukupuolen muodostusta ja sukupuolijakoa sääntelevät käytännöt itse asiassa aikaansaavat identiteetin. Butler kysyy, missä määrin identiteetti on pikemminkin normatiivinen ihanne kuin kokemusta kuvaava piirre ja millaisia vaikutuksia on niillä sääntelevillä käytännöillä, jotka määräävät sukupuolta ja muovaavat myös kulttuurisesti ymmärrettäviä käsityksiä identiteetistä (Butler [1990] 2006, 68–69).

Butler mieltää yhteiskunnan vallitsevan heteroseksuaalisen matriisin² foucaultlaisittain vallan tuotoksena. Butler ymmärtääkin performatiivisuuden³ suhteelliseksi tekemiseksi, jossa henkilö on osallisena vallan rakenteissa mukaillen hänelle asetettuja vaateita ja odotuksia. Tämä puolestaan voi synnyttää myös vaihtoehtoisia vallan ja nautinnon olomuotoja. Sukupuolen kulttuurinen fiktio on siten pohjimmiltaan vailla orientaatiota, sillä se tarjoaa jatkuvasti väyliä vastakarvaisille tulkinnoille (Kotz & Butler 1995, 280). Leena-Maija Rossin tapaan sekä Sedgwickin ja Halberstamin ajattelua seuraten pyrin artikkelissani aktiivisesti kyseenalaistamaan queerin ulossulkevuuden ja ”oikeanlaisen” queer-subjektin ja objektin määrittämistä sekä purkamaan homo-hetero -vastakkainasettelun asemaa queerin ajattelun ja toiminnan lähtökohtana (Rossi 2017, 1).

1 Teoksessaan *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of Sex* (1993) Butler nostaa esiin sukupuolen konstruktion liittyvän performatiivisen dimension. Sukupuolen performanssi on normien pakottamaa. Se on kieltojen ja tabujen rajaama rituaali, jonka monimutkainen historiallisuus kytkeytyy valtaan, hallintoon ja kurinpitoon. Butler 1993, 94–95, 231–232.

2 Butler käyttää *Gender Trouble* -teoksessa käsitettä heteroseksuaalinen matriisi, mutta vaihtaa sen heteroseksuaalisen hegemonian käsitteeseen teoksessa *Bodies that Matter* (1993). Ranskalainen feministiteoreetikko Monique Wittig (1935–2003) oli yksi varhaisimmista tutkijoista, joka alkoi käyttää käsitettä heteroseksuaalinen sopimus jo 1980-luvulla. Nykyään on yleistynyt käsite heteronormatiivisuus. Ks. esim. Rossi 2015, 15–16.

3 Leena-Maija Rossin kehittämä ”toistoteko”-käsite selventää Butlerin ajatusta sukupuolen performatiivisesta tuottamisesta. Ks. esim. Juvonen & al. 2010, 15.

Queer-tutkimuksen yksi perustavanlaatuisen keskustelu on ollut sukupuolta ja seksuaalisuutta normittavien identiteetikategorioiden kritiikki, joka on ilmennyt myös koko identiteetin idean vastustamisena. Rossi (2015) on ehdottanut identiteettien poissulkevuuden painottamisen ja olemuksellistamisen vaihtoehtona identiteettien suhteisuutta ja monimuuttujaisuutta (Rossi 2015, 91 – 92, 104. Ks. myös Butler 2004; Butler 2006.) Kun identiteetti käsitteellistetään suhteisuudeksi, tarjoaa se välineitä kuulumissuhteiden ja sidosten tarkasteluun. Niitä on mahdollista hahmottaa sekä affektiivisina suhteina muihin yksilöihin että suhteessa diskursseihin, käytäntöihin, paikkoihin ja tilanteisiin.

Beda Stjernschantz: Katse voimaantumisen merkinä

Beda Stjernschantzin *Omakeuva* (1892) hämmensi aikansa vallitsevia kuvakonventioita esittämällä nuoren taiteilijanaisen aktiivisesti kuvasta takaisin katsovana figuurina. Teos näyttää kumoukselliselta verrattaessa sitä aikakauden konventionaaliseen sukupuolen esittämisen tapaan. Kuvasta katsova hahmo on subjekti, ei passiivinen halun kohde, objekti. *Omakeuva* tuntuu etsivän aktiivisesti tilaa naisen subjektiudelle ja myös seksuaaliselle itsemäärittelylle historiallisessa tilanteessa, jossa aktiivisuus ja riippumattomuus ilmaistiin maskuliiniseksi tulkittavalla tavalla. (Kortelainen 2003, 380; Hekanaho 2006b, 221). *Omakeuva* ei visualisoikaan 1800-luvun konventioiden mukaista naista. Epänormatiivinen omakuva näyttäisi sitä vastoin häpeämättömästi yhdistävän lyhyttukkaisen naisen maalauksen kuria implikoivaan lineaarisuuteen ja askeettisuuteen ja alleviivaavan edellä esitettyä pukemalla figuurin vain miehelle tarkoitettuun vaatteeseen⁴. Lyhyet hiukset naisella olivat aikalaism kontekstissa hyvin poikkeuksellinen ilmiö. Asketismi puolestaan yhdistyi pidättyväisyyteen,

4 Stjernschantzin kaapumainen vaate muistuttaa symbolistisen Rose+Croix -ryhmän miespuolisten jäsenten käyttämää asua.

KUVA: Beda Stjerschantz, *Omakuva*, 1892.

epäemotionaalisuuteen, pelkistyneisyyteen, puhtauteen ja voimakkuuteen. Väriasketismin tyypillisiä sävyjä olivat mm. musta, ruskea ja harmaa. Asketismi ilmensi siten piirrejoukkoa, jotka yleensä oli totuttu liittämään maskuliinisiin kuvarepresentaatioihin. (von Bonsdorff 2012, 58.)

*Omakuva*ssa esitetyn figuurin binääristä sukupuolijakoa liudentavat kasvot pitävät sisällään myös affektiivisia elementtejä ja avaavat tulkintareittejä toisenlaisten subjektipositioiden mahdollisuuksille. *Omakuvan* katsojaan kohdistama terävä, ironinenkin, katse voidaan lukea taiteilijan intentionaaliseksi eleeksi, jota foucaultlaisittain luettuna voi pitää osallisena yhteiskunnallisessa vastadiskurssissa. ”Väärien” sukupuolivihjeiden liittäminen malliin tuottaa subversiivisen intervention vallitsevaan sukupuolikäsitteistöön (Foucault [1976–1984] 1998, 103; ks. myös Kalha 2012, 64).

Queer-diskurssista ammentavan visuaalisen kulttuurin tutkimuksen yhtenä keskeisenä teoreettisena fokuksena on katse ja sen suhde sukupuoleen ja seksuaalisuuteen. Katsetta voidaan pitää tärkeänä narratiivis-affektiivisena tekijänä.

Lähdenkin seuraavaksi pohtimaan erilaisia katsomispositioita, katseen dynamiikkoja sekä Stjerschantzin *Omakuvan* representoimaa, jopa kivettäväksi luettavaa katsetta. Ajatus kivettävästä katseesta liittyy antiikin Medusa⁵-myyttiin, kreikkalaisen taruston hirviömäiseen naispuoliseen olentoon gorgoon, joka katseellaan pystyi muuttamaan ihmiset kiveksi. (Freud [1917] 1981, 516; Freud [1919] 1997 206–207, 264–265; ks. myös Cixous 1975, 876).

5 Sigmund Freudin kesken jääneessä tutkielmassa *Das Medusenhaupt* (1922) Medusa-myytti muuttuu kastroitiopelon kuvaksi. Freudin mukaan naisruumiin perimmäinen toiseus on miehelle ennen kaikkea ahdistuksen, jopa vastenmielisyyden lähde. Toiseus tulee ottaa haltuun, ja näin naisesta tulee miehistä tutkimusmatkailijaa ikuisesti kiehtova kohde, kolonisoitava objekti. Medusa symboloi Freudille naisen hämmäntävää, halun ja pelon välimaastossa sijaitsevaa ruumiillisuutta. Freud [1922]1997, 221, 264–265; Kalha 2002, 152–153.

Eriaikaisuudesta huolimatta kiinnostavan vertailukohdan Stjerschantzin esittämään taiteilijanaisen katsojaposition tarjoaa Harri Kalhan teoksessa *Tom of Finland. Taidetta seksin vuoksi* (2012) esittämä hypoteesi Touko Laaksosen (1920–1991) 1950-luvulta 1980-luvun loppuun saakka piirtämien homomiesten katseista häpeän vastadiskurssina. Kalhan mukaan homomiehet julkitoivat Tom of Finlandin kuvissa vankkaa itsetuntoa, mikä reaali maailmassa tuolloin oli vielä mahdottomuus⁶. Miehet esitettiin kuvissa viriileinä ja voimakkaina, sillä vapautumisen ensimmäisen vaiheen tavoitteena oli kumota homomiehiin liitetyt feminisoivat stereotypiat. Esitystavalla haettiin muutosta niin yhteiskuntaan, asenteisiin kuin sosiaaliseen kanssakäymiseenkin⁷ (Kalha 2012, 39, 41–42).

Stjerschantzin *Omakuva* on tunnistettavasti sukupuolittuvista piirteistä etäisyyttä ottava sukupuolen esitys, jossa miesmaskuliiniseksi ja naisfeminiiniseksi määrittyvien ominaisuuksien rajat piirtyvät tarkkoja määrittelyjä pakenevina. Tom of Finlandin homomiesten tapaan Stjerschantzin kuvaesityksen poliittisuus merkitsee katsomisen määrittelemistä vallitseva heteroseksuaalista dynamiikkaa rikkovalla tavalla. Stjerschantzin *Omakuvan* voi lukea ilmentävän queeristi vielä toteutumaton fantasia sen piirtäessä etemme kuvaa voimakkaasta ja omanarvontuntoisesta subjektista. Nykytutkimuksen termein voi sanoa, että teoksellaan taiteilija purki naiseuden esittämisen stereotypioita sekä lavensi käsityksiä sukupuolista ja niihin liitetystä ominaisuuksista.

Omakuvan figuuri tuntuu ilmentävän myös tietoista pyrkimystä saattaa katsoja epäröimään maskuliinisuuden ja feminiinisuuden välillä. Vaikka teos ei asetu voyeuristisen objektivoinnin kohteeksi, luo se dynaamisen

jännitteen katsojan ja kuvan välille. Taiteilijan katse tuntuu haastavan siten myös katsojan oman sukupuolisen yhtenäisyyden ideaa. *Omakuvan* figuuri piiryy pintana, johon on mahdollista kiinnittää erilaisia sukupuolen ja halun merkityksiä (Halberstam 1998, 35, 38). Teos toimii esimerkkinä liikkeestä jyrkkien maskuliinisuus- ja feminiinisyysidentiteettien välillä sekä sukupuoliroolien tietoisesta dekonstruktiosta. Stjerschantzin *Omakuva* kannustaa fetisoivaa katsetta vaihtelevaan kohdettaan feminiinisestä maskuliiniseen. *Omakuvan* ”Medusa” ei välttämättä kivetäkään miehiä, vaan saattaa vetää puoleensa myös naisia.

Muotokuva performatiivin välineenä

Stjerschantzin vuonna 1895 maalaama *Kaksoismuotokuva* esittää taiteilijan lisäksi riikalaisen Irman, joka toimi mallina myös vuosina 1895–1896 valmistuneessa teoksessa *Irma*. Kirjeissään taiteilija kuvailee malliaan ”yksinkertaiseksi” ja ”rumaksi” tytöksi (Beda Stjerschantzin kirje ”Missalle”, Worms 22.7.1895 CY/KGA). Stjerschantzin kirjeessä kuvaileman Irman voi kuitenkin ajatella ruumiillistaneen 1800-luvun naiselta odotettuja ”hyveitä”. Mallin yksinkertaista luonnetta ei määrittänyt kunnianhimo, vaan hän sopeutui ja tyytyi vallitsevaan, sukupuolen ennalta määräämään kohtaloon. Henkistyneen, ajan kirjallisista ilmiöistä kiinnostuneen ja ammatillisuutta kohti kurottautuneen Stjerschantzin elämää varjosti sairaus (Sarajas-Korte 1966, 226).

Irma tuntui viihtyvän matalalla, Stjerschantz korkealla. Tämä dualismi esiintyi aikalaiskeskustelussa esimerkiksi hieman ennen *Kaksoismuotokuvan* valmistumista Oscar Wilden romaanissa *The Picture of Dorian Gray* (1891). Teoksessa Wilde muotoilee taiteilija Basil Hallwardin suulla ”rumien ja tyhmien osa on tässä maailmassa paras. He voivat istua kaikessa rauhassa ja toljottaa näytelmää. He eivät ehkä tiedä voitosta, mutta säästyvät sentään tuntemasta tappiota. He elävät niin kuin meidän pitäisi kaikkien elää,

6 Homoseksuaaliset teot dekriminalisoitiin Suomessa vuonna 1971.

7 Leena-Maija Rossi on käsitellyt Tom of Finland -kuvaston taiteeksi tulemistä identiteettipoliittisena työkaluna seksuaalivähemmistöjen suvaitsevaisuuden ja kunnioituksen puolesta. Rossi 2019.

minkään häiritsemättä, mistään välittämättä ja levollisina. He eivät saata ketään perikatoon eikä kukaan tuhoa heitä” (Wilde [1891] 2009, 12). Irma tuntuikin elävän todeksi Hallwardin määritelmää – hän eli elämänsä ”minkään häiritsemättä, mistään välittämättä ja levollisena”. Taiteilijan kirjeessä esiintyvä pieni yksityiskohta korostaa tätä matalan ja korkean dialektiikkaa. Stjerschantz luonnehtii Irmaa aluksi ”hyvin yksinkertaiseksi tytöksi” (”*alldeles helt enkel flicka*”), mutta ylivivaavaa syystä tai toisesta lähetetyssä kirjeessä sanan ”alldeles” (Beda Stjerschantzin kirje ”Missalle”, Worms 22.7.1895 CY/KGA).

Aikakauden hyväksytyt ja ahtaat naisrepresentaatiot, jotka korostivat naisen asemaa ennen kaikkea äitinä, vaimona ja hoivaajana, eivät vastanneet Stjerschantzin minäkuvaa. Etsikö taiteilija minän rakennusaineita siten myös toisaalta? Freudin luennassa kaksoisolennolle tyypillistä oli, että yksilö pääsi sen kautta osalliseksi toisen tunteista ja elämyksistä. Kaksoisolennon kautta samastuttiin siten toiseen henkilöön tai asetuttiin vieraaseen egoon (Freud [1919]1997, 210–212). Pyrkikö Stjerschantz *Kaksoismuotokuvassa* esitetyn Irman avulla konstruoimaan aikakauden naiskuvaa vasten ”puutteellista” identiteettiään? Halusiko taiteilija liittää egoonsa kaksoisolennon kautta määreitä, jotka eivät omaan minään kuuluneet?

Freudin luennassa kaksoisolento-teema liittyy kiinteästi narsismiin. Lacanilaisittain ajateltuna ego-ideaali onkin subjektin identifikaatiota toisen ideaaleihin. Ego-ideaalin piirteet luovat siten merkityksiä, joiden ympärille minä rakentuu ja joiden kautta ego näkee itsensä ikään kuin peilistä. Subjekti samastuu toisen näkemykseen siitä, minkälainen hänen tulisi olla ollakseen ideaalinen toisen silmissä (Freud [1919]1997, 211; Erkkilä 2008, 122–123, 161).

Toisaalta teoksen voi lukea edustavan myös eräänlaista regressiota verrattaessa sitä kolme vuotta aiemmin toteutuneeseen omanarvontuntoiseen

Omakuovan subjektiin, joka tuntui määrittelevän sekä oman sukupuolisen olemisensa että seksuaalisuutensa parametrit. Vuonna 1895 valmistuneessa teoksessa taiteilija täydentää Irma-figuurin avulla minäänsä kulttuurin naiseuteen määrittämiä ego-ideaaleja, ”toivottuja” ominaisuuksia, jotka vielä vuonna 1892 näyttivät merkityksettömiltä. Taiteilija tuntuu ”paikkaavan” egon puuttuvia ominaisuuksia asettamalla muotokuvassa rinnalleen norminmukaisen naisen.

Kaksoismuotokuvaa voi lukea myös queeristi vastakarvaan, jolloin se tuntuisi tekevän näkyväksi, alleviivaavan, naiseutta konstruktiona. Tätä lukutapaa käytettäessä kuva näyttäisikin problematisoivan konventionaalista naiseutta ja sen heteronormatiivista määrittelyä. Stjerschantz ei *Kaksoismuotokuvassa* joudukaan luopumaan androgyynistä olemuksestaan ja asettumaan passiiviseksi objektiksi, sillä kuvassa naiseuden naamiroleikki⁸ konstruoidaan taiteilijan rinnalle, ihannenaiseen, passiiviseen Irmaan, katseen kohteeseen. Stjerschantz leikkii mimesiksellä ja ottaa naisellisuuden koodit aktiivisesti haltuun tekemällä näkyväksi naiseuden ja teatraalisen naisena poseeraamisen.

Seuraavassa lähden tarkastelemaan Freudin kastratiokompleksiteoriasta johdettuja Teresa de Lauretksen ja Elizabeth Groszin esittämiä näkemyksiä ja sovitan niitä tulkintaani *Kaksoismuotokuvan* mahdollisista (seksuaali) positioista.

Muotokuva libidaalisena vaihtona

”Perverse Desire” -artikkelissa (1994) de Lauretis argumentoi Freudin näkemyksiä haastaen, että lesbohalu rakentuu suhteessa kastratiofantasiaan.

8 Joan Rivièren artikkeli ”Womanliness as Masquerade” (1929) viittasi ensimmäisen kerran (miespuolisen) fetisismin ja (naispuolisten) naamiaisten väliseen yhteyteen.

Kyse ei kuitenkaan ole falloksen menettämistä, vaan uhasta menettää positiivinen kuva itsestä naisruumiina. Lesbotalussa on siten kyse fetissistä, joka sekä tunnistaa että kieltää menetetyt tai kaivatun positiivisen kuvan naisruumiista. Lesbotalainen ei siten etsikään korviketta äidille tai äidilliselle fallokselle, vaan *hakee kulttuurin kieltämää haluttavaa ja rakastettavaa naisruumiin kuvaa* (De Lauretis 1994, 261–262). Kastratio merkitsee perverssin halun naispuoliselle subjektille ensisijaisesti narsistisesta haavasta seuraavaa olemisen puutetta ruumis-egossa ja vasta toissijaisesti peniksen puutetta (mt., 1994, 262). Stjernschantzin, lyhytkasvuisen, naimattoman ja omasta urasta haaveilleen taiteilijanaisen voi de Lauretis teoretisointia seuraillen ajatella asemoineen siten idealisaationsa ja fantasiansa yhteiskunnan normin mukaiseen naiseen (Irma).

De Lauretiksen luennassa subjektille on uhka, ettei hänellä ole sellaista ruumiinkuvaa, johon liittyisi viettienenergiaa, sellaista naisruumista, jota hän voisi narsistisesti rakastaa. Tällöin kieltämismekanismi tuottaa kompromissifantasia: ”Minulla ei ole sitä, mutta voin saada/saan sen”⁹ (mt., 1994, 262). Kieltämismekanismin avulla perverssin halun naispuolinen subjekti paikantaa uudelleen puuttuvaan naisruumiiseen kohdistuvan kaipuun, samoin kuin (ei)havainnon sen poissaolosta, sarjaksi fetissiobjekteja ja merkkejä. Fetissi näyttyy näin kastraation kieltämisen tuotteena (mt., 1994, 263).

Elizabeth Grosz esittää puolestaan esseessään ”Lesbian Fetishism?” (1993), että maskuliininen nainen ”omaksuu [ruumiinsa] ulkopuolisen rakkauden kohteen, toisen naisen joka edustaa fallosta” (Grosz 1993, 113). Teko toimii strategiana, joka suojaa subjektia henkilökohtaiselta häpäisyltä ja statuksen vaihtumiselta subjektista objektiin. Maskuliinisuuskompleksista

9 Kompromissifantasia voi myös kääntää narsistisen puutteen äidin, ensimmäisen naisruumiin esimerkin ominaisuudeksi: ”Hänellä ei ole sitä, mutta minä voin saada/saan sen” (mikä voitaisiin lukea: ”Äiti on kastrotu, minä en”). Ks. De Lauretis [1994] 2004, 177–178.

kärsivä nainen kieltää ja omaksuu fetissin tavoin falloksen korvikkeeksi oman ruumiinsa ulkopuolisen objektin, toisen naisen. Tämän rakkauden kohteen avulla hän pystyy toimimaan ikään kuin hänellä olisi falloksen sijaan että hän on se (mt., 113–114).

Myös Stjernschantzin aikalaisen Freudin mukaan homoseksuaalinen kohdevalinta on alun perin lähempänä narsismia kuin heteroseksuaalinen. Yksilö voi olla joko *narsistista tyyppiä*, joka pyrkii löytämään omaa minäänsä mahdollisimman läheisesti muistuttavan kohteen, tai *tukeutuva tyyppiä*, jonka libido valitsee kohteekseen muita tarpeita tyydyttäneitä ja siksi arvokkaaksi koettuja henkilöitä. Ilmiasuisen homoseksuaalisuuden edellytyksiin Freud lukee sen, että yksilön libido takertuu lujasti narsistiseen valintaan (Freud [1917] 1981, 373). Tätä tulkintareittiä pitkin on mahdollista lukea myös Stjernschantzin vuosina 1892–1895 valmistuneiden teosten esittämiä identiteettipositioita. Fallos ei olekaan peniksen omistamista vaan kuvaa fantasmaattista yhteyttä (Hekanaho 2006c, 228). *Omakuvan* maskuliinisesti tyylielty taiteilija saa *Kaksoismuotokuvassa* rinnalleen feminiiniseksi tulkittuja merkkejä ja eleitä representoivan naisellisen Irman, ”lesbofalloksen”.

Groszin lesbisen objektivalinnan representoima fantasmaattinen objekti onkin subjektin oma ruumiinkuva, kielletty ja kaivattu naisruumis (Irma). Kieltäminen tuottaa naissubjektille ambivalentin tai sisäisesti ristiriitaisen havainnon siitä, että hänellä sekä on ruumis että ei ole: ”hänellä on naispuoliseksi nimetty ruumis, muttei kuitenkaan sellaista naisruumista, johon hän voisi kohdistaa narsistisia ja libidaalisia investointeja. Fetissin representoima vaistomainen investointi kohdistuu naisruumiiseen itseensä ja viime kädessä subjektin omaan ruumiinkuvaan ja ruumis-egoon, joiden menetyksen tai puutteen kieltämistä se palvelee. Lesbo rakastaa kastraatioissa menetetyt/kiellettyt naisruumiin fantasmaattista kuvaa, jonka hän saa takaisin fetissin, toisen naisen avulla” (de Lauretis 1994, 281, 290).

Myös de Lauretis korostaa luennassaan Freudin ajatuksia fantasiasta psyykkisenä todellisuutena, jolla on subjektille toden voima. ”Todellisuudessa” ei ole kysymys vain siitä, mitä ”todella” on olemassa vaan myös siitä, miten subjekti käsittää tai kuvittelee olevansa olemassa. Fantasiassa subjektiivinen kietoutuu sosiaaliseen, aivan kuten *Kaksoismuotokuvassa*. Fantasiat eivät siten olekaan halun yksinkertaisia kuvia, ”vaan tulkintaa vaativia, kerroksellisia skenaarioita, joissa halu kiinnittyy objekteihin” (Koivunen 2004, 20, 22–23).

Irman edustama ”normaali naisellisuus” merkitsee tyytyväistä alistumista passiiviseen, äidilliseen naisen rooliin. Irma on *tukeutuvaa tyyppiä*, joka sopeutuu ”seksuaaliseen huonommuuteensa”. Irma on halun objektiksi ihanteellinen. Hän on fetissi, objekti, johon projisoidaan subjekti-Stjernschantzin fantasmaattinen puute.

Sigrid af Forselles: Objektivoitu miesmalli

Tulkinnassani Sigrid af Forsellesin teoksista Sedgwickin ajatukset nk. kaapin tilasta muodostuvat keskeisiksi. Sedgwick on pohtinut historiallisen henkilön seksuaalisuudesta tuotettua puhetta. Hänen mukaansa asetelma on ollut ”älä kysy” ja ”sinun ei pitäisi tietää”. Sedgwickin hienovireisesti analysoima kaapin kielikuva tiivistyy salaisuuteen, yksityisyyteen ja ahtaaseen henkiseen tilaan viittaavaan homo- hetero -erotteluun. Se liittyy ennen kaikkea tiedetyn ja ei-tiedetyn sekä ilmeisen ja peitellyn välisiin suhteisiin (Sedgwick [1990] 2008, 3, 52, 65).

Pyrin seuraavassa purkamaan samuuden rakentamiseen ja konventionaaliseen sekä hyväksyttävyyden olemisen tapaan tähtäävää puhetta. Af Forsellesin kohdalla pohdin myös sitä kuvaa, jota taiteilijasta luotiin etenkin taidemaalarikollegan, myös kriitikkona ja kirjailijana toimineen Helena Westermarckin (1857–1938) toimesta Suomessa.

KUVA: Ida A. Fielitz, *Sigrid af Forselles i hennes ateljé, s.a.*

Sigrid af Forsellesin kookkaan reliefin pintaan on kuvattu neljä erillistä, pääsääntöisesti miehistä koostuvaa ryhmää. Vasemmanpuoleinen muodostuu tiivistä, vahvan plastisesti kuvatuista miesfiguureista, oikeanpuoleisessa on mukana myös muutama naisiksi tulkittavissa oleva hahmo. Reliefin oikeassa yläkulmassa joukko miehiä odottaa vasemmalta lähestyvää alusta. Yksi puhalttaa torveen. Perspektiivisesti pienennetyn aluksen kannella kuvattujen miesten jännittyneet asennot tuovat mieleen poseerauksen, yksi heistä kohottaa kätensä kohti taivasta, toinen asettaa kätensä rinnalleen.

Ensisilmäyksen perusteella teos tuntuisi visualisoivan kisailua ja kilpailua. Kohokuvioinen pinta muovaa esiin lihaksikkaita miesvartaloita ja reliefissä

näyttäisi olevan kyse siitä mitä nykytermein voi kuvata hegemoniseksi maskuliinisuudeksi (ks. Connell & Messerschmidt, 2005). Asentojen tarkempi queer-tarkastelu saa kuitenkin kysymään: voisiko teoksessa olla kyse myös epänormatiivisista haluskenaarioista ja kuvateemoista?

Kipsireliefin vasemmassa alakulmassa kuvataan tiivistä, toisiinsa tukeutuva miesryhmää rajua piirileikkiä muistuttavassa asetelmassa. Alastomien miesten pakarat ovat jännittyneitä ja käsivarret dynaamisissa asennoissa. Pullistuneet haukset ilmaisevat korostunutta fyysisyyttä. Ryhmän keskusfiguurit tuntuvat olevan kiihkeän tanssin pyörteissä - yksi tarttuu toista käsivarresta, toinen kääntää häveliäästi päänsä. Yksi miehistä on heittäytynyt polvilleen maahan ja kietoutunut toisen alastoman reiden ympärille, kuin anoen tai estääkseen dramaattisen välirikon. Reliefin oikean alakulmaan polvistuneiden ja istuvien miesfiguurien takana miesparit taluttavat toverillisesti toisiaan ulos kuvatilasta.

Epänormatiivisuutta löytyy myös teoksen nimen ja teeman ikonografisen suhteen väliltä. Vaikka teoksen aiheen kerrotaan olevan peräisin pohjoismaisesta jumaltarustosta, on teos nimetty *Ihmisten taisteluksi*. Vuonna 1902 ilmestyneessä *Nutid*-lehden artikkelissa kriitikko Helena Westermarck kirjoitti: ”Ensimmäiseen reliefiin on taiteilijatar hakenut aiheen Eddan Ragnarökistä ja sen nimi on Ihmisten taistelu (La lutte)”¹⁰ (Westermarck 1902, 362). Teoksen ranskankielinen nimi La Lutte jättää tulkintakehyksen avoimemmaksi. Epäloogisuus aiheen ja teoksen nimen välillä ei ehkä jäänyt huomaamatta myöskään aikalaistsojilta.

Reliefisarja pitää sisällään myös useita nykytutkijan huomion herättäviä epänormatiivisuuksia. Taiteilijanaisen toimesta toteutettu miehen ruumiin

10 ”Till den första reliefen har konstnärinnan hämtat ämnet ur Eddan, Ragnarök, och kallat den Människornas kamp (La lutte)” Westermarck 1902, 362. Vuonna 1891 ilmestyneessä *Hufvudstadsbladetin* artikkelissa reliefejä ei nimetä.

”objektiksi” asettaminen on näistä huomattavin ja teon poikkeuksellisuutta vahvistaa reliefisarjan ensimmäisen osan ilmentämä fyysinen aistillisuus joka nimeämisen kautta – *Ihmisten taistelu* – sitoutuu myös vahvasti inhimilliseen ruumiillisuuteen.

Kaapitettu seksuaalisuus

Sedgwickin hahmottelemat kiellot tuntuvat määrittäneen myös af Forsellesin teosta analysoineiden aikalais- sekä nykytutkijoiden mieltä. Teoksen homoeroottisilta sävyiltä on suljettu silmät, vaikka on saatettukin puhua ”alastomina kamppailevien ihmisten vellovasta ryhmästä” ja ”vääntelehtivistä miehistä” (ks. esim. Konttinen 2008, 382).

Tärkeimmän aikalaisnäkökulman af Forsellesin taiteilijuuteen ja reliefisarjaan tarjoavat Helena Westermarckin kollegastaan laatimat kolme tekstiä. Ensimmäinen niistä julkaistiin *Hufvudstadsbladetissa* vuonna 1891, ennen reliefisarjan lopullista valmistumista. Toinen kirjoitus ”Sigrid af Forselles. Några konturer af en konstnärsgärning” julkaistiin ruotsinkielisen *Nutid*¹¹-lehden joulunumerossa vuonna 1902. Kolmannen kerran Westermarck tarkasteli reliefisarjaa kaksi vuotta taiteilijan kuoleman jälkeen julkaistussa teoksessa *Tre konstnärinnor. Fanny Churberg, Maria Wiik, Sigrid af Forselles* (1937).

Westermarck tulkitsi vuoden 1937 julkaisussa myötäsukaisesti reliefin motiiveja, vaikka totesi niiden koostuvan taistelevien ihmisten vartaloiden

11 *Nutid, Tidskrift för samhällsfrågor och hemmets intressen* perustettiin Naisliitto Unionin äänenkannattajaksi. Se jatkoi lakkautetun *Hemmet och samhället*-lehden työtä. Suomenkielisten jäsenten erottua järjestöstä vuonna 1906 *Nutid* jäi ruotsinkielisten naisasialiikkeen lehdeksi. Se keskittyi seuraamaan äänioikeusasiaa ja lainsäädännön kehitystä koulutuksessa ja työelämässä. Lehdessä esiteltiin myös ajan kirjallisuutta. Helena Westermarck toimi lehden toimittajana vuosina 1895–1897, 1911 ja 1917. Ks. esim. Jallinoja 1983.

”väkivaltaisesta liikkeestä” (*”våldsam rörelse”*) sekä ”vääntyneistä asennoista” (*”förvridna ställningar”*). Hän kuitenkin kuittasi tämän nuoren taiteilijan taidon puutteeksi muistuttaen samalla ihmisvartalon muovaamisen olevan taiteen vaikeampia tehtäviä. Kehittymätön plastiikka oli Westermarckin mukaan kuitenkin toisarvoista reliefin taiteellisiin ansioihin verrattuna (Westermarck 1937, 130).

Westermarckin mainitsemia plastiikan puutteita on vaikea todentaa. Kommentti tuntuisi viestivän, että teoksessa nähtiin enemmän kuin olisi haluttu. Mutta koska nähtyä ei voitu pukea sanoiksi, kuitattiin koko asia puutteellisesta tekniikasta johtuvaksi ”häiriöksi”, joka kuitenkin kompensoitui neljän muun reliefin kristillisen aiheen kautta.

Laajemmin kirjallista aineistoa tarkasteltaessa Westermarckin vuonna 1937 esittämä arvio af Forsellesin kehittymättömästä plastiikasta tuntuu erikoiselta semminkin, kun vielä vuonna 1902 sama kirjoittaja kiitti taiteilijaa juuri reliefien ilmaisemasta kiinteästä ja täyteläisestä kokonaisuusmitelmasta, puhumattakaan siitä, että vuonna 1891 Westermarck oli luonnehtinut af Forsellesia neroksi, korkeamman tason koulutuksen saaneeksi kansainväliseksi tekijäksi ja pitkän kokemuksen omaavaksi kuvanveistäjäksi (Nimim. Konstnär ”Finsk Konstnärinna i Florens”, HBL 12.4.1891; Westermarck 1902, 361).

Westermarck tuntuu pyrkineen vuonna 1937 ilmestyneessä af Forsellesin pienoiselämäkerrassa selittämään parhain päin af Forsellesin teoksen epänormatiivisuudet, tavattomuudet, joiden eksplikoiminen oli vaikeaa ellei suorastaan mahdotonta. Eroottinen suggestio naispuolisen tekijän artikuloimana näyttäytyi aikalaisten mielissä mahdottomana. Ajatus naisten omasta, positiivisesta aistillisuudesta oli vielä 1900-luvun alussa ongelmallinen (Haataja 2019, 45 – 46). Marilyn Farwellin mukaan länsimainen patriarkaalinen ideologia on perinteisesti liittänyt naisen niihin uhkaaviin ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden alueisiin, joita tulee

kontrolloida (Farwell 1995, 161). Taiteilijan reliefipinnan subversiivinen interventio haastoi samalla vakiintunutta aktiivinen-passiivinen -jakoa esittämällä miehen häpeämättömästi alastomana, potentiaalisesti eroti-soivan katseen kohteena.

Homoseksuaalisuuden auki kirjoittaminen tai avoin seksuaalisuus tuntuivat siten olleen af Forsellesin reliefien kohdalla eräänlainen ”kipupiste”, joka jää rivien väliin tai josta kirjoitetaan koodisanojin (Sedgwick [1990] 2008, 3, 52–53, 65; ks. myös Kalha 2005, 234–236; Tihinen 2008, 15).

Ateljeekäytäntöjä

Af Forselles työskenteli kuvanveistäjä Auguste Rodinin (1840–1917) ateljeessa Pariisissa vuosina 1884–1887. Juhlittuna miestaiteilijana Rodin saattoi elää ja kuvata poikkeuksellista elämää aikana, joka jakoi maailman ja fyysisen tilan sukupuolen mukaan (Kalha 2008, 157; Kalha 2013, 116). On mahdollista, että af Forselles koki Rodinin ateljeen tunnelman loukkaavaksi, sillä sen eroottisävyinen ilmapiiri nosti esille maskuliinisen katsetalouden määrittämän naisobjektin. Ilmapiiri ylisti ranskalaisen kuvataidekriitikon Paul Gsellin sanoin: *”nuoren naisen notkeutta, hienoa siroutta kun hän kaartaa käsivarsiaan nostaessaan kultaiset hiuksensa päälaelleen”* (Gsell 1922, 15).

Ateljeen seksuaalinen ja nykykäsitteellä ilmaistuna heteronormatiivinen ilmapiiri rajasi af Forsellesin kaltaisen, mahdollisesti epänormatiivisesti haluavan naisen, katseskenaariorien ulkopuolelle. Vaikka af Forselles pystyi kenties itse eläytymään haluavaan katseeseen, hän koki ateljeedynamiikan myös naisena.

Aikakauden taiteilijanaisille alastoman vartalon kuvaamista pidettiin sopimattomana. Esimerkiksi Ranskassa ateljeet, jotka ottivat oppilaille

myös naisia, eivät käyttäneet täysin alastomia malleja piirustussaleissa (Konttinen 2008, 188). Af Forsellesin reliefien henkilögalleria koostuu kuitenkin pääosin alastomista figuureista joista valtaosa on miehiä. Teollaan taiteilija tuntui kääntävän ympäri rodinilaisen ateljeekäytännön asettamalla taiteilijanaisten eteen alastoman - tai ainakin vähäpukeisen - miehen. Teko rikkoi normatiivisen katsetalouden asetelmia, jossa naisobjekti määrittyi maskuliinisen katseen kautta. Samalla naisen miehiin suuntautuva katse horjutti miehisen vallan rakenteita.

Näkemykseni on, että Rodinin ateljeessa vallinnut eroottinen ilmapiiiri ja naiseuden alistainen aspekti purkautuivat af Forsellesin tuotannossa alastomaan miesvartaloon. Taiteilija käänsi katsomisaseman ja aktiivinen-passiivinen -jaon pääläelleen ja asetti alastoman miehen haluja palvelevaksi taiteen objektiksi. Foucaultlaisittain ilmaistuna af Forselles harjoitti vastavaltaa ottamalla sorron ja torjunnan välineet haltuunsa (Foucault [1976–1984] 1998, 103).

Af Forsellesin reliefisarjassa miesvartalon ”fetisoinnin” voi nähdä keino-na tuottaa korvikekohteita, joiden avulla oli mahdollista ottaa etäisyyttä todellisuuteen. Taiteilija otti teoksillaan kantaa paitsi psyykkiseen myös sosiaalisista suhteista rakentuneeseen todellisuuteen. Miesvartalon fetisointi oli siten ratkaisu ongelmiin, jotka liittyivät ennen kaikkea sosiaalisiin suhteisiin, valtaan ja mielihyvään (Freud [1905] 1971, 80–81; Hekanaho 2007, 132; Kalha 2012, 23). Af Forsellesin reliefissä miesmallit käänsivät selkensä kuvanveistäjälle – joka heidät näin kuvatessaan käänsi selkensä normatiiviselle halutaloudelle.

Samalla af Forsellesin työ merkitsi myös sukupuoliin ja seksuaalisuuksiin samastumiseen ja haluun liittyvien merkitysten moninaistamista. Kuvan katsojapositio ja objektiasema pitivät sisällään niin homo- kuin heteroseksuaaliset mahdollisuudet (ks. myös Rossi 2003, 179).

Ellen Thesleff: Dandy-habitus strategiana

Ellen Thesleffin performatiivinen, itseensä sisällyttävä, normatiivista sukupuolta häiriköivä taiteilijuus ilmeni varhaisvaiheessa ajan tavasta poikkeavana ambivalenttina dandy-habituksena. Thesleffin maskuliininen itseilmaisuus tuntui tähtäävän ennen kaikkea vapautumiseen ideologioiden

KUVA: Ellen Thesleff, 1890-luku.

rajaamista naispositioista, jotka sulkeistivat ulkopuolelleen kunnianhimoisen naistekijyyden. Butlerin termejä käyttäen, Thesleff tuntui toistavan tietoisesti ”väärin” ja ”toisin” ideaalia sukupuolta.

Maskuliinisuuden tutkimuksen piirissä korostetaan usein sitä, ettei maskuliinisuus ole samastettavissa mieheyteen tai siihen, mikä on ominaista tai tyyppillistä miessukupuolelle. Esimerkiksi Halberstamille maskuliinisuus ei palaudu miehen kehoon, vaan maskuliinisuutta tekevät yhtä lailla naiset (Halberstam 1998, 13). Maskuliinisuus määritellään pikemminkin toimimisen, asennoitumisen ja itsensä ilmaisemisen tavoiksi, jotka ovat historiallisesti ja sosiaalisesti muuttuvia (Hekanaho 2006, 41).

Michael Davison käyttää teoksessaan *Guys Like Us: Citing Masculinity in Cold War Poetics* (2004) naismaskuliinisuus-termiä käsitellessään yhdysvaltalaisen runoilijoiden Elizabeth Bishopin (1911–1979) sekä Sylvia Plathin (1932–1963) tekstejä. Davisonin mukaan naismaskuliinisuus rakentuu näiden tekijöiden lyriikassa keinoin, joilla horjutetaan luonnollistettua sidosta naiseuden, feminiinisuuden sekä heteroseksuaalisen halun välillä. Sekä Bishop että Plath identifioituvat erilaisiin kulttuurisesti maskuliiniseksi miellettyihin subjektiasemiin. Kirjailijat tutkivat Davisonin mukaan mahdollisuutta kirjoittaa sellaisista positioista käsin, joissa jako kahteen sukupuoleen kyseenalaistuu ja jotka tarjoavat myös normatiivisesta heteroseksuaalisuudesta poikkeavia halun asemia (Davison 2004, 150; vrt. Halberstam 1998, 13; Hekanaho 2006, 44–45). Davisonin hahmottama subjektipositio liittyy ennen kaikkea naiskirjailijoihin, mutta sen voi liittää yhtä lailla taiteilijajäseniin.

Katri Kivilaakso on väitöskirjassaan tulkinnut kirjailija Pirkko Saision useiden miespseudonyymien alla julkaisemien teosten lähtökohtana olleen Saision kokemukset kirjailijan sukupuolen vaikutuksesta siihen, miten ja mistä voi kirjoittaa, miten tulee vastaanotetuksi kirjailijana ja miten

teoksia luetaan¹² (Kivilaakso 2015, 24). Saision pseudonyymit nojaavat perinteiseen kiinteään maskuliiniseen tekijäkäsitykseen, johon myös niiden hetkellinen uskottavuus perustuu, mutta samalla ne aktiivisesti purkavat ja kyseenalaistavat niitä Thesleffin habituksen tapaan (mt., 25).

Samoin äänenpainoin, mutta hieman eri käsittein, on sukupuolittuneiksi määritellyistä kokemisen ja toiminnan tavoista puhunut Marilyn R. Farwell. Teoksessaan *Heterosexual Plots and Lesbian Narratives* (1996) Farwell analysoi Virginia Woolfin konstruoineen teoksessaan *A Room of One's Own*, 1928 (suom. *Oma huone*, 1980) taiteellista positiota, joka ei merkinnyt sukupuolieron huomiotta jättämistä, vaan naiskirjallisuutta, joka sisällytti itseensä myös miesposition.

Identifioituessaan miessukupuoleen Thesleff tuntui käyvän dialogia vakaita, ennalta määrättyjä sukupuolen olemisen ja tekemisen tapojen kanssa. Mutta toisin kuin esimerkiksi kirjailija Gertrude Stein, joka maskuliinisen habituksen ja käytöksen omaksumisen lisäksi käytti itsestään myös maskuliinista persoonapronominia ”he”, Thesleff iloitsi taiteessaan väreistä ja rönstyileivistä muodoista, ominaisuuksista, joita esimerkiksi esteetikko Charles Blanc kutsui oikukkaiksi elementeiksi, taiteen naissukupuoleksi (Blanc [1867] 1998, 619).

Seuraavaksi tarkastelen Thesleffin taiteessaan ilmentämää värin dynamiikkaa sekä värin metonymisiä mahdollisuuksia.

12 Käänteisesti on väitetty, että lukija, jonka tekstin merkitystä koskevat odotukset ja oletukset ovat patriarkaalisen modernismin muokkaamia, eivät pysty tulkitsemaan esimerkiksi Gertrude Steinin tekstejä seksuaalisiksi tunnustuksiksi siitä yksinkertaisesta syystä, että patriarkaatti osaa lukea vain heteroseksuaalisia tunnustuksia. Ks. esim. Kylmänen 1996, 123.

Värin voima ja materiaalisuus

Uuden Suomen kriitikko Kaarlo S. luonnehti vuonna 1906 Ellen Thesleffin maalauksia: ”Hän rakastaa fortissimoja ja virtaavia sointuja. Se voi todistaa rohkeuttakin, mutta naisilla se useimmiten merkitsee hermostumista” (Kaarlo S. ”Taiteilijain syysnäyttely”, US 1.11.1906).

Thesleff oli taiteilijanainen, joka ”rakasti fortissimoja” – epänaisselliseksi koettuja voimakkaita ja virtaavia sointuja. Vaikka nämä määreet miestai-

KUVA: Ellen Thesleff, *Maisema Toscanasta*, 1907.

teilijaan liitettyinä viittasivat rohkeuteen, kielivät ne naisen kohdalla hermostuneisuudesta, joka vielä tuolloin liitettiin vahvasti myös hysteriaan. Seuraavaksi lähdän analysoimaan yksityiskohtia, jotka tuntuivat monella aikalaiskirjoittajalle olevan liikaa. Tarkastelen ominaisuuksia, jotka tekivät taiteilijanaisen teoksista ”hermostuneita”¹³.

Artikkelissa ”In Search of New Means of Expression” (2005) Helmiriitta Sariola ja Soili Sinisalo luonnehtivat Thesleffin siveltimen ja palettiveitsen käyttöä voimakkaaksi, jopa väkivaltaiseksi aktiksi (Sariola & Sinisalo 2005, 80). Teoksissa paksu maaliaines repeilee ja voimakas, jopa groteski työstö jää näkyviin. Rikotun pinnan voidaan siten lukea ilmentävän myös narsismille ominaista ambivalenttia eroottis-aggressiivista luonnetta (Kihlman 2018, 209).

Thesleffin maalaukset ovat ”äännekkäitä” sekä värin, intensiivisen läsnäolon että kuvatilän ylittävän materiaalisuuden osalta. Vuonna 1906 valmistunut, violettia ja vaaleaa roosaa yhdistävä *Italialainen maisema* tuntuu olevan pakahtumaisillaan omasta energiastaan (Paavilainen 2008, 98). Maalaukset ovat liian ”äännekkäitä” paitsi väriensä osalta myös intensiivisellä läsnäolollaan sekä kuvatilän ylittävällä materiaalisuudellaan.

Uuden Suomen kriitikon viittaus hysteriaan merkitsikin ennen kaikkea sopivaisuussääntöihin sopimatonta estottomuutta. Taiteilijan ekspressiivinen ja voimakas työstöjälki (*fortissimo*) yhdistyi teoksissa palettiveitseen, joka tuotti siten hysteerisen samastumisen miehelle varattuun (falliseen) rooliin. Allon White on esittänyt Mihail Bahtinin karnevaliteoriaa jatkaen, että hysteria on luettavissa modernin ajan vastineeksi karnevalismille. Groteski ruumis on Bahtinin mukaan itseensä sulkeutumaton ja säännöttömästi versoileva ja siten myös klassisen estetiikan määrittämän ruumiillisuuskäsityksen ulkopuolinen. Groteski sijoittuu omassa määritte-

13 Tässä viitataan ennen kaikkea ajan hysteriaikeskusteluun.

lemättömyydessään subjektin ja rationaliteettikäsitteiden ulkopuolelle suljettuihin ”toiseuksiin”. Juuri tähän groteskiin (naisruumiiseen) kohdistettu yhteiskunnallinen torjunta tulee näkyviin esimerkiksi Freudin varhaisissa hysteriatutkimuksissa, joissa groteskin piirteet korreloivat hysteerikon fobioiden kanssa (White 1985, 107).

Thesleffin teosten väkivalloin haltuun otettu, rikkirunnottu pinta merkitsi epämääräistä, merkityskategorioita pakenevaa ja samalla pelottavaa. Thesleffin (teos)pinta oli rikottu ja runnottu, palettiveitsellä toteutetut naarmut syviä. Syntyneessä haavassa sekä sisäisyys että pinta olivat esillä.

Thesleffin vuonna 1907 valmistunut maalaus *Maisema Toscanasta* koostuu paksun kermaisista väridiagonaaleista, joissa roosa, oliivinvihreä, ultramariini ja kalpeampi taivaansini rakentavat kuvaa kumpuilevasta italialaismaisemasta. Aaltoilevien horisontaalien keskellä seisova tumma sypressi vetää katseet puoleensa. Maalasiiko Thesleff ”parantumattoman haavan” keskelle toscanalaista maisemaa? Galeninen lääketiede mielsi naisen ihmiskunnan ”parantumattomaksi haavaksi”, miehen sekundaversioksi, jonka täytyi kuukausittain häätää ruumiistaan ylimääräinen, saastuttava ”mätä” (Kalha 2005, 260).

Tumma sypressi tuntuu omissa silmissäni edustavan jonkinlaista protofeminismia. Se ennakoi niin yhdysvaltaistaiteilija Georgia O’Keeffin (1887–1986) erotisoituja kukintoja kuin kuubalaissyntyisen performansitaiteilijan Ana Mendieta (1948–1985) maataideteoksiakin. Mendieta *Silueta*-sarjassa naisen siluetti piirtyi maahan – saveen, hiekkaan tai ruuhon¹⁴ (Jones 1998, 34–35). Teoksissa myös veri ja väri yhdistyvät.

14 Vuonna 1981 Mendieta totesi: ”*I have been carrying out a dialogue between the landscape and the female body (based on my own silhouette) [...] I am overwhelmed by the feeling of having been cast from the womb (nature). My art is the way I re-establish the bonds that unite me to the universe. It is a return to the maternal source*”. ”Untitled” (*Silueta Series*, Mexico), Manchester, Elizabeth (October 2009) TATE.

Taiteilijan sanoin: ”*I am a Woman; I am Blood*” (Mendietasta ks. esim. Perreault 2015, 31). Thesleff tuntui väreillä manipuloivan sukupuolen ja seksuaalisuuden koodeja, horjuttavan niihin liitettyjä vakaita merkityksiä sekä muuttavan käsityksiä ruumiin ja sukupuolen suhteista. Sypressi toimi teoksessa *Maisema Toscanasta* metonymisenä paikkana, feminiinisenä merkinä ja fallisena (kin) haavana naisellisen unelmoivassa pastellisävyyden dominoimassa maisemassa.

Lopuksi

Suomalaisessa 1800-luvun lopun kaapitetussa ja kaapittavassa retoriikassa seksuaalisuus piilotettiin pukemalla se estetismin kaapuun ja irrotettiin paitsi homoseksuaalisuuden reaali- ja henkilöhistoriasta, myös sukupuolen ja seksuaalisuuden käsitteistä yleisemmin. Artikkelissani olen eritelty diskursiivisia ja visuaalisia *minäkuvallisuuksia*, joita käsittelemäni taiteilijanaiset hyödynsivät epäsymmetristen sukupuoliroolien haastamisessa. Nämä taiteilijat kiinnittivät subjekteina, toimijoina katseen käytäntöihin ja tekoihin, omaperäisyyteen asioissa ja tilanteissa, joissa norminmukainen toiminta oli säädeltyä.

Merkitysten avoimuus ja ambivalenssi¹⁵ määrittelevätkin vahvasti tutkimusaineistoni teoksia. ”Toisin toistavat” teokset konstruivat taiteilijuuden, joka aktiivisesti pyrkii purkamaan myös nais-etuliitteen käyttötapoja ja tarpeellisuutta. Katse, *taideobjekti* sekä metonyminen väri

15 Ks. myös Kalha 2012, 188, missä kirjoittaja käsittelee Tom of Finlandin teosten merkityksellistävä ambivalenssia.

toimivat ennalta määriteltyjen, mahdollisten sukupuolten representaatioiden, kulttuuristen *screenien*¹⁶, kyseenalaistamisen välineenä.

Minäkuvallisuus toimi Beda Stjernschantzille itsen etsinnän välineenä, kuten taiteilijan *Omakuvasa*, mutta kenties myös konstruktionistisena mahdollisuutena – *Kaksoismuotokuvan* lesbisenä falloksena. Maalausten kautta oli mahdollista pohtia kulttuurisia rajoja ja keinoja, joilla niistä saattoi taiteen kautta vapautua. Teokset olivat autokommunikaatiota, omien mielentilojen heijastumia, narraatiota, jossa tekijä omakuovan minänä toimi ulkoisena fokalisojana, kertojana, esittämässään tapahtumassa.

Kuvanveistäjä Sigrid af Forselles haastoi subversiivisesti vakiintunutta aktiivinen-passiivinen -jakoa esittämällä veistofiguuriensa mieshahmot häpeämättömästi alastomina, potentiaalisesti erotisoivan (nais)katseen kohteina. Af Forsellesin kohdalla kiinnostuksen kohteeksi nousevat paitsi teosten teemat myös reliefejä ympäröivä taidepuhe, vallitsevia arvoja ja normatiivista samuuden fantasiaa määrittävä kulttuuri, jota voidaan kutsua myös decorumin tilaksi.

Ellen Thesleffin sukupuolensekoittaminen oli huomattavan moniulotteista ja ulkoisesti muuntuva vaikkakin sisäisesti koherenttia. Performatiivinen normatiivista sukupuolta häiriköivä taiteilijuus ilmeni varhaisvaiheessa ajan tavasta poikkeavassa ambivalentissa dandy-habituksessa siirtyäkseen myöhemmin ekspressiiviseen ja aistilliseen väriin.

16 Kaja Silverman kirjoittaa kulttuurisista repertuaareista eli screeneistä (écran), jotka piirtävät ääriiviivat hahmoille, joita ylipäättään on mahdollista tietyn kulttuurin piirissä nähdä. Jacques Lacanin käsitettä lainaten Silverman tarkoittaa screenilla kulttuurisesti mahdollisten ja ymmärrettävien kuvien valikoimaa. Täten myös mahdollisten ja ymmärrettävien naiskuvien repertuaari näyttää erilaiselta eri aikoina. Yhteiskunnan vallitseva sukupuolijärjestelmä (screen) täsmentää, millaiset subjektipositiot ja merkityseffektit ovat mahdollisia. Silverman 1996, 18–19.

Kuten af Forsellesilla, myös Thesleffin kohdalla (hetero)normatiivisen taiteilijaihanteen vaatimus, tuntui asenteellistavan aikalaistaidearvostelijoiden mielet. Minäkuvalliseksi politiikaksi tulkitsemani affektiivinen ja lihallinen väri toimi paikkana ristiriitojen ja erojen esille tuomiseen.

Olen pyrkinyt osoittamaan, että Beda Stjernschantzin, Sigrid af Forsellesin ja Ellen Thesleffin tavoitteena oli purkaa ja muuttaa visuaalisen kertomuksen ja kertomisen suhdetta. Taide ja olemisen tavat kiinnittyivät normatiivisten kerrontarakenteiden ulkopuoliseen, jota nykypäivänä voimme kutsua seksuaalisista ”suuntautumisista” riippumatta nimikkeellä queer.

Kirjallisuus

- Bal, Mieke. 1996. *Double Exposures: The Subject of Cultural Analysis*. London & New York: Routledge.
- Blanc, Charles. 1998 [1867]. ”On Colour”. Teoksessa *Art in Theory 1815–1900: An Anthology of Changing Ideas*, toimittaneet Charles Harrison, Paul Wood ja Jason Gaiger. Oxford, UK & Malden, Massachusetts, USA: Blackwell.
- Bonsdorff, Anna-Maria von. 2012. *Colour Ascetism and Synthetist Colour: Colour Concepts in Turn-of-the-20th-century Finnish and European Art*. Helsinki: Unigrafia.
- Butler, Judith. 2006 [1990]. *Hankala sukupuoli*. Suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus. Alkuperäinen teos: *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, 1990.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York & London: Routledge.
- Butler, Judith. 2004. *Undoing Gender*. New York & London: Routledge.
- Cixous, Hélène. 1976 [1975]. *The Laugh of the Medusa*. Kääntäneet ranskan kielestä Keith Cohen ja Paula Cohen. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 1: Issue 4, 1976. Alkuperäinen teos: *Le rire de la méduse*, 1975.

- Connell, R. W. ja James W. Messerschmidt. 2005. "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept". *Gender & Society*, Vol. 19: Issue 6, 2005.
- Davison, Michael. 2004. *Guys Like Us: Citing Masculinity in Cold War Poetics*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- de Lauretis, Teresa. 1987. *Technologies of Gender: Essays on Theory, Film, and Fiction*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- de Lauretis, Teresa. 1994. *Practice of Love. Lesbian Sexuality and Perverse Desire*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- de Lauretis, Teresa. 1999. "Gender Symptoms, or, Peeing Like a Man". *Social Semiotics*, Vol. 9, No. 2, 1999.
- de Lauretis, Teresa. 2004. *Itsepäinen vietti. Kirjoituksia sukupuoliesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta*. Toimittanut Anu Koivunen. Suomentaneet Tutta Palin ja Kaisa Sivenius. Tampere: Vastapaino.
- de Lauretis, Teresa. 2005. "When Lesbian Were Not Women". Teoksessa *On Monique Wittig: Theoretical, Political, and Literary Essays*, toimittanut Namascar Shaktini. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Doy, Gen. 2005. *Picturing the Self: Changing Views of the Subject in Visual Culture*. London: I. B. Tauris.
- Erkkilä, Helena. 2008. *Ruumiinkuvia! Suomalainen performanssi- ja kehotaide 1980- ja 1990-luvulla psykoanalyysin valossa*. Helsinki: Valtion taidemuseo. Kuvataiteen keskusarkisto.
- Farwell, Marilyn R. 1995. "The Lesbian Narrative: 'The Pursuit of the Inedible by the Unspeakable'". Teoksessa *Professions of Desire: Lesbian and Gay Studies in Literature*, toimittaneet George E. Haggerty ja Bonnie Zimmerman. New York: The Modern Language Association of America.
- Foucault, Michel. 1998 [1976–1984]. *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus. Alkuperäiset teokset: *Histoire de la sexualité I–III* (1976–1984).
- Freud, Sigmund 1971 [1905]. *Seksuaaliteoria, kolme seksuaaliteoreettista tutkielmaa*. Suomentanut Erkki Puranen. Helsinki: Gummerus. Alkuperäinen teos: *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, 1905.
- Freud, Sigmund. 1981 [1917]. *Johdatus psykoanalyysiin*. Suomentanut Erkki Puranen. Helsinki: Gummerus. Alkuperäiset teokset: *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse; Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1917.
- Freud, Sigmund. 1997 [1919]. "The Uncanny". Teoksessa *Writings on Art and Literature*, toimittanut James Strachey. Stanford, California: Stanford University Press. Alkuperäinen artikkeli: "Das Unheimliche", 1919.
- Freud, Sigmund. 1997 [1922]. "Medusa's Head". Teoksessa *Writings on Art and Literature*, toimittanut James Strachey. Stanford, California: Stanford University Press. Alkuperäinen artikkeli: *Das Medusenhaupt*, 1922.
- Gsell, Paul. 1922 [1911]. *Auguste Rodin: Taide. Keskusteluja mestarin kanssa*. Suomentanut Lauri Ikonen. Helsinki: WSOY. Alkuperäinen teos: *L'Art: Entretiens Réunis par Paul Gsell*, 1911.
- Grosz, Elizabeth. 1993. "Lesbian Fetishism?". Teoksessa *Fetishism as Cultural Discourse*, toimittaneet Emily Apter ja William Pietz. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Haataja, Marika. 2019. "Heteroseksuaalisen halun sukupuolittuminen". *Ohjattu ja seksuaalisia nautintoja*. Tampere: Yliopistopaino.
- Halperin, David M. 2003. "The Normalization of Queer Theory". *Journal of Homosexuality*, Vol. 45, No. 2 – 4, 2003.
- Halberstam, Judith. 1998. *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press.
- Halberstam, Judith. 2005. *In a Queer Time and Place. Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York & London: New York University Press.
- Hekanaho, Pia Livia. 2006. *Yhden äänen muotokuvia. Queer-luentoja Marguerite Yourcenarin teoksista*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hekanaho, Pia Livia. 2006b. "Bobby Barker ja naisen paikka. Neroudesta, ylevästä ja perunankuorista". Teoksessa *Kirjoituksia neroudesta. Myytit, kultit, persoonat*, toimittanut Taava Koskinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hekanaho, Pia Livia. 2006c. "Sukupuoli ja seksuaalisuus butch-femme -kulttuurissa". Teoksessa *Seksuaalinen ruumis. Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*, toimittaneet Taina Kinnunen ja Anne Puuronen. Helsinki: Gaudeamus.
- Hekanaho, Pia Livia. 2007. "Mitä mies haluaa? FemDom-porno ja miehen masokismi". Teoksessa *Pornoakatemia!*, toimittanut Harri Kalha. Turku: Eetos.
- Jallinoja, Riitta. 1983. *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Helsinki: WSOY.
- Janes, Dominic. 2015. "Picturing the Closet". *Picturing the Closet. Male Secrecy and Homosexual Visibility in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, Amelia. 1998. *Body Art / Performing the Subject*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Juvonen, Tuula et al. 2010. "Kuinka sukupuolta voi tutkia?". Teoksessa *Käsikirja sukupuoliin*, toimittaneet Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen. Tampere: Vastapaino.

- Kalha, Harri. 2002. ”Marilyn Monroen groteski ruumis”. Teoksessa *Kauneuden sukupuoli. Näkökulmia feministiseen estetiikkaan*, toimittaneet Pauline von Bonsdorff ja Anita Seppä. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalha, Harri. 2005. *Tapaus Magnus Enckell*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalha, Harri. 2008. *Tapaus Havis Amanda*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalha, Harri. 2012. *Tom of Finland. Taidetta seksin vuoksi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalha, Harri. 2013. *Kokottien kultakausi. Belle Époqueen mediatähdet modernin naiseuden kuvastimina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kihlman, Asta. 2018. *Kolme tutkielmaa sukupuolesta. Identiteettipolitiikka Beda Sjernschantzin, Sigrid af Forsellesin ja Ellen Thesleffin taiteessa*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Kivilaakso, Katri. 2015. *Kirjailijasta mieskirjailijaksi, naiskirjailijaksi ja takaisin: Pirkko Saision Kainin tytär sekä Jukka Larssonin ja Eva Weinin tuotannot vastauksena 1980-luvun naisnäkökulmaiseen kirjallisuuskeskusteluun*. Helsinki: Unigrafia.
- Koivunen, Anu. 2004. ”Teorian aika on nyt-aika”. de Lauretis, Teresa, teoksessa *Itsepäinen vietti. Kirjoituksia sukupuolesta, elokuvasta ja seksuaalisuudesta*, toimittanut Anu Koivunen. Tampere: Vastapaino.
- Konttinen, Riitta. 2008. *Naistaiteilijat Suomessa keskiajalta modernismin murrokseen*. Helsinki: Tammi.
- Kortelainen, Anna. 2003. *Levoton nainen. Hysterian kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Tammi.
- Kotz, Liz ja Judith Butler. 1995[1992]. ”Haluttu ruumis”. Teoksessa *Kuva ja vastakuva. Sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa*, toimittanut ja suomentanut Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus. Alkuperäinen artikkeli: ”The Body You Want”, *Artforum International*. Vol 31: Issue 3, 1992.
- Kuusamo, Altti. 2010. ”Omakuva ja autokommunikaation ulottuvuudet. Merkityksen muodostumisen itseviittaavat elementit omakuvan lajissa”. Teoksessa *Kuinka tehdä taidehistoriaa?*, toimittaneet Minnä Ijäs, Altti Kuusamo ja Riikka Niemelä. Turku: Utukirjat.
- Manchester, Elizabeth. 2009. ”Untitled” (Silueta Series, Mexico) (October 2009). TATE. <https://www.tate.org.uk/art/artworks/mendieta-untitled-silueta-series-mexico-t13357>
- Paavilainen, Kukka. 2008. ”Veitset – Ellen Thesleffin vapauden väline”. Teoksessa *Ellen Thesleff. Värien tanssi Dance of Colour*, toimittaneet Ilkka Karttunen ja Hanna-Reetta Schreck. Punkaharju: Retretti.
- Perreault, John. 2015. ”Ana Mendieta: The Politics of Spirituality”. *Covered in Time and History: The Films of Ana Mendieta*. Berkeley: University of California Press.
- Rossi, Leena-Maija. 2003. *Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossi, Leena-Maija. 2015. *Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossi, Leena-Maija. 2017. ”Hauras, korjaava ja parantumaton queer – katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin”. *SQS*, No. 1, 2017.
- Rossi, Leena-Maija. 2019. ”From arousing drawings to art to behold: Tom of Finland’s long and winding road to the art world”. *Porn Studies*. UK: Routledge Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.1080/23268743.2019.1580450>
- Sarajas-Korte, Salme. 1966. *Suomen varhaisymbolismi ja sen lähteet. Tutkielma Suomen maalaustaiteesta 1891–1895*. Helsinki: Otava.
- Sariola, Helmiiriitta ja Soili Sinisalo. 2005. ”In Search of New Means of Expression”. Teoksessa *Nordic Dawn. Modernism’s Awakening in Finland*, toimittanut Stephan Koja. Munich & Berlin & London & New York: Prestel.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 2008 [1990]. *Epistemology of the Closet*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Silverman, Kaja. 1996. *The Threshold of the Visible World*. New York & London: Routledge.
- Sorainen, Antu. 2005. *Rikollisia sattumalta? Naisten keskinäistä haureutta koskevat oikeudenkäynnit 1950-luvun Itä-Suomessa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Tihinen, Juha-Heikki. 2008. *Halun häilyvät rajat. Magnus Enckellin teosten maskuliinisuuksien ja feminiinisyysien representaatioista ja itsen luomisesta*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 37. Helsinki: Taidehistorian seura.
- Vänskä, Annamari. 2006. *Vikuroivia vilkaisuja. Ruumis, sukupuoli, seksuaalisuus ja visuaalisen kulttuurin tutkimus*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 35. Helsinki: Taidehistorian seura.
- White, Allon. 1985. ”Hysteria and the End of Carnival: Festivity and Bourgeois Neurosis”. *Semiotica*, Vol. 54, No.1-2, 1985 Jan.

- Westermarck, Helena. 1937. *Tre konstnärinnor: Fanny Churberg, Maria Wiik och Sigrid af Forselles*. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Wilde, Oscar. 2009 [1891]. *Dorian Grayn muotokuva*. Suomentanut Jaana Kappari-Jatta. Helsinki: Otava. Alkuperäinen teos: *The Picture of Dorian Gray*, 1891.
- Wittig, Monique. 1992 [1979/1982]. "The Category of Sex". *The Straight Mind and Other Essays*. Boston: Beacon Press Books.
- Wittig, Monique. 1992 [1980]. "The Point of View: Universal or Particular". *The Straight Mind and Other Essays*. Boston: Beacon Press Books.

Sanoma- ja aikakauslehtiartikkelit sekä arkistot

- Konstnär. 1891. "Finsk Konstnärinna i Florens", *HBL* 12.4.1891.
- Westermarck, Helena. 1902. "Sigrid af Forselles. Några konturer af en konstnärsgärning". *Nutid* 1902.
- Kansallisgalleria arkisto, Helsinki (KGA)
- Beda Stjernschantzins arkisto, digitaaliset kopiot, Collianderin yksityiskokoelma (CY/KGA)

ISOISÄN MEIKKIPUSSI

Tiina Männistö-Funk

Tuijotan ryhmäkuva, jossa parikymppinen isäni istuu ulkona kuuden nuoren aikuisen ja yhdeksän lapsen kanssa. 1930-luvun lopun kesäaurinko paistaa silmiin, hän siristää niitä, mutta katsoo kameraan hymyillen. Vieressä istuva nuori nainen on heittänyt kätensä isoisän kaulaan ja isoisä on ottanut hänen toisesta kädestään vauhdikkaan tanssiotteen. Osalla kuvan aikuisista on erikoisen herraskaiset vaatteet, mikä viittaa näytelmäporukkaan. Isoisälläkin on tumma puvun takki ja valkoinen kauluspaita, kaulassa suuri rusetti. Hänen takanaan kohoaa kivijalka ja lautaseinä.

Ollaan eteläisessä Satakunnassa, Naarjoen-Turajärven työväentalolla, joka pystytettiin talkoilla kahden kylän rajalle 1910-luvun alussa. Kuvassa eletään talon kulta-aikaa, jolloin suomalaisten enemmistö asui maaseudulla ja Naarjoen kaltaisissa pienissä kylissäkin oli paljon nuoria. 1920-luvun lopulla teini-ikäisiä oli Suomessa enemmän kuin koskaan ennen, ja 1930-luvulle tultaessa he muodostivat suuren

KUVA: Isoisäni (takarivissä oikealla) Naarjoen-Turajärven työväentalolla 1930-luvun lopulla.
Kuva Oiva ja Liisi Männistön kotialbumista.

nuorten aikuisten joukon (Haapala 2003, 67–70). Isoisäni oli aktiivinen työväenyhdistyksessä, kuten isänsäkin. Molemmat myös viljelivät vuorolleen samaa pientilaa, itsenäiseksi ostettua Männistön torppaa.

Oma isäni sanoo, että tämä kuva on ollut isovanhempieni albumeissa, mutta en muista koskaan ennen nähneeni sitä.¹ Nyt en saa silmiäni irti kuvasta, isoisästäni siinä. Hänellä on päässään puolipitkä vaalea peruukki. Hänellä on paksusti silmämeikkiä. Hänellä on varsin dramaattisesti maalatut huulet. Oletettavasti punaiset, vaikkei sitä mustavalkokuvasta pystykään varmuudella sanomaan.

Papaksi minä häntä kutsuin. Minun tullessani kouluikään hän sairastui ja joutui vuosikausiksi kirkonkylälle, Euran terveyskeskuksen vuodeosastolle. Ajalta ennen vuodeosastoa muistan hänestä vain välähdyksiä: suuren karhumaisen olemuksen, möreän äänen, keinutuolin tuvassa ja putkiradion merisään. Pääsin serkkuni kanssa traktorin kyytiin, kun pappa haki metsästä riukuja. Autoa hänellä ei koskaan ollutkaan, hän kulki joka paikkaan traktorilla.

Mielikuvieni isoisä on oman ikäluokkansa suomalaisen miehisyyden ruumiillistuma, talvi- ja jatkosodan käynyt, talonsa rakentanut ja leipänsä viljellyt, omillaan toimeentuleva, kovaääninen ja hieman pelottavakin, tuhattaitoinen tilan töissä mutta eteenpassattava ruokapöydässä, seitsemän lapsen ankara isä, sosiaalinen erityisesti muiden miesten seurassa. Mutta tässä kuvassa hän nyt on toisenlaisena, nuorena, hupsuna ja täydessä tällingissä. Mistä tässä oikein on kyse?

1 Isälleni kiitos siitä, että sain tutustua tähän kuvaan ja moniin sukua koskeviin asioihin kahdessa hänen kirjoittamassaan kirjassa: Männistö 2014 & Männistö 2017.

Isoisotädin tyttöystävän kravatti Berliinin klubeilla

Kultahile lentää ilmaan, samppanjaa kaadetaan, muodikkaat lyhyet mekot ja pitkät kaulanauhat heilahtelevat kuumeisen tanssin tahdissa. Zu Asche, zu Staub! *Babylon Berlin!* Katsomme sarjaa puolisoni kanssa kotisohvalla. Berliinin murre on ihanaa, Charlotte Ritter on ihana, 1920-luvun lopun kaupunkikulttuurin vyöryttäminen on ihanaa. Tosin kritisoin jatkuvasti, että katuotoksissa näkyy liian vähän polkupyöriä.² Samaa, tarkoituksellistakin historiallista epätarkkuutta on monissa kohdissa. Kuten kulttuurintutkija Jaakko Suominen (2018) kirjoittaa, sarja sijoittuu historiallisen 1920-luvun sijaan ”1920-luvun yhteisesti kuviteltuun todellisuuteen, imaginaariseen paheelliseen 1920-lukuun.” Tämä ei ole ajankuvaa, vaan ajankuvitelmaa, sellainen näkymä 1920-lukuun, jossa voimme pelata itseämme.

Nykykulttuurille nyökäten sarjan yökerhoissa esiintyvät myös dragkingit ja -queenit. Svetlana Sorokina esittää sarjan nimikappaletta mieheksi pukeutuneena ylellisen ja paheellisen klubin dramaattisena vetonaulana, kun taas Holländer-baarissa tavataan transvestiitteja tai dragiin pukeutuneita miehiä. Yritän nähdä, onko Holländerissa lesboiksi tulkittavia naishahmoja, mutta kamera keskittyy miehiin. ”Clairen pitäisi esiintyä tässä”, sanon puolisolalle. Seuraavana päivänä etsin internetistä ateljeevalokuvan, joka on otettu Saksassa vuonna 1918, ja tuijotan sitä lähes yhtä intensiivisesti kuin isoisäni kuvaa. Laulajana sittemmin mainetta hankkinut Claire Waldoff istuu kuvan etualalla, tunnusomaisessa polkkatukkakampauksessaan, yllään vaalea kauluspaita ja tumma kravatti. Häneen nojaa koko vartalollaan puolisoni isoisotäti, Olga (Olly) von Roeder. Olly hymyilee onnellisesti, harsokkaaseen hattuun ja helmikorvakoruihin sonnustautuneena.³ Waldoff ja Roeder ovat juuri tavanneet teatteriproduktiossa ja rakastuneet.

2 Ks. esim. Männistö-Funk 2019, 13; Männistö-Funk 2012, 52.

3 Kuvan voi löytää esimerkiksi tästä osoitteesta: <http://andrejkoymasky.com/liv/fam/biov2/vonroed01.html>

Tästä eteenpäin he elivät pariskuntana loppuelämänsä. 1920-luvulla he olivat Berliinin lesbopiirien keskiössä. (Koreen 2014.)

Waldoffista tuli lyhyen teatteriuran jälkeen kabareelaulaja, jonka levytykset saavuttivat myyntiennätyksiä. Suosionsa huipulla hän oli 1920-luvulla ja esiintyi Berliinin suurimmissa varietee-teattereissa, usein miesten pukuun pukeutuneena. Nimenomaan kabaree oli 1920-luvun Saksassa areena, jolla erilaisia sukupuolen ilmaisutapoja voitiin haastaa yli kaksijakoisen dikotomian. Ristiinpukeutuminen oli tämän haastamisen näkyvimpiä keinoja, mutta lisäksi itse laulut ja niiden esitystavat antoivat tilaa sukupuolen moninaisuudelle ja toisenlaisuudelle, nykytulkinnan mukaan queerille. (Mungen 2006.) Waldoff laulaa vuonna 1928 levyttämässään kappaleessa suloisesta Hanneloresta, joka käyttää smokkia ja monokkelia, jolla on sekä sulhanen että morsian ja josta ei voi tietää, onko hän nainen vai mies. Vuonna 1926 vielä tuntematon Marlene Dietrich esiintyi Waldoffin kanssa. He nauttivat yhteisessä seurueessa yöelämästä esimerkiksi Eldoradossa, eräässä Berliinin muodikkaimmista yökerhoista. Paikan vetonaulana olivat esiintyvät transvestiitit, joiden kanssa vieraat saivat myös tanssia. (Raber 2003, 50–52.) Melko ilmeinen esikuva Babylon Berlinin Holländer-klubille siis. Neljä vuotta myöhemmin Dietrich oli jo ampaisut maailmanmaineeseen, lauloi frakissa sekä silinterihatussa ja suuteli naista Morocco-elokuvan kohtauksessa, josta tulisi yksi elokuvahistorian kuuluisimpia esimerkkejä ristiinpukeutumisesta.

Mutta mitä tekemistä tällä kaikella on sen ihmisen kanssa, joka vuosikymmen myöhemmin istuu työväentalon seinustalla Suomessa ja josta paljon myöhemmin tulee minun isoisäni? Berliini ja Naarjoki tuntuvat monella tapaa toistensa vastakohdilta. Minua alkaa huimata, kun mietin, mitä merkitsee identiteettien ja mahdollisuuksien kannalta se, että meistä, samalla sohvalla sarjoja katselevista, yhden suku on tanssinut Euroopan maineikkaimmilla klubeilla, samaan aikaan kun toisen suku on hoitanut lehmiä satakuntalaisessa pihanavetassa. Silti näen jonkinlaisen yhdistävän

seitin, vaikkakin ohuen ja vaikeasti hahmotettavan. Jokin oli mahdollista 1920–1930-luvun Euroopassa, siellä ja täällä, vaikka väläyksittäin. Kun kabareetähti astui Marlene Dietrichin kanssa transvestiittiklubin paratiisilintujen joukkoon. Ja kun yksi ihan tavallinen pienviljelijän poika punasi huulensa ja asetti päähänsä peruukin työväentalolla. Yhdistäviä tekijöitä olivat ainakin näyttämöt ja tanssi.

Parkkiintunu nahka, kyl se sen kesti

Tanssittiin sitä Naarjoellakin, vaikkei kultasateessa ja höyhenpuuhkissa. Työväentalolla järjestettiin ahkerasti iltamia, joiden olennainen osa tanssi oli. Runsaan maalaisnuorison aikaan, 1920–30-luvuilla, seurataloilla kautta Suomen oli tungosta. Mielin määrin ei silti saanut huvitella. Tanssien järjestämistä verotettiin, ja verosta saattoi vapautua vain sitoutumalla tiukkoihin sääntöihin: ohjelmallisten iltamien päätteeksi sai olla korkeintaan tunti tanssia. (Pesola 1996, 105–107, 122–125.) Muun muassa tästä kertoo myös isoisäni kansatieteellisessä haastattelussa: Tampereen yliopiston kansatieteen professori Erkki Ala-Könni kierteli mopollaan maalaiskylissä nauhoittamassa kansanmusiikkia ja keräämässä muistitietoa 1940-luvulta lähtien. Alkuvuodesta 1979 hän saapui Männistön torppaan ja haastatteli isoisääni tämän jo kuolleen isän valokuvaustoiminnasta ja haitarinsoitosta. Saman vuoden kesäkuussa saapui paikalle Ala-Könnin tutkimusryhmässä kesätoissa ollut Helmi Järviluoma ja haastatteli isoisääni perusteellisesti työväenkulttuuriin liittyneistä asioista. Ja nyt minulla on haastattelu tässä näin, CD-levylle tallennettuna. Työnnän sen kotona soittimeen ja kuuntelen, mitä isoisäni kertoo iltamista ja tansseista:

”Kyl niit tansseja pidettiin, mut pidettiin myös ohjelmallissii iltamii. Et siel se oli sitte se kolmen tunnin ohjelma. Ja tunti tanssia. Mut sitä tupatti sit, ohjelma ei tahtonu ain niin paljon olla, koetettiin röpätä sit. Poliisit valvo sitä sit, ettei saanu tanssia enempää ku tunnin. Et

jos tanssi alotettiin ennen kahtakymmentkolmea niin sitten piti ilmat lopettaa aikaisemmin, mut ei se nyt ain käynny ja ei poliisitkaan mittä ain ollu paikalla, ni sillo sit mittä hättä ollu. Sillo tanssitti sit vähä pidempään. Sotie jälke sitte se menikin siihe, et oli puolentoist tunnin tanssi.”⁴

Naarjoella, kuten kylissä ympäri maata, koettiin nyt ainutlaatuinen harastelijaesiintymisten kausi. Verotussääntöjen takia iltamiin piti saada tarpeeksi ohjelmaa ennen tanssia. Niinpä tuvissa ja seurataloilla tankattiin ulkomuistiin näytelmän sanoja, harjoiteltiin mandoliinin säestyksellä poliittisia lauluja ja suunniteltiin voimisteluesityksiä. Naarjoen-Turajärven työväenyhdistyksen nuorisosastolla oli vaikuttava valikoima ohjelmaa kartuttavia ryhmiä: lauluja esittävät kisälli- ja kisällitäriryhmät, voimisteluryhmät, joukkolausuntaryhmät sekä näytelmäryhmä. Mutta päällekkäisyyttäkin oli, kuten isoisäni muistelee:

”Jos oli esimerkiksi jotai taitovoimistelui tai semmossi, ni nämä samat miehet, ne suoritti, ne lauloi, ne voimisteli, ne oli lausumassa ja niistä oli osa näytelmässäki vielä mukana sit. Kyl siin semmone melko tiivis tuntuma oli ne illat. Ja välitöiksee sit vielä juonteli sitte, kuulutteli tätä ohjelmaa.”⁵

Hänen puheessaan kuuluu erityinen painokkuus aina, kun näytelmistä tulee puhe. Vaikka hän oli mukana myös lauluryhmässä, olivat näytelmät selvästi hänelle erityisasemassa. Niiden kautta hän tulikin alkujaan mukaan yhdistyksen toimintaan viisitoistavuotiaana, vuonna 1934. Oli viikko kokoillan näytelmän esittämiseen, kun eräs pääosan esittäjä joutui poliisiin pidättämäksi, ”vesikoppiin”, kuten isoisäni Järviluomalle toteaa. Ja niin hänet itsensä ”temmattiin” mukaan: ”Lyötiin lunta mun kouraa sitte

vaan. Ja siitä se lähti sitte.”⁶ Seuraavat viisi vuotta olivat hänelle vilkasta näytelmäaikaa, mutta sotien jälkeen hän toteaa ohjelmapuolen hiipuneen. Hänellä olisi ollut vielä intoa, mutta esiintyjä ei ollut tarpeeksi. ”Tanssi oli sit vienyt sen nuoren väen.”⁷ Ja niinhän siinä oli käynyt. 1950-luvulle mennessä kaupalliset tanssilavat ja suuret, ammattimaisesti järjestetyt tanssit olivat vieneet pohjan kylien pieniltä omaehtoisilta tansseilta (Nurmela 2005, 62–64).

Haastattelunauhoituksessa nuori Järviluoma kysyy kisällilaulujen laulajista ja säestäjistä. Toivon, että voisin kurkata hänen selkänsä takaa ja ujuttaa mukaan kysymyksen näytelmistä. Kysyä, mikä juttu se oli, kun sinulla oli huulipunaa, pappa, ja mitä näytelmiä te esititte. Mutta haastattelun aikaan olen vasta puolivuotias enkä ole paikalla. Ja vaikka olisin, tarvitaan vielä useampi vuosikymmen ja melkoisen pitkät yliopisto-opinnot, ennen kuin olen se ihminen, joka kysymyksen kysyisi. Nyt ne vuosikymmenet kuitenkin ovat kuluneet ja on myös tapahtunut niin, että Helmi Järviluomasta on tullut Facebook-kaverini. Kyseessä on juuri sellainen historiallisesti tyyppilinen kohtalon oikku, joka käy pienviljelijän lapsenlapselle. Isoisäni viljeli maata, minä uusmaterialistista teoriaa. Laitan Järviluomalle viestin. Hän kertoo osallistuneensa kolmeen pitkään kenttätieteen Ala-Könnin ryhmissä ja keränneensä erityisesti yhdistystoimintaan liittyvää perinnettä, Eurassa nimenomaan työväenperinnettä, joka oli siellä vahvaa. Tunnen jälleen lievää huimausta, kun ajattelen prosessia, jonka osana olen nyt tässä tarkastelemassa isoisääni, ei pelkästään osana historiaa, vaan myös historian tuottamisen historiaa, ja lisäksi itseäni tämän historian tuottamisen historian subjektina ja objektina, sen tuottamisessa syntyvänä kokonaisuutena.

Mutta nyt haastattelussa päästään asiaan, vaatteisiin ja meikkeihin! Isoisäni kertoo, miten puvustoa haalittiin, mistä saatiin, ja koettiin soveltaa

4 Oiva Männistön haastattelu, Tampereen yliopiston kansanperinteen arkisto, äänitekokoelmat, Y 08381/1979-06-10.

5 Ibid.

6 Ibid.

7 Ibid.

siitä kunkin näytelmän aikakauteen sopivat asut. Esimerkiksi vanhan ajan kauniit röyhelöpuserot, naisten pitkät hameet ja miesten kaulukset olivat arvossaan. Maskeeraus oli ilmeisesti yhtä olennaista. Isoisä kertoo: ”Kemikalioliikkeistä hankittiin pohjavärit ja näyttämövärit, niit myytiin oikein semmosel ’näyttämöväri’-nimel. En mäa sunkka huomannu, että siitä mittä haitta olis ollu ihol. Parkkiintunu nahka, kyl se sen kesti.”⁸ Kulmakarvoja ja partoja kiinnitettiin liimalla, joka vähän karvasteli. ”Maskeeraustaito oli sellainen, että ei se aina niin onnistunut kun maalin kanssa sudittiin, kyllä oli monta kertaa aika siivoominen. [...] Mutta puhdistettu vaseliini oli hyvä, kun sitä veti siihen ja sellstoffilla veti, niin kyllä sillä ne värit saatiin pois ja seuraavan päivän aamulla sitten pestiin.”⁹ Vuosikymmenien jälkeenkin isoisäni vaikuttaa melkoiselta meikkausekspertiltä, mutta valokuvan ja sen huulipunan tarkempi merkitys yhteys ei vain tunnu selviävän.

Eevan ja Aatamin puvussa

Mistä näytelmästä isoisäni kuvassa voisi olla kyse, jos ristiinpukeutuminen kuului näytelmän juoneen? Kevyistä suomalaisista huvinäytelmistä kyseeseen voisi tulla ainakin Agapetuksen vuonna 1928 julkaisema *Aatamin puvussa ja vähän Eevankin* -romaani, joka myöhemmin sovitettiin näytelmäksi. Siitä tuli kaikkien suomalaisten puskafarssien äiti, kuten elokuvatutkijaystäväni luonnehtii. Tarinassa proviisori Himanen ja hänen luutnanttikaverinsa haaksirikkoutuvat alastomina saareen. Sittemmin Himanen tutustuu naisena esiintyen nimismiehen Alli-tyttäreen. Romanin ensimmäinen elokuvaversio oli vuoden 1931 äänitehostettu mykkäelokuva, toinen vuoden 1940 filmatisointi, jossa Tauno Palo esittää Himasta, juo huivi päässä Allin tarjoilemaa maitoa ja keimailee elokuvajulisteessa mekossaan.

8 Ibid.

9 Ibid.

Isovanhemmillani oli Agapetuksen romaani hyllyssään, ja luinkin sen joskus lapsena heidän luonaan kyläillessäni. Nyt luen Turun pääkirjaston varastosta tilaamaani kappaletta ja ihmettelen, miten heppoisin aineksin Himanen muuntautuu kertomuksessa naiseksi. Hän huutelee alastomana puusta, johon koira on hänet ahdistanut, esittäytyy vastarannan huvilan neidiksi, laskeutuu sitten maan pinnalle nimismiehen tyttären hänelle kiihuttamassa hameessa ja jumpperissa – ja päättyy nukkumaan tämän kanssa samassa huoneessa, muka pelkkä hämärä valepukunaan.

Vuoden 1931 versiossa Joel Rinteen Himanen esiintyy Esterinä hameessa ja hihattomassa yläosassa, mutta muuten sangen maskuliinisena lyhyessä tukassaan. Vuoden 1940 Himasena Tauno Palo pitää sentään vuoteessakin jonkinlaista huiviturbaania naisellisuutta merkkäämassa. Toini Aaltonen kirjoitti *Suomen Sosialidemokraatissa* ilmestyneessä arvostelussaan Palon esiintymisestä tuoreeltaan: ”Hän on niin verraton, että pahantuulisinkin on pakoitettu nauramaan. Kun hän kulkee kukikas naisenkolttu yllään, keikauttaa päätään ja yrittää muutenkin kanamaisella esiintymisellään antaa uskottavan kuvan naisesta, niin se on lystiä. Erikoisesti jäi mieleeni, kun kamera kuvasi hänet takaapäin hänen ottaessaan ensimmäisiä ’naisellisia’ askeleitaan. Sellaista hyväntuulista ja vapaata esitystä toivoisi näkevänsä enemmän meikäläisissä komedioissa.”¹⁰

Ollaan siis tukevasti sen perinteen jatkumolla, jossa naiseksi pukeutuva mies on tikahduttavan hauska luopuessaan miehisestä normaaliudesta tehdäkseen pilaa naisellisuudella, tuolla kanamaisen keikistelyn naurettavalla performanssilla. Ollaan matkalla kohti *Pekkaa ja Pätkää puistotäteinä*. Suomalaisissa 1930–1950-luvun elokuvissa ristiinpukeutumista olikin

10 Aaltonen, Toini. Suomen Sosialidemokraatti 20.9.1940.

lähinnä komedioissa, erityisesti armeijaan sijoittuvissa.¹¹ Voiko tällaisella ristiinpukeutumisella ajatella olevan sukupuolen ja seksuaalisuuden kannalta mitään muuta kuin binäärisyyttä ja heteronormatiivisuutta korostava rooli?

Judith Butler (1990, 187–188) on kirjoittanut dragin paljastavan sen, miten sukupuoli perustuu imitaatioon, ja parodioivan ajatusta luonnollisesta tai alkuperäisestä sukupuolesta. Kaikissa tapauksissa ristiinpukeutuminen ei silti kyseenalaista normatiivista sukupuolijärjestelmää ja heteroseksuaalisuutta. Butlerin (1993, 126) mukaan sellaisissa elokuvissa, kuin *Tootsie* tai *Some like it hot*, ristiinpukeutuminen tarjoaa ritualistisen keinon linnoittaa heteroseksuaalisuuden rajoja, joita pitää jatkuvasti varjella queerin tunkeutumisyriyksiltä. *Aatamin puvussa* ristiinpukeutuminen palvelee sitä paitsi juonellista tarkoitusta, jossa mies pääsee naiseksi tekeytyneenä tirkistelemään alastoman Allin voimisteluesitystä, rakastuu tähän ja lopuksi päätyy tämän kanssa suhteeseen oikean henkilöllisyytensä paljastuttua. Mies naisen vaatteissa esitetään naurettavana ja groteskina: ”se oli hirviö ihmisen hahmossa. Tai ihminen hirviön hahmossa.” (Agapetus 1953, 76) Harri Kalhan (2019a, 215) mukaan suomalaisissa 1930–1950-luvun elokuvissa ristiinpukeutuminen ei olekaan erityisen uhkaavaa yhteiskunnallisen järjestyksen kannalta, vaan ennemminkin juuri tällaista koomista homososiaalista hupailua.

Terrell Carver (2009) on esittänyt että esimerkiksi *Some like it hot* -elokuva voi lukea kokonaisuudessaan dystooppisena kertomuksena hetero-

normatiivisesta romanssista, jolloin myös ristiinpukeutuminen asettuu parodioimaan sitä. Halutessaan Agapetuksenkin tekstiä voi lukea tästä näkökulmasta. Varsinkaan Himasta ei kuvata minään mahtikarjuna. Allin ihmetellessä teoksen lopussa, ettei hän äänestäkään ollut tunnistanut Himasta mieheksi, tämä selittää: ”Luoja nähköön: kurkkuni on nyt painuksissa, mutta luonnostaan minulla on korkea puheääni, ja minä silloin yöllä vielä peloissani piipitin niin kuin satakieli” (Agapetus 1953, 174). Elokuvien ristiinpukeutuminen on muutenkin monitulkintaista. Laura Horak (2016) on osoittanut, että ristiinpukeutuvat naiset olivat varhaisissa amerikkalaisissa elokuvissa yleinen ja hyväksytty ilmiö, jolla oli pitkä edeltävä historia sekä näyttämötaiteessa että kansankulttuurissa. Vasta 1920-luvulta eteenpäin osa ristiinpukeutumisista alkoi kietoutua yhteen naisten välisen seksuaalisuuden kuvaamisen kanssa.

Epäselväksi jää, oliko valokuvan tapauksessa kyse Agapetuksesta vai jostain aivan muusta näytelmästä. Mitä enemmän katson kuvaa, sitä epävarmempi olen kaikesta. Onko isoisän tarkoitus edes esittää naista? Hänen vaatteensa eivät näytä kovin naisellisilta. Onko hän pukeutunut mieheksi, jolla on silmämeikkiä, huulipunaa ja peruukki? Tällöin hän asettuisikin aivan erilaiseen valoon myös Kalhan (2019a) analyysissä, jossa elokuvien feminiiniset ja tällätyt ”mieshempukat” ovat sukupuolisesti uhkaavampia kuin varsinaiset ristiinpukeutajat. Onko kuvan keskellä pienissä viiksissä poseeraava henkilö myös ristiinpukeutunut? Loppujen lopuksi koko pohdinta tuntuu palaavan ja tiivistyvän siihen tosiseikkaan, että isoisäni on laittanut huulipunaa ja kuvasta päätellen myös jollain tapaa nauttinut siitä.

Niin, kuvasta päätellen. Isoisä esiintyi meikeissään kaksinkertaisesti: iltamanäyttämön lisäksi hän asettautui valokuvallisen näkemisen ja näyttämisen kohteeksi, mitä ilman tieto hänen tälläytymisestään ei koskaan olisi saavuttanutkaan minua 80 vuoden takaa. 1900-luvun puolella syntyneillä oli ensimmäisinä ikäluokkina laajat mahdollisuudet hankkia valokuvia

11 Esimerkkeinä: *Rykmentin murheenkryyni* (1938), *Perheen musta lammas* (1941), *Rakas lurjus* (1955), *Tyttö lähtee kasarmiin* (1956), *Vatsa sisään, rinta ulos* (1959). Poikkeuksena 1600-luvulle sijoittuva seikkailuelokuva *Sysmäläinen* (1938). Tiedoista kiitokset Outi Hupaniitulle. Myöhemmästä ristiinpukeutumisesta suomalaisissa elokuvissa ks. esim. Kangasniemi, Hanna. 1991. ”Naiseuden merkit ja mieheyden maskit: Ristiinpukeutuminen Uuno Turhapuro -elokuvissa.” Teoksessa *UT – tutkimusretkiä Uunolandiaan*, Jukka Sihvonen (toim.), 71–88. Helsinki: Kirjastopalvelu.

itsestään (Männistö-Funk 2010) ja myös valokuvista tuli ristiinpukeutumisen näyttämöitä.

Kuten Harri Kalha (2019b, 16) toteaa, valtaosa kaikista kuvista oli hyvin sovinnaisia. Postikorttien ja ateljeekuvien runsaan määrän takia joukosta löytyy kuitenkin myös lukuisia esimerkkejä sovinnaisuuden ja sukupuolen rajojen koettelusta. Juuri kun olen tuijotellut isoisääni meikeissä, ruotsalainen kollegani sattuu postaamaan sosiaaliseen mediaan kuvan isoäidistään ja tämän ystävättäristä miesten puvuissa 1920-luvulla. ”Queering it”, hän kommentoi. Minä vastaan isoisäni kuvalla. He olisivat sopineet yhteen, tuumii kollega. Ainakin he näyttävät sopineen joihinkin samantapaisiin esittäytymisen muotoihin. Jo ateljeekuvaus tarjosi yksilöllisiä tapoja tarkastella omaa sukupuolen ilmaisua, joskus myös kyseenalaistaa sen normeja pienillä valinoilla. Kuvattava osallistui aktiivisesti poseerauksella tietynlaiseen oman ruumiinsa esittämiseen. Asentoihin ja ilmeisiin saatiin vaikutteita esimerkiksi elokuvista. (Ijäs 2008.) Kun valokuvaus levisi ateljeiden ulkopuolelle, yhdeksi kuvien lajityypiksi muodostuivat lavastetut hupailut, näiden joukossa ristiinpukeutumiskuvaelmat, esimerkiksi häät (Toedtemeier 2005). Yleisön ja kameran linssin edessä leikittiin siis sukupuolella, mutta oliko kyseessä sama ilmiö paikasta riippumatta? Palaan pohtimaan paikan vaikutusta mahdollisiin identiteetteihin ja niiden performointeihin. Mikä merkitys on sillä, että huulipunaa laitettiin juuri tietyn pienen työväentalon näyttämön takana kahden pienen kylän rajalla, Naarjoen-Turajärven puskissa?

Naarjoen puskista Berliiniin ja takaisin

Horak (2016) varoittaa, että houkutus lukea monitulkintaista historiallista ristiinpukeutumista tämän päivän sukupuolisten tai seksuaalisten identiteettien ja merkitysten näkökulmista voi hämärtää sitä, millaisia

merkityksiä sillä oli omana aikanaan. Historioitsijan ylin ohjesääntö on pyrkiä tekemään oikeutta menneisyyden ihmisille (Kalela 2000), joten tämä ei ole mikään pikkuseikka. Liimaanko Horakin kritisoidulla tavalla jonkin oman pohdintani isoisäni päälle? Sillä isoisän huulipunahan kiinnostaa minua nimenomaan queerin näkökulmasta. En voi tietää isoisäni tarkoituseriä, sitä tekikö hän tarkoituksellisesti vinouttavan teon. Mutta oliko hänen huulipunansa tarkoituserästä riippumatta queer? Tämä onkin vaikeampi kysymys. Varovasti väitän, että sen voidaan ajatella olleen tai olevan, että se itsessään haastoi tai avasi jotakin. Mietin myös, olenko itse tarpeeksi queer kirjoittamaan siitä, onko jokin queer? En, kyllä, ehkä. Olisinko enemmän tai tarpeeksi queer, jos sukuni tulisi jostain muualta kuin Naarjoen puskista? Ja lopulta: Millaiset identiteetit ja millaiset performoinnit ovat mahdollisia missäkin ajassa ja paikassa? Riikka Taavetti (2018, 38) tähdentää väitöskirjassaan, että juuri tietämisen mahdottomuus ja tietämättömyydestä kumpuava voima ovat queerin ja historian risteymän sydän. Voimme nähdä välähdyksiä ja lukea fragmentteja, mutta emme voi saavuttaa kaikenkattavaa ymmärrystä. Kun kurkistan isoisäni kuvitteelliseen meikkipussiin, en näe siellä niinkään pappaa kuin itseni, miettimässä erojen merkitsevyyttä, historian eri puolia, itseäni historian miettijänä.

Kun ajattelen isoisäni huulipunaa, ajattelen sitä performatiivisena sukupuolen rajojen rikkomisena tai niistä poikkeamisena, vaikka kuinkakin pienenä ja ohimenevänä. Näen sen mahdollisesti queerina Eve Kosofsky Sedgwickin tarkoittamalla tavalla. Hänen mukaansa queer voi käsittää suuren moninaisuuden kaikenlaisia poikkeavuuden, vastustuksen ja normien murtamisen muotoja, joilla ei välttämättä ole mitään tekemistä niitä toteuttavan ihmisen seksuaalisen suuntautumisen kanssa. Sedgwickin (1993, xii, 48) mukaan tämä laaja queerin käsite ei silti aseta kyseenalaiseksi samansukupuolista halua queerin kovana, luovuttamattomana ytimenä. Laura Doanin (2010, 370–373) mukaan juuri Sedgwick on queer-teorian suurista nimistä historiatietoisin, joten hänen näkemyksensä tuntuu olennaiselta

yrityksessä ymmärtää 1920-luvun kravatteja ja 1930-luvun huulipunia. Sedgwickiä mukaillen queerissä on pohjimmiltaan kysymys sukupuolen tai seksuaalisuuden ei-normatiivisista muodoista, mutta kokonaisuutena se koostuu hyvin monenlaisista, hetkellisistä, performatiivisista, sukupuolta tai seksuaalisuutta outouttavista teoista.

Gai Pied -lehdelle vuonna 1981 antamassaan haastattelussa Michel Foucault toteaa jotakuinkin näin: Olennaisinta ei niinkään ole tunnistaa itsessään omaa seksuaalisuuttaan kuin käyttää seksuaalisuuttaan suhteiden luomisen välineenä. Vähän myöhemmin hän sanoo vielä: Meidän pitää tehdä töitä tullaksemme homoseksuaaleiksi eikä vain keskittyä tuntemaan olevamme sellaisia. (Foucault 1996, 310.) Pohdin tätä toteamusta rinnan sen kanssa, mitä Horowitz kirjoittaa sukupuolen performanssista ja performatiivisuudesta: Ettei niiden välillä lopulta ole nähtävissä varsinaista eroa, jos subjektin ei ajatella edeltävän tekojaan, vaan uusmaterialisesti syntyvän niissä, intra-aktiossa kaiken ympäröivän ja mahdollistavan kanssa. Tämä relationaalisuus mahdollistaa Horowitzin mukaan queerin sekä ruumiillisena että diskursiivisena ilmiönä. (Horowitz 2013, 321.) Kaikki mitä olemme tai voimme ajatella olevamme, on seurausta materiaalisajattelevasta olomuodostamme, joka puristuu tietynlaiseksi suhteissa muihin, yhtälailla muotoutumisen tilassa oleviin. Siksi ei ole samantekevää millaisen materiaalisen kokonaisuuden osaksi joku voi asettua. Ei ole yhdentekevää ristiinpukeutua ja olla tilanteissa, joissa ristiinpukeutuminen on mahdollista.

Palaan mielessäni Berliiniin, silloisten ja nykyisten pervojen mekkaan. On sekä valaisevaa että hämäävää verrata Berliinin klubien ”stage-dragia” Naarjoen-Turajärven työväentalon näyttämömeikkeihin. Suomalaiset puskafarssit olivat täysin erilainen kulttuurinen ja materiaallinen ympäristö kuin Berliinin 1920-luvun lesboseurapiirit. Mutta silti moderni tapahtui molemmissa, ja myös sukupuolta neuvoteltiin. Molemmissa aukesi jon-

kinlainen mahdollisuus sukupuolen performanssin parodiaan, erilaisena esiintymiseen. Taavetti (2018) teroittaa tarvetta tarkastella queerin ajallista ja paikallista rakentumista, niin käsitteenä kuin historiallisesti tutkittavana ilmenemismuotoina. Queeria voidaan käyttää historiantutkimuksen välineenä käsiteltäessä jotain vaikeasti hahmotettavaa, vain välähdyksenomaisesti esiin nousevaa. Queer on nykyisen kulttuurin kategoria, mutta auttaa ymmärtämään ja nostamaan esiin sekä menneitä että nykyisiä mahdollisuuksia normien ulkopuoliseen seksuaalisuuteen tai sukupuoleen.

Naarjoen puskat ja Berliinin klubit eivät olleet vain erilaisia ympäristöjä erilaisine mahdollisuuksineen sukupuolen ja seksuaalisuuden normien rajojen rikkomiselle. Näissä kahdessa paikassa myös sukupuoli ja seksuaalisuus olivat erilaisia. Jan Löfströmin (1999) mukaan sukupuoliero suomalaisessa agraarikulttuurissa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa erosi kansainvälisen keskiluokan sukupuolikäsityksistä. Toisin kuin keskiluokkaisessa sukupuolijärjestelmässä, sukupuolten vastakkaisuuden painottaminen ei ollut erityisen tärkeää, eikä esimerkiksi naismaisia miehiä tai miesmäisiä naisia koettu uhkina. Toisaalta taas luokkaero oli maaseudun käytäntöjä ja asenteita vahvasti järjestävä tekijä. Kansanihmisten kuului toimia toisin kuin ”herrojen”, myös sukupuolisuuden alueella. Seksuaalinen säädyttömyys yhdistettiin varsinkin nuorilla naisilla liian herraskaisiin, koreileviin tai uusmuotisiin vaatteisiin ja esimerkiksi meikkaamiseen. (Mikkola 2009.) Väitöskirjassani (Männistö-Funk 2014) olen esittänyt, että onkin tarpeen tarkastella erikseen maaseudun modernisaatiota, eräänlaista itsetehtyä modernia, joka liittyy urbaaniin, kansainväliseen moderniin mutta myös eroaa siitä ja muokkaa sen ilmiöitä omiin tarpeisiinsa, käytäntöihinsä ja merkityksiinsä soveltuviksi.

Itse tekemisellä oli agraariyhteisössä erityinen arvonsa. Haastattelunauhalla kuulen isoisäni äänessä yhden kerran hieman ärtymystä. Tämä tapahtui kun haastattelijä kysyy, mistä uusia ideoita kulkeutui Naarjolle, työväen-

yhdistyksen kulttuuritoimintaa varten. Isoisä vastaa kipakasti: ”Jaa, en minä tiä. Ei niitä kulkeutunu kyl mistää, kyl se oli ihan semmost oma-alotteista.”¹²

Käytännössä myös Naarjoen-Turajärven työväentalo tietysti oli monenlaatuisten ja laajojen kulttuuristen vaikutteiden ja ideoiden kohtauspaikka, mutta tämän suuremman kuvion näkeminen ei vähennä itsetekemisen merkittävyyttä sosiaalisena ja kulttuurisena työnä. Huvinäytelmien kaltaisten kulttuurituotteiden omaehtoinen uudelleentuottaminen ja -tulkitseminen voidaan nähdä monimutkaisena neuvotteluna muun muassa suhteesta modernin urbaanin kulttuurin sukupuoli- ja seksuaalisuuskäsityksiin. Näyttelijöiden kuvassa huomion kiinnittää se, että he ovat naamioituneet toiseen luokkaan, herroiksi ylioppilaslakkeineen ja kävelykeppeineen. Miksi ikinä isoisäni onkaan naamioitunut, ei hän ainakaan esitä oman elinympäristönsä tavallista naista tai miestä, vaan jotakin hieman yliampuvaa kuvitelmaa, jonkinlaista sukupuolen äären tai ytimen parodiaa tai liioittelua. Meikkauksen yleinen kulttuurinen pahekkuttavuus hänen elinympäristössään tekee huulipunasta erityisen vahvan merkin, ristiinpukeutumiseen liittyvän, tahallisen yliampuvan elementin. Arto Jokinen (2001, 208) on väittänyt, että ympäristöstä riippumatta suurin osa ristiinpukeutujista on miehiä, jotka pukeutuvat äärimmäisen feminiinisiksi naisiksi. Lisäkierteen tällaiseen äärimmäisyyteen tuo tässä tapauksessa maalaisympäristö, jossa sukupuolen performointi muutoin oli vähäeleistä ja kurinalaista. Siinä ympäristössä mieheksi tunnistetun saattoi olla helpompi laittaa huulipunaa kuin naisen. Isoäidilläni en muista koskaan nähneeni mitään meikkiä.

12 Oiva Männistön haastattelu, Tampereen yliopiston kansanperinteen arkisto, äänitekoelmat, Y 08381/1979-06-10.

Kansan queer

Hyvin pian tämän huulipunaepisodin jälkeen alkoi sota, johon isoisäni osallistui alusta loppuun, kotimaansa mukana myös Saksan kanssasotijana, taisteluissa, joista suomalaisessa kulttuurissa tulisi nationalistisen maskuliinisuuden kulmakivi. Claire Waldoff tahollaan joutui ennen sotaa ongelmiin epäillyistä kommunistisista yhteyksistä ja oli esiintymiskiellossakin, mutta toisaalta myös lauloi vuonna 1942 saksalaisille sotilaille miehitettyä Pariisissa. Taiteilija Martin Dammann (2018) on kerännyt yksityisistä kokoelmista satoja kuvia naisiksi pukeutuneista sotilaista toisessa maailmansodassa ja todennut ristiinpukeutumisen olleen erityisen yleistä Saksan armeijassa, siis järjestelmässä, joka samaan aikaan teki kaikkensa homoseksuaalien vainoamiseksi ja murhaamiseksi. Dammann yhdistää ilmiön saksalaisten vahvan karnevalistiseen perinteeseen, mutta tästä selityksestä huolimatta törmäämme taas täydellisen tietämisen mahdottomuuteen ja tuijotamme hiukan neuvottomina paljettimekkoihin tälläytyneitä sotilaita. Mistä kimmoke ristiinpukeutumiseen eri tilanteissa tuli? Mitä ristiinpukeutujat mahtoivat ajatella? Miltä heistä tuntui?

Suomen armeijassakin ristiinpukeuduttiin sodan aikana, usein viihdytystarkoituksissa. Jatkosodassa rintamadrag muodostui viihteenlajiksi, jolla oli omat tähtiesiintyjänsä. Sari Näre siteeraa kommentteja aiheesta Olavi Paavolaisen *Synkästä yksinpuhelusta*. Paavolainen kuvailee balettiantssisijoiksi pukeutuneita miesryhmiä sekä näitä ”naiivin yksinkertaisina” valokuvaavia rintamatovereita ja antaa maailmanmiehen varmuudella oman tuomionsa, jota ei usko innokkaiden valokuvaajien ymmärtävän: ”selvää transvestismia”. (Näre 2008, 374; Näre 2016, 167.) Paavolainen tuntuu siis ajattelevan, että epäilyttävä transvestismi sekä on että ei ole läsnä tällaisissa ristiinpukeutumiskäytännöissä ja -esityksissä, riippuen katsojan – ja jopa esiintyjän – tietämyksen tai ymmärryksen tasosta. Palataan siis kysymykseen tarkoituserästä, jonka yksillä oletetaan olevan vinoutunut,

paheellinen ja latautunut – meidän näkökulmastamme queer – ja toisilla taas viaton, lapsekas ja syvempää merkitystä vailla.

Samantapaisesti Kalha (2019a, 215) liittyy suomalaisten elokuvien ristiinpukeutumisen valtavirran analyysissaan ”harmittomaan kansankulttuuriin”, joka ei uhkaa sukupuolijärjestelmää, toisin kuin joidenkin elokuvien taiteellisen dekadentit mieshahmot. Mutta miksi sekä Paavolaisen että Kalhan analyysissa nähdään nimenomaan maalaisten ja koulutustasoltaan alempien, niin sanottujen kansanihmisten, suhtautuminen ristiinpukeutumiseen yksinkertaisena, vaarattomana ja traditionaalisenä? Tekeekö tämä heille oikeutta? Mikä lopulta on harmitonta kulttuuria ja kuka sen määrittää?

1900-luvun alkupuoliskon moderniin kulttuuriin kuului vastakohtaisuuk- sien rakentaminen kaupungin ja maaseudun, korkeakulttuurin ja kansanperinteen sekä ulkomaisen ja kotimaisen välille (Murphy 2010, 185–192). Kun katsotaan pintaa syvemmälle, tämän modernin vastakohta-asettelun ta, ei kuitenkaan löydetä muuttumattoman harmitonta kansankulttuuria vaan jatkuvaa erilaisten vaikutteiden sulauttamista ja neuvottelemista, myös sukupuolen ja seksuaalisuuden osalta. Naarjoen puskat eivät siis ole Berliinin näyttämöiden vastakohta, vaikka selvästi eroavatkin niistä. Näiden paikkojen ristiinpukeutumiset liittyvät toisistaan eroaviin sosiaalisiin rakenteisiin ja esiintymistraditioihin, mutta ovat kuitenkin myös samalla kulttuurijatkumolla, jossa sukupuolta ja seksuaalisuutta voidaan käsitellä, venyttää tai vinouttaa dragin keinoin. Isoisän huulipuna näyttäyty merkityksellisenä, niin yksityisenä ruumiillisena kokemuksena kuin myös osana koko aikalaismaailmaansa kietovaa kulttuurista muutosta ja neuvottelua.

Kirjallisuusluettelo

- Agapetus. 1953. *Aatamin puvussa ja vähän Eevankin: Kevyt romaani*. Kahdeksas painos, ensimmäinen painos ilmestynyt 1928. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Butler, Judith. 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of “Sex”*. New York: Routledge.
- Carver, Terrell. 2009. “Sex, Gender and Heteronormativity: Seeing ‘Some Like It Hot’ as a Heterosexual Dystopia.” *Contemporary Political Theory* 8(2), 125–151.
- Dammann, Martin. 2018. *Soldier Studies: Cross-Dressing in der Wehrmacht*. Berlin: Hatje Cantz.
- Doan, Laura. 2010. ”Forgetting Sedgwick.” *PMLA* 125(2), 370–373.
- Foucault, Michel. 1996. ”Friendship as a Way of Life.” Teoksessa *Foucault Live: Interviews, 1961–1984*, ranskasta kääntänyt John Johnston. New York: Semiotext(e), 310.
- Haapala, Pertti. 2003. ”Nuoriso numeroina.” Teoksessa *Nuoruuden vuosisata: Suomalaisen nuorison historiaa*, toimittaneet Sinikka Aapola ja Mervi Kaarninen, 66–85. Helsinki: SKS.
- Horak, Laura. 2016. *Girls will Be Boys: Cross-Dressed Women, Lesbians and American Cinema, 1908–1934*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Horowitz, Katie R. 2013. ”The Trouble with ‘Queerness’: Drag and the Making of Two Cultures.” *Signs* 38(2), 303–326.
- Ijäs, Minna. 2008. ”Kuviteltu ja koettu ruumis valokuvamuotokuvassa: Uudenlaisia esittäytymisen tapoja käyntikorttikuvissa 1910–1920-luvuilla.” *Naistutkimus* 4/2008, 16–30.
- Jokinen, Arto. 2001. ”Näin tehdään nainen: Miesten ristiinpukeutuminen.” Teoksessa *Nainen/naiseus/naisellisuus*, toimittaneet Minna Nikunen, Tuula Gordon, Sanna Kivimäki ja Riitta Pirinen, 191–212. Tampere: Tampere University Press.
- Kalela, Jorma. 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalha, Harri. 2019a. ”Hinttareita, onko heitä? Sukupuolipolitiikkaa SF-tyyliin.” Teoksessa *Unelmatehdas Liisankadulla: Suomen Filmiteollisuus Oy:n tarina*, toimittaneet Kimmo Laine, Minna Santakari, Juha Seitajärvi ja Outi Hupaniitti, 212–227. Helsinki: SKS.

- Kalha, Harri. 2019b. *Sukupuolen sotkijat: Queer-kuvastoa sadan vuoden takaa*. Helsinki: Parvs.
- Koreen, Maegie. 2014. *Claire Waldoff: Die Königin des Humors*. Gelsenkirchen: Chanson-Café.
- Löfström, Jan. 1999. "Se nyt vaan on semmonen": *Sukupuoliero agraarikulttuurissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikkola, Kati. 2009. *Tulevaisuutta vastaan: Uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 249.
- Mungen, Anno. 2006. "Anders als die Anderen', or Queering the song: Construction and Representation of Homosexuality in German Cabaret Song Recordings before 1933." Teoksessa *Queering popular pitch*, toimittanut Sheila Whiteley, 67–79. New York: Routledge.
- Murphy, Kate. 2010. *Fears and Fantasies: Modernity, Gender, and the Rural-Urban Divide*. New York: Peter Lang.
- Männistö, Tapio. 2014. *Torpan tarinoita*. Pori: Omakustanne.
- Männistö, Tapio. 2017. *Kirjeitä ja karvakorvia*. Pori: Omakustanne.
- Männistö-Funk, Tiina. 2010. "Monien käytäntöjen 'kovat kuvat': Käyntikorttikuvat suomalaisissa maaseutukodeissa 1900-luvun alussa." Teoksessa *Esine ja aika: Materiaalisen kulttuurin historiaa*, toimittaneet Riitta Laitinen ja Maija Mäkikalli, 249–278. Helsinki: SKS.
- Männistö-Funk, Tiina. 2012. "The prime, decline and recalling of rural cycling: Bicycle practices in the 1920s' and 1930s' Finland remembered in 1971–1972." *Transfers – Interdisciplinary journal of mobility studies* 2(2), 49–69.
- Männistö-Funk, Tiina. 2014. *Itse tehty moderni: Gramofoni, polkupyörä ja valokuvaus suomalaisten elämässä 1880-luvulta 1940-luvulle*. Turku: Turun yliopisto.
- Männistö-Funk, Tiina. 2019. "Introduction: The historical production of the invisible and visible bicycles." Teoksessa *Invisible Bicycle: Parallel histories and different timelines*, toimittaneet Tiina Männistö-Funk ja Timo Myllyntaus, 1–20. Leiden: Brill.
- Nurmela, Johanna. 2005. "Kesäiset lavatanssit Jurvassa: 1950-luvun Suomi ja suuri tanssi-innostus." Teoksessa *Saanko luvan? Iskelmä-Suomen ilmiöitä 1900-luvulla*, toimittanut Leena Rossi, 60–77. Turku: K&h, Turun yliopisto, Kulttuurihistoria.
- Näre, Sari. 2008. "Kuin viimeistä päivää" – sota-ajan sukupuolikulttuuri ja seksuaalinen väkivalta." Teoksessa *Ruma sota: Talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*, toimittaneet Sari Näre & Jenni Kirves, 335–380. Helsinki: Johnny Kniga.
- Näre, Sari. 2016. *Sota ja seksi: Rintamamiesten seksuaalikerrontaa talvi- ja jatkosodan ajalta*. Helsinki: Tammi.
- Pesola, Sakari. 1996. "Tanssikiellosta lavatansseihin." Teoksessa *Rillumarei ja valistus: Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*, toimittanut Matti Peltonen, 105–126. Helsinki: SHS.
- Raber, Ralf Jörg. 2003. "Wir ... sind, wie wir sind!' Homosexualität auf Schallplatte 1900–1936." *Invertito – Jahrbuch für die Geschichte der Homosexualitäten* 5, 39–66.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1993. *Tendencies*. Durham: Duke University Press.
- Suominen, Jaakko. 2018. "Mustat silmäanaluset." Teksti blogissa Koneen kokemus & tietokoneen takapuoli. 4.12.2018.
- Taavetti, Riikka. 2018. *Queer Politics of Memory: Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Helsinki: Faculty of Social Sciences, University of Helsinki.
- Toedtemeier, Terry. 2005. "Photography's love child: Origins of the snapshot." Teoksessa *Snapshot Chronicles: Inventing the American Photo Album*, toimittaneet Barbara Levine ja Stephanie Snyder, 183–189. New York: Princeton Architectural Press.

KETTU, KOIRA VAI APILA?

Sukupuolettomuuden mahdollisuuksista suomalaisessa nykyfiktiossa

Joonas Sääntti

Arkielämä pakottaa meidät jatkuvasti tilanteisiin, joissa kaksijakoiselle sukupuolelle annettu symbolinen hyväksyntä on ainoa tapa siirtyä eteenpäin. Esimerkiksi valitessani vessanovea, varatessani junamatkaa Keski-Eurooppaan, täyttäessäni milloin mitään valtiovallan edellyttämää kaavaketta ja selontekoa tai antaessani palautetta kuluttajakyselyyn, virallisen sukupuoleni tunnustamisen vaatimus jyrää varmuuteni siitä, että sillä ei tulisi juuri tuossa tilanteessa olla mitään merkitystä.

Monille tällaiset arkiset tilanteet saattavat herättää voimakkaita aggression ja epätoivon ailahduksia. Totisesti, ”*liian monta rasti ruutuun -lomaketta on tullut vastaan*”, kuten Eeva Turusen novellin ”Näyttävä heinäorsakoiras juhlapuvussaan” kertoja toteaa. Neitiherraksi esittäytyvä kertoja esittelee seuraavan vaihtoehdon: ”*Tässä sinulle lomake, joka on hyvin yksinkertainen täyttää*”. Minuuden määrittelyn vaihtoehdoiksi tarjotaan humoristisesti koiraa, kettua ja apilaa.

Novellin fantasiavalikossa on paljon tuttuakin, esimerkiksi se, että rastitettavia ruutuja on juuri kolme, joka vastaa nykyhetken yleisintä ei-binäärisen huomioivaa kaavaketta (mies/nainen/muu). Tietystä absurdismistaan huolimatta näissäkin esimerkeissä on oma järjestelmällisyytensä: kahden eläinkunnan edustajan vastapainoksi kolmas onkin sitten jotain muuta,

vegetaalijengin jäsen. Kenties jakson puhuttelevuus liittyy siihenkin, että siirtymä kahdesta kolmeen ei varsinaisesti vapauta rastittajaa kategorioiden vallasta. Voiko kirjallisuus ja kieli sitten tarjota paikkaa ja tilannetta, jossa päästäisiin eroon rastittamisesta?

Esseessäni pyrin tarkastelemaan 2000-luvun kirjallisuudessa näyttävästi yleistyneiden sukupuoleltaan hankalasti määriteltävien henkilöiden ja kertojien merkitystä. Pohdin miksi juuri sukupuolen paikantamista hankaloittavat ja sukupuolieroa monimutkaistavat tekstit ovat tärkeitä nykyhetkessä. Miksi lukijan olisi syytä kunnioittaa tätä monitulkintaisuutta, kenties jopa aktiivisesti pidättyä rakentamasta sille selittävää hypoteesia?

Oma akateeminen taustani on kertomustieteessä ja olen erityisesti kiinnostunut feministisestä queer-narratologiasta, jossa etsitään vaihtoehdoja vakiintuneiden kertomustieteellisten suuntausten eksplisiittisesti ja implisiittisesti normatiivisille tavoille jäsentää sukupuolta ja seksuaalisuutta (Warhol & Lanser 2015). Tutkijana minua puhuttelevat erityisesti tekstit, joissa binärismin haastaminen ylittää sukupuolieron käsitteen tasolle. Näissä teksteissä sukupuoli ei siis liity vain sosiaalisiin identiteetteihin tai rooleihin, vaan laajemmin sukupuolisuuden monitulkintaisuuteen. Kyse ei ole jostain tietystä lokalisoidusta anti-binäärisestä identiteetistä

– muunsukupuolisuudesta, transsukupuolisuudesta, genderqueeristä – vaan paikantumattomuudesta, keskenään ristiriitaisten ja arkikokemuksen kannalta usein yhteensovittamattomien vaihtoehtojen tuottamisesta (sana) taiteelle ominaisilla keinoilla.

Eräs mahdollisuus liittyy tietysti spekulatiivisen fiktion kuvittelemiin toisiin maailmoihin. Luomalla utopioiden ja dystopioiden sijaan heterotopioita eli paikkoja, joissa ilmiöiden erot ja jäsentyvät tuntemastamme logiikasta eroavalla tavalla, voidaan myös vieraannuttaa nykytodellisuutta, osoittaa vallitsevien olojen keinotekoisuus ja sattumanvaraisuus. Kuten filosofi Michel Foucault toteaa, heterotopiat ”häiritsevät” koska yhdistäessään yhteensopimattomia ilmiöitä ne ”jäytävät kielen perustuksia, estävät nimeämstä tätä ja tuota” (Foucault 2010, 15). Luonnehdinta sopii esimerkiksi Maria Matinmikon runoromaaniin *Kolkka* (2019), jonka harsoinen, sotkuinen ja runokielen tapaan näennäisiä vastakohtaisuuksia toisiinsa sulauttava ilmaisu tuottaa ainakin hetkittäin tuollaista epävarmuutta. Mielestäni ainakin osa näistä mahdollisuuksista aktivoituu myös käyttämällä vähemmän fabuloimiseen perustuvaa kerronnan elettä: sukupuolittavien elementtien välttämistä tai keskenään ristiriitaisten koodien hyödyntämistä päähenkilön kuvauksessa tai henkilö-kertojan diskurssissa. Sukupuolen ”purkaminen kertomalla”, joka on yksi Matinmikon pyrkimyksistä, ei välttämättä edellytä matkaa nep-nepiirien maahan.

Varsinkin romaanin mittaisessa proosatekstissä keskeisen fiktiohenkilön sukupuolen avoimeksi jättäminen edellyttää esimerkiksi olemuksen äärimmäistä pelkistämistä tai vastakohtaisesti ylenpalttista, ristiriitaista kuvailua. Niinpä tuntuu luontevalta ajatella fiktiohenkilöiden sukupuolista monitulkintaisuutta kirjailijan tietoisena strategisena valintana. Samalla on syytä miettiä niitä ehtoja, jotka rajaavat tällaisten taiteellis-poliittisten strategioiden tunnistamista ja esille lukemista.

Tarinamallien epäluonnollistaminen

Tekstit, joissa sukupuolen monitulkintaisuus tarkoittaa usean vaihtoehdon samanaikaisuutta, epäluonnollistavat kulttuuristen tarinoiden vakiintuneita sukupuoliasetelmia. Niinpä Anu Kaajan *Ledan* (2017) tirkistely- ja väkivaltafantasioita patriarkaaliseen naisten torumiseen yhdistävä kertoja ja Laura Lindstedtin *Ystäväni Natalian* (2019) heikosti toisia kuunteleva ja ymmärtävä, hieman ylimielisesti setäselittävä psykologi voivat tulla luetuiksi myös naisina. Pornografinen hameen alle kurkistelu ja feminisoidun ruumiin speaktaakkelista nauttiminen eivät rajoitu miesoletettuihin. Yleisinä väittäminä nämä eivät ole ennenkuulumattomia, tuntuvat ehkä itsestään selviltäkin: no totta kai nainenkin voi tehdä tai ajatella noin! Pitkän fiktiotekstin lukemisprosessiin kuitenkin liittyy välttämättä kulttuuristen koodien ja kehysten hyödyntämistä, ennakoitua ja ennako-oletusten uudelleentarkistamista, ehkä myös voimakasta affektiivistä eläytymistä. Niinpä tunne tekstin vastahankaisuudesta on huomattavasti syvempi ja vaikuttavampi.

Kuten kertomustieteilijä H. Porter Abbott (2013, 3–4) toteaa, kertovien tekstien tuottama hämmennys voi olla ”kouriintuntuvaa”: se, että ymmärrämme jonkin olevan yleisesti tietomme ulkopuolella, ei ole sama asia kuin kokemus omasta tietämättömyydestä jatkuvana olotilana (*”to be immersed in the condition of unknowing”*). Abbott ei käsittele sukupuolta, mutta mielestäni samaa ajatusta voi hyödyntää tässä kontekstissa. Varsin harvoin teksti mahdollistaa pitkäkestoisen *kokemuksen* siitä, että henkilön sukupuoli vastustaa lukijan tulkinallisia pyrkimyksiä.

Lindstedtin romaanin henkilö-kertoja, vuolaaseen kuvailuun taipuvainen psykologi, aloittaa *Ystäväni Natalian* toisen luvun näillä sanoilla: *”Natalialla – jonka nimestä poistan nyt lainausmerkit niin kuin poistaisin aseestani varmistimen – oli arkielämää suuresti häiritsevä ongelma.”* (Lindstedt 2009, 9.)

Mitkä seikat saavat minut tässä vaiheessa kuvittelemaan kertojan tässä kohta mieshahmoiseksi? Aseeseen ja ampumiseen viittaaminen ei ole tässä niin olennainen kuin se mitä voi päätellä kertojan tavasta rakentaa vertaus näin uhkaavaan sävyyn – puhumattakaan väkivaltaisen kielikuvan häiritsevyydestä juuri tässä yhteydessä, psykologin asiakkaastaan esittämänä. Tilanne on helppo yhdistää psykopaattisuutensa kätkevän miesrikollisen hahmoon, joita koskevia kertomuksia populaarikulttuuri on tulvillaan.

Muutamaa sivua myöhemmin kertoja kuvailee asiakkaansa itkemisen tuottamaa esteettistä elämystä. Vaikka kertoja toistuvasti vakuuttaa kyvystään empatiaan, hän tarkastelee Nataliaa taideteoksen tapaan: ”kun Natalia alkoi itkeä, aistin voimallisesti kauneuden läsnäolon.” Asiakkaan tunteenpurkaus tarjoaa harmonisen näyn siitä huolimatta, että ”hänen silmiensä ja suunsa välinen etäisyys oli pidempi kuin mitä kauneuden tieteellisesti todistettu kaava olisi sallinut”. (Lindstedt 2019, 12–13.)

Feministisesti orientoituneen tutkijan on helpompi otaksua, että naisen objektivoimisesta ja naisruumiin tarjoamasta speaktaakkelista nautiskeleva subjekti on mies – tai vähintään maskuliinisen katseen omaksunut ihminen. Queer-tutkimus on toisaalta usein pyrkinyt todistamaan tällaisten asetelmien historiallisen ja paikallisen vaihtelevuuden. Esimerkiksi naisten välisiä suhteita viktoriaanisessa Englannissa käsitellyt Sharon Marcus kyseenalaistaa oletuksen siitä, että pornografian subjekti/objekti-asetelmat seuraisivat suoraan kulttuurin muista valta-asetelmista.

Marcus toteaa suorasanaisesti, että naiset saivat nautintoa objektivoitujen ihmishahmojen katsomiseen liittyvästä ylemmyden tunteesta siinä missä miehetkin (Marcus 2007, 120). Viktoriaanisen pornografian ohella nukkekulttuurin ja naisyleisölle osoitettujen, usein naisten tekemien muotikuvien analyysissään Marcus kritisoi ”edelleen vaikutusvaltaista” näkemystä, jonka mukaan voyerismi on ollut vain miessubjektille varattu asema, että ”miehet katsovat ja naisia katsotaan” (Marcus 2007, 135). Miten paljon

nykyisessä feministisessä proosassa harrastetaan juuri tällaisten oletusten luonnollistamista mieskatseen kritiikin muodossa?

Henkilöhahmon sukupuolen pimentäminen ei tietysti välttämättä ole feministinen strategia. Kokonaisteoksina *Leda* ja *Ystäväni Natalia* käsittelevät kuitenkin nimenomaan henkisen ja fyysisen väkivallan sukupuolittuneita muotoja. *Ledassa* kurkistellut, kuritetut ja raiskatut ovat suurimmalta osin naisia. Lindstedtin romaanin nimihenkilö on usein äärimmäistä feminiinisyyttä performoiva nainen, jonka pitkien monologiensa kautta kommentoidaan ironisesti tunnustamisen ja minäpuheen retoriikkaa, sukupuolen mystifioimista ja naisruumiin asemaa psykoanalyysin historiassa. Kaajan ja Lindstedtin teoksissa valta-asetelmia käsitellään tavalla, jossa huomio kiinnittyy tekoihin ja niiden kantamiin sukupuolihistorioihin, mutta patriarkaalista valtaa ei ole turvallisesti siirretty miehen hahmoon. Henkilön olemusta ei voi päätellä sen perusteella, että hän tirkistelee naisia ”jäykistyneenä” tai analysoi surkuhupaisan ymmärtämättömästi asiakkaansa oletettua peniskateutta.

Molemmat romaanit käyvät esimerkkeinä siitä, miten vahvasti sukupuolen tulkinta kytkeytyy seksuaalisuuteen. *Ledan* kehyskertomuksessa kirjoittamisen ja lukemisen halu sidotaan asetelmaan, jota on vaikea olla sukupuolittamatta: nimeämättä jätetty kertoja puhuttelee kirjeissään nimeämättä jäänyttä vastaanottajaa ja kehottaa tätä nauttimaan kertomuksestaan, jossa viaton neitsyt ”vietellään” ja ”häpäistään”. 1700-luvulle sijoitetussa kertomuksessa luokkaetuoikeudet, kuten oikeus tehdä ”kasvottomalle palvelusväelle” omien halujensa mukaan, kuitenkin monimutkaistavat tarinamaailman tilanteita, jotka metoon värittämässä nykyhetkessä yhdistyisivät ehkä suoraviivaisemmin himokkaan miessubjektin ja naisuhrin valmiisiin kertomusmalleihin.

*Ystäväni Natalia*sta poimitut esimerkit kertovat toisaalta yksittäisten jaksosten analyysiin liittyvistä vaaroista. Miten kertojan sukupuoleen liittyvä

ristiriitaisuutta voi lähestyä muuten kuin todistamalla sitä vastakohtien kautta, toisin sanoen sukupuolittamalla esityksen osia? Jos osoittaa kertojan diskurssista toisaalta maskuliinisia, toisaalta feminiinisiä piirteitä, tuleeko silloin tarkoittamattaan vahvistaneeksi noiden paikannusten itsestäänselvyyttä? Miten käsitellä poikkeuksia muuten kuin sääntöä vahvistavina?

Esimerkkinä siitä, miten ilmiöön perehtynyt tutkijakin saattaa päätyä esittämään omituisen konservatiivisia paikannuksia, voi mainita Monika Fludernikin vuonna 1999 julkaistun artikkelin sukupuoleltaan määrittelemättömien ensimmäisen persoonan kertojista. Narratologinen tarkkuus yksityiskohtien ruotimisessa ohjautuu esittämään ehdotuksia kaikista niistä tavoista, joilla kulttuurinen tietomme auttaa sijoittamaan merkkejä sukupuolijärjestelmään. Esimerkiksi: kun kertoja ryöstetään kadulla, tekstissä ei ole erikseen mainintaa hänen käsilaukustaan tai raiskauksen uhkasta. 1960-luvun romaanihenkilö, joka on hyvä uimaan, kiipeilemään ja rakentamaan työkaluja, olisi todennäköisemmin mies kuin nainen. (Fludernik 1999.) Sukupuoli olisi näin ajateltuna mysteeri vain siinä mielessä, että se odottaa tarkan lukijan ”ratkaisua”. On kuin lukija ei kestäisi epävarmuutta, joka jatkuu yli kirjan viimeisen sivun.

Jeanette Wintersonin romaani *Written on the Body* (1992, suom. Ihoon kirjoitettu) on erityisen maineikas esimerkki kertomuksesta, joka jättää sukupuoliasetelmien määrittämisen lukijan vastuulle. Sillä on erityisasema myös poliittisessa ja kontekstualisoivassa kertomustieteessä, koska romaanin kertojaa käsittelevä Susan Lanserin artikkeli vuodelta 1995 tavataan mainita eräänä queer-narratologian alkulähteenä. Kuten Lanser toteaa, lukijan on hämmentävän helppoa olla huomaamatta tekstin kertojan erikoisuutta. Winterson oli teoksen ilmestymisen aikoihin eräs tunnetuimmista nuorista brittikirjailijoista, ja koska hänet tunnettiin nimenomaan omaelämäkerrallisia aiheita sivuavana ”lesbokirjailijana”, kertoja haluttiin tässäkin tapauksessa jo olettaa naishahmoiseksi. Kenties vielä suurempaa osaa lukijoista ohjasi erilainen ennako-oletus: jos romaani esittää kolmio-

draaman, jossa päähenkilö on rakastunut naimisissa olevaan naiseen, tuo päähenkilö tulee kulttuurisesti vakiintuneiden kertomusmallien vuoksi automaattisesti luettua mieheksi. (Lanser 1996, 252–258.)

Käsitellessäni Wintersonin romaania ja artikkeleita opetusryhmissä aloin miettiä mahdollisuutta lukea tekemättä valintaa. Jos kirjaa lukiessa visualisoi henkilöahmon, kuten realistisen proosatekstin kohdalla lukijat yleensä tekevät, miten keskenään ristiriitaiset vaihtoehdot voivat käytännössä aktivoitua – muuten kuin eri lukemiskertoihin jaksotettuina?

Laajennetun sukupuolivalikon rajoitukset

1900-luvun ranskan- ja englanninkielisen kirjallisuuden kontekstissa sukupuoleltaan monitulkintaiset henkilöt liittyivät usein kokeelliseen kirjallisuuteen, erityisesti pyrkimykseen rikkoa romaanisten kielten sukupuolitettua ja tässä mielessä sekä ilmaisua rajoittavaksi että feminiinistä väheksyväksi koettua sanastoa. Natalie Barney, Monique Wittigin, Maureen Duffyn ja Anne Garretan kaltaisten kirjailijoiden teoksissa (sukupuoli) poliittinen ja kirjallinen avantgarde eivät olleet siististi eroteltavissa. (Ks. Livia 2001, 3–30.) Avantgarde-kirjallisuuden lisäksi sukupuolitetuilla persoonapronomeilla ja päähenkilöiden sukupuolella leikittelevää proosaa kuitenkin esiintyi myös populaarikirjallisuuden genreissä, kuten dekkareissa ja scifissä. Niinpä Anna Livia (2001, 20–21) saattoi jo vuosituhannen vaihteessa todeta, että kyseessä oli vakiintunut kaunokirjallinen ilmiö. Arvelen, että nyt parikymmentä vuotta myöhemmin, kirjailijoiden ja lukijoiden kiinnostukseen ei voi olla vaikuttamatta esimerkiksi trans-ihmisten runsaampi näkyvyys tai tietoisuus erilaisten sukupuoli-identiteettien yleistymisestä. Kirjoittaessaan 1990-luvun puolivälissä Lanser otaksui lukijoiden yleensä tuntevan ”ahdistuneisuutta” (anxiety) niistä tapauksista, joissa kertojahahmon ja/tai tekijän sukupuolta ei voinut varmasti tietää (1996, 252). Mahtaisiko tämä olla pikkuhiljaa muuttumassa?

Garreta taustoitti oman romaaninsa (*Sphinx*, 1986) henkilöiden sukupuolisten merkien poistamista menetelmälliselle kirjoittamiselle ominaisena rajoituksena, mutta myös lukijoille viritettynä ”ansana”, joka pyrki tekemään lukijalle näkyväksi tämän omat oletukset (Livia 2001, 32).

Ajatusta laajentaen voisi ehdottaa, että ratkaisun lähes itsestäänselvytenä harjoitettu vastakohta, sukupuolen ”antaminen” fiktiohenkilölle, on sekin eräänlainen rajoitus, enemmän tai vähemmän keinotekoinen. Kirjailija Meri Kuusisto ihmettelee kirjailijaliiton verkkosivun haastattelussa: ”Miksi päähenkilöllä pitäisi edes olla sukupuolta?” (Hiidensalo 2019). Suora-viivainen kysymys on pitemmän pysähtymisen arvoinen: miksi tosiaan? Hankalasti sukupuolitettavien hahmojen näkyvyyden kasvu 2000-luvun suomalaisessa proosassa ei ole yllättävää. Erikoisempaa lienee se, että ilmiö ei suomenkielisessä kirjallisuudessa ole vielä yleisempi. Onhan tämä niitä harvoja kieliä, joissa esimerkiksi virallisen kieliopin mukaiset persoonapronominit eivät sukupuolita ”häntä”.

Uskon, että fiktion parissa kohdattu kysymys tai tulkinnallinen haaste alkaa sihlautua lukijoiden arkeen, varsinkin usein toistuessaan. Sukupuolittamista hankaloittava fiktio hidastaa, jos ei täysin estä, olettamista ja olemuksellistamista. Näin se voi ohjata muistamaan, että todellisten ihmisten kohtaaminen sisältää tulkintaa, jossa turvaamme stereotypioihin. Hahmotanko jotkut tunteista puhumisen tavat automaattisesti ”naisen puheeksi” ja ovatko mielikuvani tietyistä ammasteista, toiminnoista ja käytösmalleista huomaamattani täysin sukupuolitettuja? Mihin nämä oletukset oikeastaan perustuvat ja voiko niitä muuttaa kirjoittamisen kautta? Kuten Judith Butler teoksessaan *Undoing Gender* (2004, 213) kysyy: ”Is the symbolic eligible for social intervention?”

On helppo edelleen allekirjoittaa Gayle Salamonin (2010, 95–96) vuosikymmenen takainen väite siitä, että akateeminen sukupuolentutkimus ei ole osannut käsitellä sukupuolen moninaisuutta sellaisena kuin se ny-

kyisessä arjessa eletään. Kaunokirjallisuus on ollut tässäkin edelläkävijä. Näkisin, että kirjoituksella on uudelleenjäsentämisessä erityinen valttinsa, joka liittyy itse kielen luonteeseen, sen kykyyn peittää ja kerrostaa, tuottaa kuvailua joka on etäällä arkisesta kokemuksesta ja visuaalisesta havainnosta. Kirjoitetun fiktion suuria mahdollisuuksia on tulkinnanvaraisuuden kasvattaminen kätkemisen kautta. Englanninkielisessä kirjallisuudentutkimuksessa yleisesti käytetty ”voice” herättää helposti konnotaatioita jonkun puheäänän kuuntelemisesta. Kertojan ”ääni” on kuitenkin äärimmäisen metaforinen ilmaisu lähtökohtaisesti hyvin epäluonnolliselle tilanteelle, puhumattakaan kirjallisuuskritiikeissä usein viitatusista kirjailijanaanesta.

En halua sokeasti ylimainostaa kirjoittamisen ja lukemisen tuottamaa vapautta. Ajatus sukupuolesta ”kertomuksena, jonka jokainen kertoo itsestään” on kaunis, mutta puhtaasti utopistinen. Kuka kuuntelee ja kuka on kiinnostunut ymmärtämään? Kertominen tapahtuu aina tilanteessa, jossa vain jotkut kertomisen mallit ovat ylipäätään ajateltavissa ja tunnistettavissa legitimeiksi – seikka jota konstruktivistiset sukupuoliteoriat nähdäkseen eri painotuksin korostavat. Tarkoitukseni ei myöskään ole kyseenalaistaa fiktiohenkilön identiteetin paikantamista yhtenä mahdollisena valintana. Monessa tapauksessa ymmärrys teoksesta ja sen poliittisesta merkityksestä muuttuu paljonkin sen perusteella, luetaanko jokin tekstijakso transvestiitin tai transnaisen, butch-lesbon tai transmiehen kokemuksia kuvaavaksi.

Uskon silti, että ristiriitaisia mahdollisuuksia samanaikaisesti tarjoavilla sanataideteoksilla on erityinen, juuri queeriin verbinä – aktiivisena vaikeuttamisena ja pervouttamisena – kytkeytyvä radikaali ulottuvuutensa. Ne ohjaavat kohtaamaan nimeämisen mielivaltaisuuden voimakkaammin kuin tekstit, joissa selkeästi sukupuolitetuille fiktiohenkilöille annetaan yllättäviä feminiinisiä tai maskuliinisiä piirteitä. Ne erottuvat tässä myös teoksista, joissa käsitellään selkeämmin transmiehen tai transnaisen kokemuksia. Tuntuisi jokseenkin hyödyttömältä alkaa erotella sitä, miten

Anu Kaajan *Ledan* merkitys muuttuisi sen mukaan, tulkitseeko kertojan harjoittavan satunnaista ristiinpukeutumista vai paljastavan jotain syvemmästä transidentiteetistä – puhumattakaan siitä millaista sokeutta olisi nimetä 1700-luvulle sijoitettuja fiktiöhahmoja 2000-luvun sukupuolikaτηγοrioista käsin.

Keskusteluun tällaisten representaatioiden ja kaunokirjallisen kuvittelun poliittisesta merkityksestä vaikuttaa myös queerin ja transin välinen suhde, joka on 2000-luvulla osoittautunut ehkä yllättävänkin hankalaksi. Susan Stryker kritisoi queer-teoriaa seksuaalisuuden ylikorostamisesta ja siitä että ”queer” muuttui nopeasti normatiivisen sukupuolen kritiikistä peitenimeksi homo- ja lesboaiheiden käsittelylle. Transsukupuolisuuden käsittelyä ei Strykerin mukaan tulisi palauttaa vain yksilöiden identiteetin tasolle, vaan sitä tulisi laajentaa huomioimaan kaikki ne tavat, joilla normatiivisen sukupuolen luonnollisuutta ja historiattomuutta haastetaan. (Stryker 2004, 213–214; 2014, 40.) Näin kriittinen transgender-teoria voisi ikään kuin lunastaa queerin lupaaman mutta sivuuttaman projektin. Edelleen queer-teoriaa on kritisoitu tavasta eristää transsukupuolisuus alueeksi, johon koko sukupuolieron ongelmallisuus voidaan turvallisesti palauttaa, jotta sitä ei tarvitsisi analysoida kaikkien sukupuoli-identiteettien kohdalla. Näin trans on suljettu ulkopuolelle siitä mikä on todellista ja elintärkeää myös queer-feminismin kannalta. (Salamon 2010, 100–102.)

Nykyhetkessä kuitenkin myös trans-aktivismi ja välillä myös trans-teoria tuntuvat osallistuvan erojen yksinkertaistamiseen. Leena-Maija Rossi kysyi SQS-lehdessä 2017 olisiko ”käynyt niin, ettemme olekaan päässeet binääri-puusta kovinkaan pitkään? Onko kaksinapainen vastakkainasettelu kenties vain vahvistunut, kun meillä on nyt käytössä cis-etuliite, jolla kuvataan trans-positiolle vastakkaista asiaa” (Rossi 2017). Sanoisin, että kyllä, juuri näin on tapahtunut. Huomioiko yleensä ulkopuolelta annettu cis-määritys sen, miten monella eri tavalla ihminen voi olla identifioitumatta lain määrittämään sukupuoleen tai varsinkaan niitä tapoja, joilla

sukupuolen ilmaiseminen toisille voi ylittää normit myös trans-identiteetin ulkopuolella? Cis/trans-kahtiajako päättyy usein tukemaan juuri sellaista identiteettipolitiikkaa, jonka kritiikki on motivoinut sekä queer- että trans-teorian kehittymistä.

”*Olisiko kolmannuudessa toiseutta purkavaa voimaa?*” Pauliina Haasjoki kysyi (2011, 49) hahmottaessaan biseksuaalisuuden mahdollisuuksia suomalaisessa 1900-luvun kaunokirjallisuudessa. Purkavuuden ehtona on kuitenkin juuri monitulkintaisuuden säilyminen, sillä kuten Haasjoki kirjoittaa, ”[k]ysymys seksuaalisuudesta asettuu kulttuurissamme muotoon ’kumpi’, ja ambivalenssin paikka hupenee helposti kysymykseen ’kumpaa lähinnä’” (mt. 53). Biseksuaalisuuden tapaan muunsukupuolisuus on nykyhetkessä helposti trivialisoitavissa vain yhdenlaiseksi androgyyni-ihanteen myöhäismoderniksi versioksi, akateemisen maailman ”muoti-ilmiöksi” tai yksilön elämän erääksi ”vaiheeksi”.

Toisaalta, saavuttaessaan vakiintuneen aseman muunsukupuolisuuden kriittistä potentiaalia uhkaavat toiset asiat. Mikä estäisi sen, että kolmannelta sukupuolesta tulee uusi, harmillisella tavalla luonnollistava kategoria? Ehkä on naiivia olettaa yhden kategorian lisäämisen itsessään tuottavan niiden normien väljentymistä, joiden kautta sukupuolta voi tunnistettavasti ja kommunikoidusti performoida. Merkittävä muutos tarvitsisi tietysti järkevämmän määrän paitsi virallisia, myös symbolisesti tärkeitä ja merkitseviä sukupuolia – xenofeminismissä puhutaan bioteknisten interventioiden avulla saavutetuista sadoista (Laboria Cuboniks 2018), mutta sanotaan nyt vaikka 27. Tällöin kenenkään sukupuolesta olisi vaikea tehdä puolikkuutta, plus-miinuksisuutta, jonka mukaan ”jos et ole tätä niin sitten voit olla vain sitä”. Jos utopioista keskustellaan, en tiedä kauniimpaa.

2010-luvun Suomessa queer on elänyt jo tovin identiteettinimikkeenä, osana LGBTQIA+ sateenkaarevuutta. Jokaisen identiteetin representoiminen edellyttää näkyvien ja yleensä ennalta koodattujen merkkien logiikkaan

asettumista. On helppoa päätyä huolehtimaan siitä, onko ”tarpeeksi” queer, eli välittääkö olemus tarpeeksi selväksi odotustenvastaisuutta, että voisi kutsua identiteettiä omakseen. Olisi outoa ironiaa, jos antinormatiivisuuden representoimisesta tulee työtä, jota uskottavasti queerin subjektin on tehtävä 24 tuntia vuorokaudessa. Identiteettien monistuminen ei sinällään vapauta tunteesta, että esimerkiksi ei-binäärisyyttä voi performoida oikein tai väärin.

Vapautumisen sijaan meitä ehkä vallitsee paljastumisen tai (väärin) ymmärretyksi tulemisen pelko, kuten Turusen neitiherraa, joka ei kykene osallistumaan omien juhliensa seuraleikkiin: ”MINÄ EN OSAA KEKSIÄ MITÄÄN TÄHÄN TYHJÄÄN LAPPUUN, KOSKA VOI OLLA, ETTÄ JOKU MIETTII, MITÄ KEKSIMÄNI SANA MINUSTA KERTOON.” (2018, 148.)

Tiedän, miten ylimielistä olisi huudella omasta positiostani käsin, että oikeastaan kukaan ei voi *olla* queer – varsinkin kun huomioi sanaan kirjautuneen historiallisen ja edelleen eri maailmankolkissa kaikuvan vihan ja pakotetun ulkopuolisuuden. Eihän minulla ole mitään oikeutusta väheksyä toisten taisteltuja ja heille tärkeitä identiteettejä. Silti toivon, että sukupuolista merkitsemistä pakoileva kirjoitus (ja luultavasti myös tietynlainen elo/kuvataide) antaisi hengitystilaa juuri identiteettipolitiikkaan liittyvistä paikantumisen pakosta. Monitulkintaisuus ei tällöin ole yksilön sisäinen ominaisuus, jotain saavutettavaa tai omistettavaa, vaan tapahtuma. Tekstin mahdollistamaa, edes lukemisen ajaksi meitä ympäröivästä sukupuolittamisesta vapauttavaa epämääräisyyttä.

Huomaan, että ongelmat ovat hyvin samanlaisia kuin ne, joita jo Eve Sedgwick pohti 1990-luvulla queer-teoriaa hahmottaneissa kirjoituksissaan ja joita Maggie Nelson pyrkii selvittämään 20 vuotta myöhemmin *Argonautissa*. Miten tasapainotella monitulkintaisuuden ja strategisen essentialismin välillä? Onko suurempi paha siinä, että queer merkitsee

jotain liian tiukasti vai siinä, että se lakkaa merkitsemässä jossain suhteessa lähtökohtaansa? Miten kunnioittaa ilmiöiden moninaisuutta tavalla, joka ei häivyttä niiden poliittista merkitystä? (Ks. esim. Sedgwick 1993, 7–9; Nelson 2015, 28–30, 62, 111–113.)

Miten teksti kirjoittaa lukijansa

Taneli Viljanen on kenties se suomalainen nykykirjailija, joka on tuotannossaan johdonmukaisimmin ja monipuolisimmin pyrkinyt purkamaan sukupuolieron tavanomaisia representaatioita. Jo Viljasen varhaisissa novelleissa miesruumis esitetään absurdilla tavalla huokoisena ja aukkoisena. Esikoisromaanissa *Toisto* (2010) päähenkilö Markuksen anatominen sukupuoli konkreettisesti vaihtuu miehestä naiseksi ilman mitään luonnollistavia selityksiä. Riemastuttavaa on myös merkittävästä elämäntapahtumasta raportoimisen vähäeleisyys. Äkillinen muodonmuutos, jossa penis katoaa ja rinnat ilmestyvät, ei järkytä Markusta, koska hän on ”tässä vaiheessa vielä niin uninen” (Viljanen 2010, 123). Myöhemmin kertoja ihmettelee, miten hänen ystävänsä ei huomaa tätä:

Vasta laskeutuessani portaita tulin ajatelleeksi, ettei Veronika ollut huomauttanut mitään muutoksestani, se tuntui minusta oudolta. Mutta ehkä sukupuoli ei ollut hänelle niin tärkeä asia? Ehkä häntä oli ujostuttanut? Tai olisiko mahdollista, ettei hän ollut huomannut koko asiaa? Se tuntui uskomattomalta.” (Viljanen 2010, 136.)

Tässäkin kohtaa Viljasen kerronta irrottautuu realistisen ja psykologisen kerronnan vaalimasta ”uskottavuudesta”, mutta tämä ei tyhjennä sukupuolitematiikkaa harmittomaksi erikoisuudentavoitteluksi. Pikemmin teksti pyrkii vieraannuttamaan jotain sukupuolitetun olemisen, tai sukupuolitehdossa kehossa asumisen itsestänselvyydestä, siitä että se merkitsisi jokaiselle samaa. Kuvaavaa on sekin, että koko sukupuolihankaluus ilmestyy

vasta Markuksen miettiessä miltä näyttää toisille. Kuten myös Matinmikko (2018, 14) toteaa, Viljasen erikoiset tarina- ja kerrontaratkaisut ohjaavan pohtimaan tekstin ulkoista todellisuutta samaan tapaan ”rakenteisena ja näkökulmittuneena”.

Myöhemmissä teksteissään kirjailija on siirtynyt tapaan kirjoittaa sukupuolisuus myös vähemmän tarinallisesti vaihtuvaksi ja jo perusolemukseltaan epämääräiseksi, jatkuvasti epäyhtenäiseksi. Esseessään Viljanen (2018) kysyy: ”Kertooko epänormatiivisen sukupuolikokemuksen hahmottamisen vaikeus pohjimmiltaan siitä, että minkä tahansa ruumiillisen kokemuksen voisi myös jäsentää aivan toisin?” Viljasen kertovan proosan lukeminen tästä vinkkelistä auttaa huomaamaan, miten selvästi erikoisissa ja oudoissa sukupuolirajojen rikkomisissa on kyse juuri uusien jäsenysten etsimisestä. Tyylin kokeellisuus ja jatkuva sivupolkujen etsiminen suoralle representatiolle tekevät hänestä kirjoittajan, jonka tuotantoa on mielekästä lähestyä queer-kerrontana, ei pelkästään queer-teemaisena.

Mietin esimerkiksi teosta *Kaikki tilat ovat täynnä aaveita* (2013), jossa kertomusta pyydetään ajattelemaan tilana. Proosan tarinallisia jaksoja kehystävät usein metafiktiiviset ja metakerronnalliset havainnot kirjoittamisen prosessista ja kertomusmuotojen poliittisuudesta. Ne muistuttavat myös viime vuosien autoteoriaksi ja teoreettiseksi proosaksi nimetystä, erityisesti feministisessä tutkimuksessa käsitellystä kirjallisuudesta. Teoksen loppupuolella esitetään kysymys siitä, tuliko lukija huomanneeksi ensimmäisen luvun henkilön sukupuolisen monitulkintaisuuden, ja jos ei, kenen vika se voisi olla. Lukijaa puhutellaan myös suoraan, oudontaen yleensä turvalliseksi koettua kirjaesineen välityksellä kommunikaatiota: ”Entä miten voisit kirjoittaa sinut sukupuoleltasi vaihdettavaksi?” (Viljanen 2013, 95.) Kysymystä ei esitetä implisiittiselle queer-yleisölle vaan sen on tarkoitus hätkähdyttää jokaista tekstin lukijaa. Varsinkaan tässä yhteydessä vaihtaminen ei ole paha sana, jonka voisi korvata korjaamisella.

Vuonna 2019 Viljanen paikantaa itsensä muunsukupuoliseksi kirjailijaksi. Se on poliittisesti tärkeä teko, jota queer-tutkijan on syytä tukea siinä missä transmiehen ja transnaisen oikeuksia itsemäärittelyyn. Samalla huolestun siitä, että kun sukupuolivähemmistöön lukeutuvan kirjailijan tuotantoa lähestyy tekijän identiteetin kautta, lukija saattaa ohittaa mitä hänen tekstinsä kertovat *kaiken ja itse kenenkin* sukupuolitettun ruumiin outoudesta. Ongelma on tietenkin kaikkea muuta kuin uusi, ja liittyy myös queer- ja trans-tutkimuksessa käsitellyn kirjallisuuden kapeuteen. Johtaako sinänsä tuettava tarve etualaistaa ja tukea vähemmistöjen taidetta ja kulttuuria siihen, että tulkitsemme tekijän identiteetin ja tekstin välisen suhteen suoraviivaisesti syy-seuraus-suhteena?

Lukemisen valinnoista

Oma tutkijankoulutukseni ja intohimoinen suhteeni kaksinapaisuuden ylittämiseen ei ole tehnyt minusta välttämättä herkempää havaitsemaan tekstien monitulkintaisuutta. Esimerkiksi omassa kritiikissäni *Ledasta* vuonna 2017 olen kirjoittanut kertojahahmosta selvästi naisena – kenties siksi, että ensikohtaamisen aikana olin pitkään lukenut paljon lesboaiheiden käsittelystä vanhemmassa kirjallisuudessa, ja tekstin lukuisat pervot elementit oli helppo yhdistää tuohon lähtökohtaan. Oma torkahdukseni on osoittautunut opettavaiseksi myös siinä mielessä, että se auttaa muistamaan lukijan omien halujen vaikutuksen tulkintaan. On tärkeä kohdata se mahdollisuus, että päädyn lähes välttämättä tekemään ”lukijan väkivaltaa sille seksuaalisuuksien moneudelle, välitilaisuudelle ja häilyvyydelle, joka ei ole välttämättä aina tunnistettavissa tai ainakaan nimettävissä” (Karkulehto 2007, 32). Lisäisin tuohon sukupuolen moneuden.

Olen viehätynyt siitä ajatuksesta, että queer-lukeminen voisi olla nimenomaan tarkkaa lukemista, palaavaa lukemista, joka tekee tu-

tusta jälleen vierasta ehkä vähän keinotekoisinkin kysymisen kautta. Tässä mielessä se on hidasta, hieman yksinäistä löytöretkeilyä, jonka tuloksia on vaikea siirtää poliittisen aktivismin kieleen, mutta joilla on kiistaton poliittinen merkityksensä ankeasti ja maanisesti sukupuolitetun todellisuutemme monihahmotteisuuden osoittamisessa.

Kirjallisuus

- Abbott, H. Porter. 2013. *Real Mysteries. Narrative and the Unknowable*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Butler, Judith. 2004. *Undoing Gender*. New York & London: Routledge.
- Fludernik, Monika. 1999. "The Genderization of Narrative." Teoksessa *GRAAT 21: Recent Trends in Narratological Research*, toimittanut John Pier, 153–175. Tours: Publications des Groupes de Recherches Anglo-Américaines de l'Université François Rabelais.
- Foucault, Michel. 2010 [1966]. *Sanat ja asiat. Eräs ihmistieteiden arkeologia*. Suomentanut Mika Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Haasjoki, Pauliina. 2011. *Häilyvyyden liittolaiset. Kerronnan ja seksuaalisuuden ambivalenssit*. Annales Universitatis Turkuensis C 343 Turun yliopisto.
- Hiidensalo, Venla. 2019. "Onko kirjallisuudella sukupuolta?" *Kirjailija*, 15.3.2019. <https://kirjailijaliitto.fi/kirjailija-lehti-artikkeli/onko-kirjallisuudella-sukupuolta/> (luettu 30.5.2019)
- Kaaja, Anu. 2017. *Leda*. Helsinki: Teos.
- Karkulehto, Sanna. 2007. *Kaapista kaanoniin ja takaisin. Johanna Sinisalon, Pirkko Saision ja Helena Sinervon teosten queer-feministisiä luentoja*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 81. Oulu: Oulun yliopisto.
- Laboria Cuboniks. 2018. *The Xenofeminist Manifesto: A Politics for Alienation*. <https://laboriacuboniks.net>
- Lanser, Susan. 1996. "Queering Narratology." Teoksessa *Ambiguous Discourse: Feminist Narratology & British Women Writers*, toimittanut Kathy Mezei, 250–261. Chapel Hill & London: University of North Carolina Press.
- Lindstedt, Laura. 2019. *Ystäväni Natalia*. Helsinki: Teos.
- Livia, Anna. 2001. *Pronoun Envy. Literary Uses of Linguistic Gender*. New York: Oxford University Press.
- Marcus, Sharon. 2007. *Between Women: Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Matinmikko, Maria. 2018. "Taneli Viljanen tai(t)ava todellisuus". Teoksessa *Suo, kuokka ja diversiteetti*, toimittaneet Markku Eskelinen ja Leevi Lehto, 13–28. Helsinki: ntamo.
- Matinmikko, Maria. 2019. *Kolkka*. Helsinki: Siltala.
- Nelson, Maggie. 2015. *The Argonauts*. Minnesota: Graywolf Press.
- Rossi, Leena-Maija. 2017. "Hauras, korjaava ja parantumaton queer – katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin." *SQS* 1/2017.
- Salamon, Gayle. 2010. *Asssuming a Body. Transgender and the Rhetorics of Materiality*. New York: Columbia University Press.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1993. *Tendencies*. Durham: Duke University Press.
- Stryker, Susan. 2004. "Transgender Studies: Queer Theory's Evil Twin." *GLQ: Journal of Lesbian and Gay Studies* 10, no. 2: 212–215.
- Säntti, Joonas. 2017. "Valloittavan pervoja maaseutukirjeitä". *Kiiltomato*, 8.6.2017. <https://kiiltomato.net/anu-kaaja-leda/>
- Turunen, Eeva. 2018. *Neiti U muistelee niin sanottua ihmissuhdehistoriaansa*. Helsinki: Siltala.
- Viljanen, Taneli. 2010. *Toisto*. Helsinki: Gummerus.
- Viljanen, Taneli. 2013. *Kaikki tilat ovat täynnä aaveita*. Helsinki: Mahdollisen kirjallisuuden seura.
- Viljanen, Taneli. 2017. *Vyöhyke*. Helsinki: Mahdollisen kirjallisuuden seura.
- Viljanen, Taneli. 2018. "Aaveita, liukumia, muutoksia." *Canth*, 8.11.2018. <http://www.canthmag.fi/elama/aaveita-liukumia-muutoksia/> (luettu 30.5.2019).
- Warhol, Robyn ja Susan Lanser. 2015. "Introduction". Teoksessa *Narrative Theory Unbound. Queer and Feminist Interventions*, toimittaneet Robyn Warhol ja Susan Lanser, 1–20. Columbus: Ohio State University Press.
- Winterson, Jeanette. 1992. *Written on the Body*. London: Jonathan Cape.

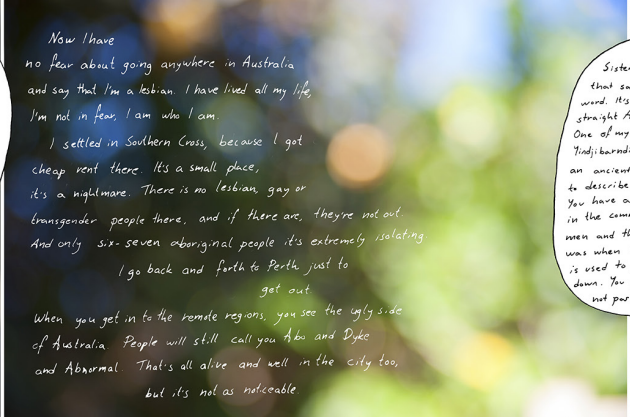

I've known since I was a child that I'm a lesbian. When I was 16 I caught the bus to Sydney. First thing, I went to Rubys, that was the first lesbian club in Australia. I had to get out of here, one of the worst states to be gay or lesbian was Western Australia in terms of laws, harsh laws. It was really repressive, the police, the government, everything was about putting you down and keeping you in your box.

Now I have no fear about going anywhere in Australia and say that I'm a lesbian. I have lived all my life, I'm not in fear, I am who I am.

I settled in Southern Cross, because I got cheap rent there. It's a small place, it's a nightmare. There is no lesbian, gay or transgender people there, and if there are, they're not out. And only six-seven aboriginal people it's extremely isolating. I go back and forth to Perth just to get out.

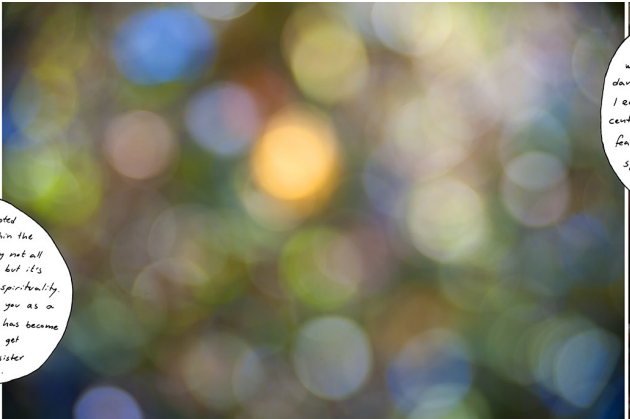
When you get in to the remote regions, you see the ugly side of Australia. People will still call you Abo and Dyke and Abnormal. That's all alive and well in the city too, but it's not as noticeable.

It's an old, old Aboriginal word Sistergirl, my sister, my sistergirl that says it all. It's such a beautiful word. It's a term of endearment that straight Aboriginal women would also use. One of my mothers in the Pilbara, she is an Indjibarndi Elder, she told me "My dear, we have an ancient word that is Dumbale, it was used to describe men having sex with other men. You have a couple of pigs who were known in the community as Dumbale, they were mixed men and they were treated with respect, this was when I was young. Today Dumbale is used to put young Aboriginal men down. You get comments like that's not part of our culture."

Sistergirl is a word that denotes us as female. In our community sistergirls are seen and are accepted as women. We perform support roles of women within the community such as bringing up children. We may not all dress as women or have gender reassignment, but it's not the physicality of who we are, it's the spirituality. Just having a flower over your ear can identify you as a Sistergirl. For us LGBTI community Sistergirl's has become a political word to help in the struggle to get recognition for who we are. The word sister has so many different connotations.

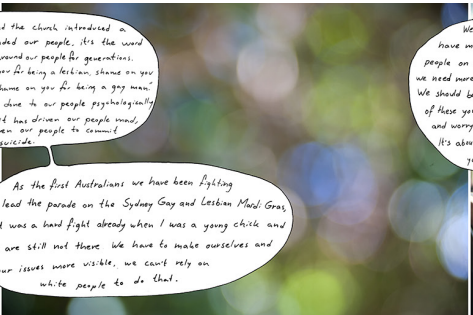
Along the way I saw Drag Shows and I decided that's what I wanted to be, glamorous and beautiful, whilst dancing on a stage. I was in drag shows here in Perth, I ended up dancing in an all-male revue. I was the centerpiece because I was tall and I could hold the ostrich feather fans the highest, they'd be trembling under the spotlights. At 19 I went to Sydney, I found a place where I could feel safe, that's where I created Vanessa.

Twenty years ago I attended a HIV/AIDS conference in Queensland as an escort to a young Peruvian man and whilst there I attended a social health forum and asked the question of the Chairperson "What are you doing about sexual abuse and its impact on the gay and Trans/Sistergirl community?" And to cut a long story short I have been voted into the National Chairpersons position with an overwhelming 97% vote of the national community.

The gay men hated it, they resented it. Being hated it, that a Sistergirl who came from nowhere was now the National Chairperson. My position also solidified the existence of the Sistergirl struggle within the Indigenous Gay and Trans/Sistergirl community. Twenty odd years ago our struggle was divided by the fact that our Indigenous Gay men didn't support us and the Indigenous Gay women didn't want their issues being talked about within our LGBTI context. Thankfully today we do enjoy working relationships.

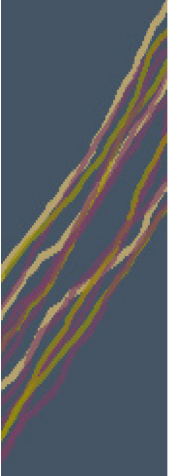

The missionaries and the church introduced a word that has really branded our people, it's the word shame, and it's hung around our people for generations. "Shame, shame, shame on you for being a lesbian, shame on you for being a Sistergirl, shame on you for being a gay man" what that word has done to our people psychologically is just horrific. It has driven our people mad, it has driven our people to commit suicide.

As the first Australians we have been fighting to lead the parade on the Sydney Gay and Lesbian March, that was a hard fight already when I was a young child and we are still not there. We have to make ourselves and our issues more visible, we can't rely on white people to do that.

We have to look at our world, we get to have more Aboriginal openly gay and lesbian people on the boards of Aboriginal organisations, and we need more Aboriginal people in the LGBTI organisations. We should be there, visible. I'm trying to say to some of these young people that you can't just sit back and worry about what people think of you. It's about you! You've got to live your life, you've got to live your life fully.

TOISENLAISIA NAISIA JA ENTISIÄ HETEROITA

– vuoropuhelu seksuaalisen identiteetin kertomisen keinoista ja ongelmista

Johanna Pakkanen, Rose-Marie Peake ja Outi Santavuori

Toukokuussa 2019 Atena julkaisi teoksen *Entiset heterot. Kuinka löysin itseni sateenkaaren alta*, joka on Rose-Marie Peaken ja Outi Santavuoren toimittama kokoelma kertomuksia seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin löytämisestä heteroelämänvaiheen keskellä tai sen jälkeen. Populaari tietokirja asettuu coming out -kirjallisuuden traditioon. Ensimmäinen suomalainen lesboelämäkertakokoelma oli Auli Kaartisen, Marjaana Kurkisen, Outi Malisen ja Johanna Pakkasen toimittama *Toisenlaisia naisia*, joka ilmestyi Meikänaisen kustantamana 1992.

Idea *Entiset heterot* -kirjasta syntyi, kun Peake ja Santavuori perustivat vertaistukiryhmän ”myöhäänheränneille”. Toimittajilla on lisäksi ammatillisia siteitä: Santavuori toimii sateenkaariteemoihin erikoistuneena seksuaaliterapeuttina. Historioitsija Peake puolestaan tutkii queer-elementtejä 1600-luvun ranskalaisessa katolilaisuudessa. Toisenlaisia naisia syntyi 1990-luvun alussa uuden lesbotutkimusverkoston tiimoilta, kun heräsi huoli siitä, että niin vähän kirjallisuutta on saatavilla lesboudesta suomeksi, edes käänöskirjallisuutta. Innoittajia kirjaprojektille olivat varhaisemmat englanninkielisten esimerkit, joita löytyi paljon. Kirjan toimittajat olivat mukana lesbotutkimusverkoston toiminnassa.

Seuraavassa vuoropuhelussa Peake, Santavuori ja Pakkanen pohtivat erityisesti naisten seksuaali-identiteetin kertomisen tapoja sekä sitä, miten teosten ilmestymisten väliset 27 vuotta ovat vaikuttaneet aiheesta kirjoittamiseen.

Peake: Ehkä silmiinpistävin samankaltaisuus teoksissamme minun mielestäni on kirjoittajia yhdistävä kokemus heteroelämästä: teidän kirjanne olisi aivan yhtä hyvin voinut olla nimeltään *Entiset heterot*. Lähes kaikilla teidänkin kirjoittajistanne oli kokemusta heterosuhteesta, joka sitten jätetään taakse lesboidentiteetin löydyttyä. Voi siis sanoa, että aiemmin ”myöhäisherännäisyys” oli tyypillinen narratiivi ja itsensä löytämisen tapa, kun taas nykypäivänä vasta myöhemmin itsensä löytäneet kokevat tarvitsevansa vertaistukea jopa oman kirjan verran. Nykyään tyypillisin seksuaalisen identiteetin löytymiseen liittyvä narratiivi on ”varhainen herääminen”, jolloin heteroelämää eläneet kokevat elävänsä marginaalissa.

Pakkanen: Tässä ajassa vaikuttaa sateenkaariperhepolitiikka. Sateenkaari-perheasiaa on ajettu tietyillä kärjillä, osittain kansainvälisten esimerkkien innoittamana, jotta muutoksia saataisiin mahdollisimman tehokkaasti ja nopeasti aikaiseksi. Tämä käytännönläheisyys on kuitenkin valitettavasti

SQS
1–2/2019

80

Pervo/
peruutus/peili
Keskustelua

Johanna
Pakkanen,
Rose-Marie
Peake
ja
Outi
Santavuori

johtanut muiden kuin ydinperheiden, kuten apilaperheiden ja eronneiden perheiden, marginalisoitumiseen diskurssien tasolla – tämä näkymättömyys koskee myös myös ”entisiä heteroita”. Sehän ei tarkoita että heitä olisi määrällisesti vähän.

Tulee mieleen, että sateenkaariperhepolitiikassa on flirttailtu 2000-luvulla nousseen familismin, eli perhekeskeisyyden ja siihen kytkeytyvän politiikan, kanssa, josta te puhutte kirjanne esipuheessa. Kirjoitatte, että sosiologiensa mukaan tällöin suomalainen media ja yhteiskunnalliset toimijat liikehtivät voimakkaasti perheen puolesta. Paula Kuosmanen on myös kirjoittanut sateenkaarifamilistisesta käänteestä.

Santavuori: Ydinperhekulttuurissa on tapahtunut voimistumista vuosituhannen alun jälkeen, mikä on mielestämme saattanut vaikuttaa myöhempiin havahtumisiin ei-heteroseksuaalisen identiteetin suhteen tässä ajassa. Vaikka yhteiskunta on liberalisoitunut ja asenteet seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta kohtaan ovat muuttuneet huomattavasti myönteisimmiksi, heteronormatiivisuus on silti samalla voimistunut. Toisaalta HLBTIQA-kulttuurimme on normittanut biseksuaalisuuden näkökulmasta. Biseksuaalisuus ei kuulu tavanomaisiin tarinoihin ja on tietyllä tavalla näkymätöntä, joten tarttumapintaa ei ole. Tämäkin voi vaikeuttaa sateenkaari-identiteetin hahmottamista heterosuhteissa eläneille tai eläville.

Pakkanen: Queer-tutkimuksessa on myös kritisoitu coming out -kirjallisuutta ja -narratiivia niiden yksinkertaistavuudesta. Coming out-kertomuksia alkoi ilmestyä 1980-luvulla, eikä tarve niille näytä loppuvan vielä, hämmästyttävää kyllä. On sanottu, että lesbokirjallisuuden ”heräämiskertomukset” muistuttavat hämmästyttävän paljon uskonnollisia havahtumisen kokemuksia: uskoon tuleminen kertomuksia ja tunnustuskirjallisuutta. Teidänkin kirjassanne usealla kirjoittajalla toistuu ajatus

äkillisestä ”napsahduksesta”, jonka myötä herätään toisenlaiseen seksuaaliseen tai sukupuoli-identiteettiin. Joku naiskirjoittajistanne oli katsonut televisiosta naisuutisankkuria, kun oli yhtäkkiä sillä sekunnilla tajunnut olevansa lesbo, ja tajunnut että hänen on jätettävä heteroelämä taakseen. Samanlainen käännekohta löytyy uskonnollisista kertomuksista. Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta voi sanoa, että vahvat kulttuuriset kertomukset, kuten kristinuskon keskeiset tarinat tai romantiikan traditio, ohjaavat usein sitä, miten sanallistamme tai hahmotamme kokemuksia. Kokemuksista pyritään puhumaan niin, että ne ovat ymmärrettäviä toisille ja ymmärrettävyys kytkeytyy narratiiveihin. Myös coming out -narratiivista on tullut toistettu tarina. Vaikka joskus luultiin, että sen aika on pian ohi, niin jotenkin se puhuttelee tai kutsuu luokseen, koska tällaista kirjallisuutta julkaistaan ja luetaan edelleen paljon.

Santavuori: Psykologian ja terapiatyön näkökulmasta narratiivisuus on hyvä asia. Katsotaan, että nimenomaan terve mieli punoo erilaiset tapahtumat mielekkääksi kertomukseksi. ”Napsahduksesta” sen verran, että vastaanottotyöni perusteella sanoisin, että identiteettiprosessi voi olla myös tapahtumasarja, jossa on tehty työtä ”pinnan alla”, vaikka ihminen itse saattaa sanallistaa kokemuksensa yhtäkkiseksi heräämiseksi. Toki kokemus on silti hyvin ymmärrettävä, aito ja todellinen.

Peake: Historioitsijana näen kertomukset valtavan arvokkaana lähteenä, jonka avulla valottaa sateenkaarevien historiaa ja itseymmärrystä ja tätä kulttuuria kokonaisuutena. Mielestäni tässä on nyt vähän akateemista norsunluutorniasetelmaa läsnä: tällaisia kokoelmia kuitenkin ilmestyy aina vaan, kritiikistä huolimatta. Nähdäkseni tämä kertoo, että tavalliset ihmiset kokevat muiden samanlaisessa elämäntilanteessa elävien kokemuksista lukemisen valtavan tärkeäksi – sanoi queer-teoria mitä hyvänsä. Ja ihmisten hyvinvointia ja onnellisuutta ajatellen tämä on mielestäni tärkein mielessä pidettävä asia.

Santavuori: Ehkä vähän vierastan uskonnollisen ja seksuaalisen tai sukupuoleen liittyvän heräämisen rinnastamista. Jälkimmäisessä edetään usein kieltämisvaiheesta neuvotteluvaiheen kautta hyväksymiseen, onko tällaista uskonnollisessa heräämisessä?

Pakkanen: Erityisesti herätysliikkeissä hengellisyyteen kuuluu tyypillisesti elämyksellisyys ja ”napsahduskertomukset”. Olennaista ei tässä olekaan uskonto vaan se että kyse on kertomuksesta, joka on kulttuurissamme tunnistettava sen pitkän historian vuoksi.

Peake: Olen hieman kyllästynyt etenkin ns. ”pitkän linjan lesbojen” keskuudessa aika monesti kohtaamaani myöhäisherännäisyyden ihmetteilyyn. Kokemuksiamme yhtäkkisestä heräämisestä kummastellaan ja asia ikään kuin kuitataan arvelemalla, että kyseessä on jo aiemmin alkaneen prosessin dramatisointi heräämiskokemukseksi pikemminkin kuin todellinen tapahtuma. Olen kuullut kymmeniä heräämistarinoita ja ihmisten kokemukset aiheesta vaikuttavat hyvin aidoilta ja rehellisiltä. Miksi tällainen heräämisen mahdollisuus halutaan kieltää, ihmettelen. Eikö sellainenkin näkemys ole nykyään vallalla, että seksuaalisuus saattaa muuttua? Tällöinhän ihminen on ihan oikeasti saattanut kokea eläneensä omanlaistaan elämää, joka sittemmin onkin alkanut tuntua epäsopivalta. Minusta kuulostaa aika luonnolliselta, että vaiheesta toiseen saatetaan siirtyä yhtäkkisestikin, tai että siirtymä tuntuu elämää mullistavalta kokemukselta. Hämmästelen, että alakulttuurimme sisällä on varaa kohdella kanssakulkijoita näin. Heräämiskokemus on emotionaalisesti totisinta totta ihmiselle itselleen, ja tämä on mielestäni tärkein kriteeri, jolla arvioida ihmistä ja hänen kokemustaan. Herääminen on usein vähintäänkin hämmäntävä, useille jopa tuskallinen ja ahdistava kokemus, ja tällaisessa tilassa olevaa ihmistä ei auta omien joukosta esitetty epäluulo.

Santavuori: Ilman muuta ihmisen seksuaalisuus ja suuntautuminen saattavat muuttua, usein nimenomaan laajentuen eikä supistuen. Suuntautu-

minen voi tosin muuttua vain spontaanisti ja sisäsyntyisesti, eikä tietoisten pyrkimysten kautta tai ulkopuolelta manipuloimalla. Tämän vuoksi ns. eheytyshoidot ovat henkistä väkivaltaa, joita Maailman psykiatriyhdistys pitää epäeettisinä, epätieteellisinä ja vahingollisina. Suomesta valitettavasti vielä puuttuu nämä hoidot kieltävä laki.

Peake: ”Napsahduskokemuksesta” vielä se, että herääminenhan ei ainostaan koske seksuaali- tai sukupuoli-identiteettiä vaan voi myös olla kulttuurinen. Esimerkiksi omalla kohdallani kaikkein suurin herätys on ollut poistuminen heteroseksuaalisen matriisin vaikutuspiiristä. En edelleenkään oikein tiedä mikä olen identiteetiltäni, mutta sen tiedän, että en enää elä enkä välitä elää heteronormien puristuksissa. Pitkän linjan kiilusilmäfeministinä tunnistin aktiivisesti jo heteroliitossani ja heteroelämässäni yleisesti patriarkaalisia ja heteronormatiivisia rakenteita ja niiden aiheuttamaa ahdistusta. Silti ”aidan tälle puolen” siirtyminen tuntui mullistavalta. Normit näkee vielä kirkkaammin, kun elää niistä syrjässä. Kirjassamme havainnoidaankin monipuolisesti valtaviertaisen elämän rajoittavuutta suhteessa sateenkaarielämään.

Pakkanen: Samantyyppinen valtakulttuurista vapautumisen tunne toistuu myös kertomuksissa vaihtoehtokulttuuriin siirtymisestä. Siirrytään kulttuurista toiseen, esimerkiksi valtaviertaisen puhutavasta, ruokailutottumuksista ja parisuhdekäyttäytymisestä toisenlaiseen kulttuuriin, jolloin aikaisemmin neutraalina näyttäytyneen elämäntavan normit yhtäkkiä alkavat paljastua.

Peake: Tuli mieleen, onko seksuaali- ja sukupuolivähemmistö -ilmaisu nykyään pannassa? Olen tässäkin keskustelussa ollut koko ajan kieli keskellä suuta, etten vaan käytä vääriä ilmaisuja...

Santavuori: Vähemmistöpuhe vastaa näkemykseni mukaan huonosti todellisuutta. Jos väestön seksuaalista suuntautumista kuvattaisiin Gaussin käyrällä, ääripäistä löytyvät sataprosenttisesti homot ja sataprosenttisesti

heterot, kun taas keskikäyrältä, eli jostain siitä väliltä, löytyy suuri osa väestöstä. Tämä selittää esimerkiksi sen, miksi suljetuissa, sukupuolen mukaan segregoituneissa yhteisöissä, kuten vankiloissa, on niin paljon samansukupuolista seksiä. Joskin on myös totta, että suuri osa ääripäiden välillä olevista ihmisistä ei tule koskaan tutkineeksi itsestään kuin heteronormin mukaan menevää puoltaan tai ”heräämiseen” pakottavaa kohtaamista ei tapahdu. Kaikille myöskään samansukupuolinen seksi tai ihastumiset eivät aiheuta identiteetin uudelleentarkastelua tai -määrittelyä. Olisi parempi puhua seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta. Käytän itse usein termiä sateenkaarivat ihmiset.

Pakkanen: On harmi, että queer-sana ei ole arkipäiväistynyt tai löytänyt suomenkielistä versiota meillä samalla tavalla kuin vaikka Ruotsissa. Queer-tutkimuksen näkökulmasta queer on läsnä kaikkialla, se läpäisee kaiken. Toisaalta on tilanteita, joissa vähemmistö-sanaa käytetään tiettyjen poliittisten tavoitteiden ajamiseksi, esimerkiksi politiikassa se on ymmärrettävää kieltä. Meille jää viime kädessä vastuu, missä ja milloin käytämme vähemmistö-sanaa ja mihin se milloinkin johtaa. Näitä valintoja pitäisi tehdä tietoisesti.

Santavuori: HLBTIQA-liikkeen toiminnassa on keskeisenä kysymyksenä ihmisoikeuksien ajaminen. Meidän kirjassamme seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta tuodaan esiin hyvin vahvasti seksin kautta. Tämä on ehkä vähän erilainen tulokulma tällä hetkellä aiheeseen.

Peake: Ja tämä on totta. Seksuaalisuus on erilaista heterokulttuurissa kuin sateenkaarikulttuurissa. Heteroseksikulttuuri on edelleen, kaikesta naisten ja seksin vapautumisesta huolimatta mies-, yhdyntä- ja peniseskeistä. Sateenkaariseksikulttuuri tuntuu vallankumoukselliselta.

Toistuvia teemoja: maaseutu, uskonto ja kärsimys

Pakkanen: Yksi teidän kirjanne kiinnostavimmista piirteistä on tosiaan tämä suora puhe seksistä. Meidän kirjassammehan on enemmän hienovaraisia viittauksia, tyyliin ”Pirkko tuli meille yöksi.” Mutta nuorempien kohdalla puhe on suorempaa.

Peake: Mietin, että missä määrin teidän toimittajien työ ja haastateltavien itesesensuuri vaikutti asiaan. Muistatko, Johanna, oliko seksipuhe yhtä pidättyväistä myös haastattelutilanteessa?

Pakkanen: Muistaakseni meiltä ei löytynyt kysymysrungosta seksikysymystä. Toisaalta kysymysrunko oli hyvin ohjeellinen, se oli lähinnä apuväline haastatteluun, vain tarvittaessa käytettäväksi. Enkä usko, että seksiä olisi jälkikäteen sensuroitu teksteistä. Aika oli erilainen, oli vaikea kuvitella kaikkien kanssa suorasukaisia seksikeskusteluja, kun haastattelijien saamiseksi joutui paljon vakuuttelemaan anonyymisyyden turvaamista. Monet pyysivät editointivaiheessa poistamaan detaljeja, joista heidät voisi tunnistaa. Tämän takia nauhoja ei myöskään ole voitu säätää ja luovuttaa johonkin arkistoon.

Santavuori: 1990-luvulla oli ylipäänsä vaikea löytää miestenvälisiä tai naistenvälisiä seksikohtauksia leffoista. Muistan etsimällä etsineeni sellaisia teininä, kunnes 2000-luvun alussa yhtäkkiä alkoikin tulla ensimmäisiä ”homopusuja” tv-sarjoihin, joista sitten kohistiin. Sen jälkeen seksikuvaukset ovat muuttuneet suorasukaisiksi. 1990-luvulla homoseksiksi ehkä yhdistettiin ikävästi AIDS-kriisin, minkä lisäksi tiedonvälitys homoseksuaalisuudesta oli vuoteen 1999 asti Suomessa hankalaa laissa olevan kehottamiskiellon vuoksi. Itsesensuuri toimi mediassa, vaikka tuomioita ei muistaakseni 90-luvulla annettukaan.

SQS
1-2/2019

83

Pervo/
peruutus/peili
Keskustelua

Johanna
Pakkanen,
Rose-Marie
Peake
ja
Outi
Santavuori

Pakkanen: Lesbofeministit ovat puhuneet 1970-luvulta lähtien siitä, kuinka yksi perustavanlaatuinen lesbojen alistamisen väline on lausumatta jättäminen ja piilottaminen. Naistenvälistä seksiä ei näkynyt, koska lesbojen ei haluttu näkyvän muuta kuin korkeintaan miehille suunnatussa pornossa.

Peake: Yksi tärkeä mutta samalla surullinen samankaltaisuus kirjoistamme löytyy. Uskonnon merkitys sateenkaariväen sortajana. Niin meidän kuin teidänkin kirjasta löytyy ihmisiä, joiden itsensä toteuttamista uskonto on vaikeuttanut huomattavasti. Kirjastamme löytyvien tarinoiden lisäksi olen kuullut useita muitakin tarinoita tästä aiheesta. Edelleen, vuonna 2019, ihmiset kamppailevat ahdasmielisten uskonnollisten yhteisöjen harjoittaman psyykkisen väkivallan kanssa! Mielestäni tämä on häpeätahra nyky-yhteiskunnassamme. Sateenkaariväen syrjintää edistävien uskonnollisten tahojen toimintaan pitäisi puuttua pikaisesti, vaikka lainsäädännöllä.

Pakkanen: Kyllä, tämä on tosi yllättävää ja järkyttävää. Kirjojemme kertojilla on ikäeroa vähintään 20 vuotta. Teidän kirjoittajanne ovat eläneet maailmassa, jossa homous ei enää ole ollut rikos eikä sairaus. Miten tämä sama tarina voi silti toistua? Setahan on ajanut uskomushoitolakia sillä ajatuksella, että lailla saataisiin kuriin myös eheytyshoidot ja demonien karkottamiset yms. Mutta tämä laki junnaa. Täytyy kuitenkin sanoa, että meidän vanhin haastateltava oli syntynyt 1900-luvun alussa ja oli elänyt pitkän elämän, hänellä oli ollut useita pitkiä naisuhteita ja vaikka hänellä oli uskonnollinen vakaumus, hän ei kertonut mistään raastavista sisäisistä taisteluista.

Peake: Toinen surkea samankaltaisuus on maalaisyhteisöjen vaikutus. Edelleen meidänkin kirjassamme tuodaan esille, miten maalla, suurten kaupunkien ulkopuolella, ”ei ollut olemassa” homoja ja lesboja, joten oman identiteetin tunnistaminen oli mahdotonta tai vähintäänkin hidasta.

Pakkanen: Minulle jäi sellainen käsitys, että monella perhehaaveet olivat yhdistyneet heteroelämään, niin meidän kuin teidänkin kirjassa. Jos haluaa lapsia, osa on kokenut heterosuhteen hankkimisen ainoana vaihtoehtona. Tämä hämmästyttää teidän kirjoittajienne kohdalla, sillä perheellisten lesbojen ja homojen näkyvyys mediassa suorastaan räjähti 2000-luvun alussa. Parisuhteen rekisteröinti tuli mahdolliseksi vuonna 2001, 2007 saatiin ensimmäinen hedelmöityshoitolaki.

Peake: Sain itse oman lapseni 2007. En kyllä kokenut silloin, että lapselliset naisparit olisivat ihan tavallinen juttu; kyllä se tuntui erikoiselta. En usko, että meidän kirjoittajamme ovat nähneet sateenkaariperheyttä realistisena tai houkuttelevana vaihtoehtona, joka auttaisi välttämään heteroelämän.

Santavuori: Me olemme olleet nuoria kuitenkin aikaan, jolloin sateenkaariperheet olivat vaiettu ja näkymätön asia. Uskon, että nuoruusvuosina nähdyt mallit muokkaavat voimakkaimmin omia valintoja.

Peake: Luulen, että juuri nyt nuoruuttaan elävät voivat aidosti kokea hedelmöityshoidot samaa sukupuolta edustavan kumppanin kanssa todellisena vaihtoehtona, joka vähentää painetta ryhtyä tekemään lapsia heterosuhteessa. Rehellisesti kuitenkin sanon, että kyllä minusta kuulostaa tälläkin hetkellä vähintäänkin hankalalta lapsentekeminen samansukupuolisessa suhteessa. Klinikat, luovuttajat, apilakuviot, sopimukset, rahanmeno, kamala julkinen kalabaliikki sateenkaariperheiden oikeuksista kuulostaa hankalalta verrattuna heterotapaan. Jos mietin, että olisin parikymppinen vauvakuumeilija ja pitäisi osata ryhtyä tuohon, niin kyllähän se hirvittäisi. Tuntuu varmasti helpommalta ottaa se mies, jos sellaista yhtään sietää.

Santavuori: Kaikilla ei ole seksuaali- tai sukupuoli-identiteetti valmiiksi mietittynä, joten tällöin on vaikeaa valita muuta kuin se heteroelämäntyyli. Sitten vasta myöhemmin herätään muihin vaihtoehtoihin. Siitähän myöhäisessä heräämisessä on pitkälti kysymys.

Pakkanen: Osalle ”perhe” tarkoittaa varmaankin myös helppoa perhetä, sellaista, joka on helppo esitellä sukulaisille, ja joka solahtaa helposti heteronormiin.

Santavuori: Minulle pisti silmään läheisten rooli kirjoissamme. *Toisenlaisissa naisissa* läheiset ovat sivuroolissa; heille ei tulla kovin suurella ryminällä ulos kaapista ja heidät pidetään aika etäällä. Meidän kirjassamme läheisillä on paljon suurempi rooli. Toki kysymysrungossamme oli myös valmiina kysymys läheisten reaktioista, mikä omalta osaltaan ohjasi kirjoittamista. Mutta silti voi huomata, että läheisille on tultu sanallisesti eikä vain epäsuorasti kaapista useammin kuin *Toisenlaisissa naisissa*.

Pakkanen: Kaapista ulos tulon prosessi oli selkeästi hitaampi ja mittakaava pienempi vielä 1990-luvulla. Jäin silti miettimään sitä tuskan määrää, josta teidän kirjassanne edelleen raportoidaan. Sydäntä riipi lukea esimerkiksi miehestä, joka romahti keittiön lattialle kerrottuaan vaimolle suuntautumisestaan. Että edelleen 2000-luvulla joku kertoo eläneensä vuosikymmeniä salailleen itseään niin perusteellisesti, että yrittää tehdä monia eri asioita, joista ei todellisuudessa pidä ihmisten kanssa joista ei välitä.

Peake: Mielestäni tässä voisi miettiä yksilön ominaisuuksien vaikutusta myöhäiseen heräämiseen. Vaikka kulttuuri metatasolla on muuttunut suvaitsevaisemmaksi, esimerkiksi täydellisyyttä tavoitteleva, tunnollinen ihminen saattaa silti kokea perinteisen mallin oikeimmaksi tavaksi elää. Toisaalta on paikallaan pohtia, ketkä todella elävät tässä liberaalimmasa kulttuurissa. Se on varmasti osittain oma kuplansa, josta pääsevät nauttimaan kaupungeissa ja maallisissa kuvioissa viihtyvät. Muut elävät toisenlaisessa todellisuudessa, edelleen 1990-luvulla, vaikka kalenterissa miten lukisi 2019.

Kirjaprojektien syntykonteksti: oletukset yhteisöjen tarpeista

Peake: Palataan vielä hetkeksi itse kirjoihin ja niiden syntyprosessiin. Kerro, Johanna, vielä, miten teidän kirjanne sai alkunsa ja miten se toteutettiin? Tuntuu, että tässä kysymyksessä erityisesti näkyy ajallinen muutos.

Pakkanen: Kun lähdin kirjaprojektiin mukaan, olin nuori opiskelija ja tulin siihen mukaan vähän sattumalta. Se oli aikaa, jolloin naistutkimus alkoi institutionalisoitua, ja lesbotutkimusta tehtiin osittain sen kainalossa, tosin sekään ei ollut mitenkään ristiriidatonta. Tuohon aikaan Suomessa oli todella hankala päästä käsiksi lesboutta ja homoutta käsitteleviin artikkeleihin ja kirjoihin, erityisesti suomen kielellä. Homo- ja lesbotutkimuksen luennoilla kävi paljon ihmisiä myös yliopiston ulkopuolelta kuuntelemassa, innostus oli suurta. Lesbotutkimusverkostossa alettiin sitten miettiä englanninkielisten esimerkkien innoittamana, että suomalaisten lesbojen omia tarinoita pitäisi koota ja julkaista kirjana. Se ei ollut akateeminen projekti ollenkaan, vaan suurelle yleisölle suunnattu kirja. Siihen aikaan kuului paljon velvollisuudentunnetta siitä, että on tarjottava lisää tietoa ”omille”. Itselleni tämä oli yksi vapaaehtoistyö muiden joukossa.

Peake: Tämä syntykonteksti poikkeaa selvästi meidän kontekstistamme. Vaikka akateemisuus on vahvasti läsnä myös *Entisissä heteroissa* – meillä on Outin kanssa molemmilla akateeminen tausta samoin kuin usealla kirjoittajallamme – idea kirjasta syntyi täysin akatemiasta syrjässä. Tapasimme Outin kanssa sateenkaariyksinhoitajien vertaistoiminnassa, jota tukevat Setan ja Sateenkaariperheiden lisäksi myös ”heterotahot”. Esimerkiksi Helsingin tapaamiset toimivat Pääkaupunkiseudun yksin- ja yhteishuoltajat ry:n ja Pienperheyhdistys ry:n alla. Turussa myöhäisheränneiden tapaismia mahdollistaa TuSeta. HLBTIQA-toiminta ja aiheesta julkaiseminen on siis 27 vuodessa laajentunut akatemian ja aktivistipiirien ulkopuolelle, ikään kuin jalkautunut laajemmin kansan pariin.

SQS
1-2/2019

85

Pervo/
peruutus/peili
Keskustelua

Johanna
Pakkanen,
Rose-Marie
Peake
ja
Outi
Santavuori

Pakkanen: Mielestäni tämä heijastelee myös toiminnan monipuolistumista ja detaljisoitumista. Enää ei menisi läpi meidän kirjamme kategoria ”kaikki naiset”. Naiseuden ja lesbouden lisäksi haetaan vertaisuutta mm. perhetilanteen ja muiden kiinnostuksen kohteiden mukaan. Risteävät identiteetit pystytään huomioimaan paljon paremmin tänä päivänä.

Peake: Entä miten Johanna keräsitte tarinat ja millaisilla resursseilla toimititte kirjan?

Pakkanen: Löysimme haastateltavamme verkostojemme avulla. Diversiteetti oli meille tärkeää, eli pyrimme löytämään naisia kaikkialta Suomesta sekä erilaisista ammatti- ja ikäryhmistä, silti 30–40-vuotiaat ja pääkaupunkiseutu korostuivat. Projekti oli työläs ja pitkä, emmekä onnistuneet saamaan apurahoja sen toteuttamiseen. Kustantamo, Meikänainen, oli lesbokustantamo, mikä sopi tähän asiaan oikein hyvin. Tosin kirjan työnimi oli *Erilaisia naisia*, ja kustantaja vaati nimeksi Toisenlaisia naisia, koska kustantajan mukaan *Erilaisia naisia* olisi muistuttanut Anneli Tempakan radio-ohjelmaa ”Olen erilainen nuori”.

Peake: Me taas mainostimme projektia esimerkiksi Turun VinoKinossa. Leffojen välissä näytettiin Outin laatimaa kirjoituskutsua, ja tätä kautta saimme yhteydenottoja sekä kirjaprojektiin että vertaistukiryhmäämme liittyen. Meillä on siis oma Facebook-ryhmä, ja olemme pitäneet livetapaamisia usein Helsingin ja Turun pridejen aikaan joko TuSetan toimistolla tai ryhmäläisten kotona vuodesta 2015 alkaen. Nyt tammikuussa käynnistimme livetapaamiset Helsingissä Sateenkaariperheiden toimistolla. Osa kirjoituksista saatiin myös tämän vertaistoiminnan kautta. Mietimme Outin kanssa apurahojen hakemista, mutta päätimme tehdä mieluummin ”iltapuhteina”, koska hakeminen on niin työlästä. En kuitenkaan koskaan ajatellut, ettemmekö olisi voineet saada apurahoja. Päinvastoin. Saimme kustantajaksi suurimpiin kustantamoihin kuuluvan Atenan, mikä on

upea juttu. Kirjoittajillamme oli kyllä suhteita Atenaan päin ja Atenalla kokemusta aihepiiristä. Se julkaisi vuonna 2015 Liisa Suvanteen, Maria Rintamäen, Hanna-Leena Aution ja Karoliina Riihiluoman toimittaman *Sateenkaaren alla. Kertomuksia perheestä*. Silti uskon, että Atenan halukkuus julkaista teoksemme kertoo yhteiskuntamme liberalisoitumisesta ja sateenkaariasian valtavirtaistumisesta. Suvaitsevaisuus on lisääntynyt huomattavasti sitten 1990-luvun. Itse asiassa meidän saimme hieman vääntää kustannustoimittajan kanssa kirjan nimestä. Sateenkaari-sanaa emme saaneet pääotsikkoon, jotta kirja varmasti erottuisi laajasta sateenkaarikirjallisuuden genrestä. Tämä on minusta aika merkittävä juttu!

Peake: Meidän teoksemme ei myöskään ole tieteellinen, vaan tarkoitettu laajalle yleisölle ja vertaistueksi heille, joita aihe koskettaa henkilökohtaisesti.

Pakkanen: Teillä on mielenkiintoinen ratkaisu katkoa tekstejä temaattisesti. Meidän kirjastammehan löytyy kokonaisia tarinoita. Teidän menetelmänne yhdenmukaistaa tekstejä, häivyttää henkilöitä ja yksilöllisyyttä. Teillä on siis narratiivin rakenne valmiina. Miksi päädyitte tällaiseen ratkaisuun?

Peake: Puhtaasti luettavuuden vuoksi. Luin joskus biseksuaalinalaisista kirjoitetun kirjan, jossa tarinat oli pilkottu temaattisesti, mistä pidin kovasti. Kustannustoimittaja oli samaa mieltä, että kertomukset tuntuvat vähemmän raskailta ja toisteisilta pilkottuina. Mutta on aivan totta, että periaatteessa tällainen ratkaisu ohjaa valtavasti kirjoituksia ja luo tietynlaisia kuvia myöhäisestä heräämisestä. Rakenne heijastelee kysymyksiämme: pyysimme kirjoittajia kertomaan heräämistä edeltävästä heteroajasta, heräämisen hetkeistä, läheisten reaktioista ja lopuksi kokemuksistaan tässä uudessa sateenkaarikulttuurissa. Kysymykset eivät kuitenkaan sitoneet kirjoittajia millään tavalla, ja moni kirjoitti vapaasti yhtenäisen tarinan.

Me sitten toimitimme näitä kirjoituksia aika tavalla, jotta saimme ne mahdutettua teemojen alle. Mutta ideanamme on tallettaa toimittamattomat kertomukset Työväen arkistoon tutkijoiden käyttöön, toki kirjoittajien luvalla. Kysymystemme ja rakenteemme puolustukseksi on sanottava, että mielestäni narratiivi kuvaa kuitenkin aika hyvin entisten heteroiden kokemuksia enkä sinänsä koe, että olisimme tässä luomassa keinotekoista narratiivia tai luomassa normatiivista kertomusta. Pohjimmiltaanhan kysymykset ovat kummunneet meidän omista havainnoistamme tyyppisistä tarinoiden osioista ja juonenkulusta kuunneltuamme kymmenien ihmisten kertomuksia kokemuksistaan. Lisäksi toimitustyömme koostui pääasiassa osioiden siirtelystä. Esimerkiksi vapaasti kirjoittanut kirjoittaja saattoi aloittaa tekstinsä suoraan nykyisestä perhetilanteestaan ja kirjoittaa vasta myöhemmin elämästään heteroliitossa. Me sitten pilkoimme tekstin ja sijoitimme ensin kerrotun vasta myöhempään temaattiseen lukuun. Mutta on totta, että kaikkien kirjoittajien kokemukset eivät asettuneet tähän kaavaan. Esimerkiksi yksi naiskirjoittajistamme kokee olevansa voimakkaasti kahtia jakautunut: hän rakastaa syvästi miestänsä, mutta kaipaa samalla voimakkaasti naissuhdetta. Hän on edelleen naimisissa miehensä ja lastensa isän kanssa eikä ole siis kokenut mitään sen suurempaa ”napsahdusta” tai toiseen kulttuuriin tai elämäntapaan siirtymistä. Sama tilanne on mieskirjoittajalla, jolla on jehovantodistajatausta. Hänenkään elämäntarinastaan ei löydy selkeää ennen ja jälkeen -rakennetta, vaan tilanne elää aaltoillen. Emme ole halunneet tietenkään toimittaa tällaisia näkökulmia piiloon, vaan mielestämme jättäneet ne näkyviin temaattisesta rakenteesta huolimatta. Lukijoiden tehtäväksi jää arvioida, miten hyvin olemme tässä onnistuneet.

Film Review: *A Moment in the Reeds*

Sini-Petriina Klasto

The quiet intensity of *A Moment in the Reeds* (2017) is instantly recognisable; London-based Mikko Mäkelä has evidently incorporated Finnishness as a part of his first feature. While superficially similar to *God's Own Country* (Francis Lee, 2017) and narratively comparable to *Weekend* (Andrew Haigh, 2011), *A Moment in the Reeds* holds its own by being a forthright romance – with a pinch of coldly served reality. Having claimed international recognition at numerous LGBTQ+ Film Festivals, the film was additionally nominated for two Jussis in 2018; Best Actor (Janne Puustinen) and Best Supporting Actor (Boodi Kabbani). The film's rather commonplace storyline of a gay/queer protagonist returning home to a difficult family reunion, with a father character that wobbles between a caricature and an accurate depiction of a racist homophobe, threaten to make *A Moment in the Reeds* a banal experience. However, it is the work and skill of the captivating actors, along with other intelligent and thoughtful artistic choices, that makes the film a respectable addition to the world of queer cinema.

To a queer audience the storyline of the film is hardly revelational, but it does offer some general insights into Finnish queer existence. Leevi, a Finnish literature student living in Paris, reluctantly returns home for the summer holidays and is forced to reckon with his estranged father, Jouko. With next to no common ground to speak of, the homophobic father and his gay son start renovating their summer cottage to prepare it for

re-sale. Adhering to a common stereotype, Leevi is of little help with the renovation, and knowing this about his son, Jouko hires an extra pair of hands to help them. Unfortunately for Jouko, the hired labourer turns out to be Tareq, a Syrian refugee and an architect by training, an enthusiastic handsome man who does not speak Finnish.

Tareq's presence brings forth new dynamics in Leevi's and Jouko's relationship as Leevi is forced to adopt the role of an interpreter between his father and Tareq. While Jouko gets gradually more tense and uncomfortable, Leevi relaxes and savours his father's discomfort. When Jouko then suddenly has to leave to sort out a business emergency, the boys are left alone to enjoy a warm summer evening; which is when the initially implied sexual tension between the two develops into passion which is expressed through explicit erotic scenes.

The film is not unique in its thematic explorations. Homophobia and racism are common topics in queer cinema; reflecting the intersecting ways that they taint queer lived experiences. Yet somehow Mäkelä has brought a completely new sense of nuance and creative tension, establishing a calming cinematic atmosphere while exploring these heavy themes. It is also worth noting that *A Moment in the Reeds* is the first film that touches both racism and queer themes in the Finnish context. For that reason alone, this film feels like an honest breath of actuality.

SQS
1–2/2019

88

Queer/
View/Mirror
Discussions

Sini-Petriina
Klasto

While some critics have disliked the film and considered it unoriginal and scarce, I disagree with these reviewers. Ilkka Salminen's cinematography may appear be basic at first but it grows more complex and fluid as the story develops; an artistic choice that is further complemented by a lack

IMAGES: Tareq (Boodi Kabbani) and Leevi (Janne Puustinen) in Mikko Mäkelä's film *A Moment in the Reeds* (2017). © Wild Beast Productions.

of music in the first half of the film. The dialogue does not feel lacking, but plays with the phases of speech, making it more natural. Some of the dialogue is improvised by the actors, which potentially contributes to the overall natural flow of the script. Moreover, Finland does not have nearly enough Finnish queer representation on the big screen. Mäkelä has not only changed that but additionally managed to create a solid, believable narrative with very scarce resources. In short, while budgetary limitations have seemingly dictated some of the artistic choices, in the hands of a talented team these have been turned into strengths rather than weaknesses.

What is especially noteworthy about the film, is how well it mediates and explores the Finnish queer experience through the theme of queer escapism. Throughout the movie it is clear that Leevi is disgruntled for having had to return to Finland after experiencing a more satisfying life in France. Even after meeting Tareq, Leevi does not seem to quite believe that anything so special or wonderful could ever happen in his mother country. This depiction of queer escapism symbolised through Leevi, whereby Finland has come to represent negative multiplicity, is not uncommon among Finnish queers whom have chosen to exist outside of the borders of Finland. *A Moment in the Reeds* manages to carefully approach queer escapism as a theme without assigning blame to anyone, leaving judgments to the viewer's discretion.

A Moment in the Reeds is first and foremost a *Finnish* queer film, in production and context as well as in its artistic vantagepoint and filmic atmosphere. It is not overly ambitious or thematically pioneering, but takes its well-earned place in the world of queer cinema unapologetically, with recognisable Finnish humility, acknowledging its strengths without ostentation. It is worth seeing not only for the superb, convincing acting, or the amiable overall experience, but also for the simple joy of witnessing Finnish queer experience reflected upon and celebrated through film.

FINNISH QUEER DIASPORA: In Conversation with Mikko Mäkelä

Sini-Petriina Klasto

Note for reader: In respect of the theme *Pervot Paikantumiset*, and in celebration of the pure ontological joy of being able to own a space, the conversation below is not restricted to *talking about queerness* but rather extends to *talking queerly* (Mac 2019, v). Our existence, in the Finnish queer diaspora, equally resists global heteronormativity as well as monolingualism. Our aim is to add to the conversation of what it means to be a queer Finn, particularly outside of Finland. Here, we often use the word *queer* as an umbrella term, not because it is in any way accurate or representative, but because it is a more convenient linguistic shorthand than LGBTQAIP+.

Tietämättömälle, Soulin vibrant queer community may come as a surprise. The capital, with a population just short of 10 million, hosts two queer themed film festivals vuosittain: *Korea Queer Film Festival* ja *Seoul Pride Film Festival*. In November 2018, my then-partner, now-wife, threw a flyer of the latter on my lap and asked with a strong British accent: “Ootsä nähnyt tämän? Se on suomalainen.”

I glanced at the flyer apprehensively. My brain is wired to register most things labelled *suomalainen* with suspicion, hesitation and at times, danger. With misplaced distrust, I picked up the flyer and read the synopsis circled

at the bottom. Was I interested in “a romance that blossoms in the sexy summer nights of Suomen luonto” (SPFF 2018)? We got two tickets.

A Moment in the Reeds on **Mikko Mäkelän** esikoisohjaus. Ohjauksen lisäksi Mäkelä on käsikirjoittanut, editoinut, and produced¹ the film. In 2018, it won two prestigious film awards: Best Narrative Feature at *Tampa International Gay and Lesbian Film Festival* and Best Actor for **Janne Puustinen** ja **Boodi Kabbani** at *Nordic International Film Festival*. Suomessa samana vuonna elokuva ansaitsi sekä parhaan miespääosan, että parhaan miessivuosan Jussi-ehdokkuuden. The film has additionally collected nine other film award nominations in a variety of categories worldwide. Not a small feat for a directorial debut.

“Ei me sitä silloin tehdessä ajateltu, että siitä tulisi mitenkään suosittu”, Mäkelä explains with the unnecessary Finnish humility, which I suspect has been ingrained into many of us as children. Mäkelä on saavuttanut jotain aavistuksen tavatonta, and rather than pride, he answers my questions with the same awkwardness and suspicion, I often encounter in the Finnish queer diaspora. The first fifteen minutes of our Skype-interview

¹ Other producers include Jarno Pimperri and James Watson.

on tunnustelemaa hakemista. Emme ole varmoja kielestä, “Are we speaking in English?”, emmekä toisistamme, “So, um, moi?”

Omien sanojensa mukaan Mäkelä on asunut ulkomailla noin 12 vuotta. Englantiin ajautuminen on hänen mukaansa ollut melkein pä vahinko, mutta Ranskassa opiskelu oli tietoinen päämäärä. “It was a personal goal of mine, to move abroad, and to visit the places I imagined as somehow better.” They are not, Mäkelä täsmentää myöhemmin. Queer paradises, for the time being, exist only in the imaginaries of queers themselves.

A Moment in The Reeds on Mäkelän mukaan a commentary on Finnish society. “I wanted to touch upon the unspoken phenomenon of Finnish homophobia, and the, noh, rasismi.” Mäkelä refuses the more polite, and arguably in the context a highly inaccurate term of xenophobia. He also changes the language in the middle of his sentence – an attribute I appreciate, as I regularly struggle to express my thoughts omalla äidinkielelläni.

“Prior to making the film, I was disturbed by the Syrian crisis and the negative European reactions towards refugees. Etenkin suomalaiset näkemykset on the world wide web – they made me sick to my stomach. Having lived in Finland as a gay man, en voinut edes kuvitella miten vaikeaa olisi elää Suomessa as a person of colour.”

Mäkelä brings up the *Being Black in the EU*-report ja Suomen ykkössijan on the charts of *Harassment motivated by racism* (63%) sekä *Violence motivated by racism* (14%) (EUAFR 2018, 13). “Given the political climate now,” Mäkelä jatkaa, viitaten perussuomalaisten suosioon in the 2019 parliamentary elections and the increasing popularity of the conservative populist politics in Europe, “I feel like the movie is even more relevant now, than before.”

A Moment in the Reeds kertoo Leevistä, suomalaisesta kirjallisuusopiskelijasta, joka on paennut isänsä ahdasmielisyyttä Ranskaan, and about Tareq, a young architect and a recent asylum seeker from war-torn Syria. Miehet tapaavat Leevin isän kesämökillä and quickly fall in love/*lust?* auttaessaan tätä kesämökin remontoinnissa. Elokuvaan Mäkelä on sisällyttänyt all the required elements to depict a nuanced and woke love story. Instead of taking the moral high ground, however, Mäkelä introduces us to three flawed individuals chased by demons of the past, some of which are of their own creation.

“Leevi does, at times, come across a little privileged,” Mäkelä says after admitting that he shares some characteristics and interests with the blonde protagonist. Keskustelustamme on selvää mihin Mäkelä viittaa; the questions surrounding Tareq’s ethnicity and refugee status, as well as the opportunity for Leevi to move abroad to study literature. Paris, a queer paradise, race, privilege, queer escapism; in different ways it all reminds me of James Baldwin and I have to wonder if Mäkelä shares my fantasies of another life, in a different queer time. Uskaltaudun kysymään, how the film has been perceived in his opinion.

“Siis, Suomessahan se on selkeästi nähty homoelokuvana”, Mäkelä sanoo hymyillen. “But in Britain, and elsewhere, the focus has been on race.”

Suomalaiset eivät ole tottuneet näkemään suomalaisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajia as the main characters on the big screen. Even on Finnish television, queer people are American, English, Swedish, German, even Japanese – rarely are they *Finnish*.

Mieleen palaa *Salattujen elämien...* “Mikä sen nimi nyt taas oli?” I ask, frustrated. “Kalle”, Mäkelä avustaa huvittuneena. That’s it! Kalle Laitela, henkilöahmo, jonka tarina kuljettaa vuosiksi ulkomaille, making him yet another temporal figure in the Finnish queer diaspora.

Mäkelä miettii ääneen, whether it might be the absence of films that portray specifically Finnish sexual and gender minorities, mikä saa suomalaiset keskittymään nimenomaan homoseksuaalisuuteen katsoessaan *A Moment in the Reeds*. Maybe Leevi, standing at the intersection of homosexuality and Finnishness makes the film somehow novel for Finnish audiences? Or, is it possible that Finns lack an awareness of, or vocabulary to discuss the challenging topics invoked by Tareq's equally, if not more so, intersectional positionality? Institutional racism. Queer people of colour. Mitenkäs nämä sanotaankaan suomeksi?

Mäkelä on alkujaan lappeenrantalainen. I grew up in Seinäjoki. Currently, Mäkelä lives and works in London and describes himself as “kind of” settled there, with a British partner. Minä taas asun vaimoineni Etelä-Koreassa. Mäkelällä ja minulla on molemmilla tapana, more or less subconsciously, to avoid other Finns. Miksi? “I don't really know,” Mäkelä says. “Näyttelijöitä haastatellessakin Boodin kanssa löytyi yhteinen sävel nopeimmin. It was easier to be myself with him, rather than with the Finnish actor-candidates. Ehkä syy on kielessä?” Ehkä. Ehkä syy on minun ja Mäkelän yhteisessä ennakoasenteessa suomalaisia kohtaan?

When you have experienced trauma, ostracism, violence, and then allocated the memories of those experiences to concepts as large as Suomi ja suomalaisuus – the product can be hard to dismantle. What exactly are we avoiding, kun välttelemme suomalaisia? Demons of our own creation? My words, not his.

Yet, Mäkelä does not have any Finnish friends in London. I don't have any in Seoul, either. I feel like I have a better excuse, if, and I mean *jos*, we were looking for one. “I did make new friends in Finland while filming,” Mäkelä huomauttaa sitten. “Uskon, että vasta elokuvan teon yhteydessä opin arvostamaan Suomea, sen kaunista luontoa. Ihmisiä.” Suomalaisia? It occurs to me that Mäkelä probably appreciates Finland and Finnishness

more than I do; the realisation makes me slightly ashamed of myself. En kerro tätä Mäkelälle. I know how it sounds.

Viimeiset kymmenen vuotta, I have been keeping a mental log on the Finnish queers I meet abroad. Our lowest common denominator on use in Leevin tarinan kaltainen kokemus. A (hi)story about wanting to belong, and a negotiation around the realisation that you do not. We are often seeking for a fitting, unapologetic queer existence and space. Sometimes, elsewhere, this is achieved through contradictions: South Korea does not recognise sexual minority rights, neither does the state have any useful anti-discrimination legislation for the protection of queer people. Yet, it is often easier to breathe in Seoul as I do not have to work to fit in; I know that I never will, and it has nothing to do with my sexual orientation. “Vähemmän paineita”, Mäkelä adds as an afterthought.

What is it, that makes Finnish queers leave behind not only Finland, but Finnish culture, and, most bafflingly perhaps, jopa suomen kielen?

Mäkelä ei ole Suomessa kohdannut homofobiaan liittyvää fyysistä väkivaltaa. “I have never felt particularly unsafe in Finland.” He counts his blessing to be thanks to his standard gender performance that does not call for social policing, his height, and his broad build. *Blending in* can function as queer escapism. Kaapissa piilossa, or kaapissa turvassa? “It's just that, especially in Finland, overt homophobia would be, and is, easier to call out. It is the covert, structural stuff that gets to you,” Mäkelä explains. “*Homotus kappiin!*” on paljon helpompi ymmärtää syrjintänä, kuin rauhallisesti esitetty mielipide: “*En ymmärrä miksi seksuaalisesta suuntautumisesta on pakko tehdä niin suuri numero.*” The underlining logic of the statements is however exactly the same.

It is the covert homophobia Leevi has escaped from in Paris. It is the covert homophobia people often talk about tavatessaan uusia suomalaisia in the

Finnish queer diaspora. It is the covert homophobic encounters Mäkelä wants to avoid. It is certainly why, due to its internalised forms, I struggle to form a healthy relationship with my suomalaisuus.

“Are you planning on ever moving back?” kysyn Mäkelältä suoraan. “No,” he responds with the same, cutting straightforwardness. As a result, I do not ask him why. I doubt he would offer any straightforward answers even if I did. “But I do want to make more movies. Toivottavasti myös Suomessa”, hän lisää hymyillen. I nod in recognition ja puolisalaa kadehdin Mäkelän uutta suomalaista verkostoa; his new way back in, if he so wishes.

A Moment in The Reeds : <https://amomentinthereeds.com/>

References

- EUAFR, European Union Agency for Fundamental Rights. 2018. *Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Being Black in the EU*. Accessed May 16, 2018. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-being-black-in-the-eu_en.pdf
- Mac, Garry. 2019. “Foreword: Bending Time.” In *We Were Always Here: A Queer Worlds Anthology*, edited by Ryan Vance, and Michael Lee Richardson, ii-vi. United Kingdom: 404 Ink Press.
- SPFF, Seoul Pride Film Festival. 2018. “핀란드의 이방인 (Finnish Stranger) / A Moment in the Reeds” 서울프라이드영화제 (Seoul Pride Film Festival). Accessed May 16, 2018. http://www.sipff.kr/p/view.asp?goods_idx=1870&page=3&goods_admin_code=&top_division=411&top_division_title=&middle_division=417&middle_division_title=&bottom_division=&bottom_division_title=&Cate_code=&c_ret01=&c_ret02=&search_division=&search_text=&URL=

KUVA: Kari Soinio, *Tarantella*, Sankari veistoksena / 2018
(François-Joseph Duret, *Jeune pêcheur dansant la Tarantelle* (Souvenir de Naples), 1832).

Alaston ”sankari” haastaa kehokliseitä: KARI SOINIO

Asta Kihlman

Kari Soinio on helsinkiläinen vuonna 1962 syntynyt valokuvataiteilija. Hän valmistui Lahden muotoiluinstituutista (1989) ja Taideteollisesta korkeakoulusta (1998). Soinio on myös opiskellut International Center of Photographyssa New Yorkissa.

Kari Soinio osallistuu omakuvaan pohjautuvassa työskentelyssä yhteiskunnalliseen keskusteluun ruumiinsa kautta hyvin henkilökohtaisella tavalla. Soinio on kuvannut omaa ruumistaan vieraannuttaen ja binaarinormistoa haastaen jo kolmen vuosikymmenen ajan. Hänen valokuviansa androgyynit poseeraukset purkavat maskuliinisiksi ja feminiinisiksi miellettyjä kehokliseitä. Valokuvien alaston ”sankari” saa feminiinisiksi tulkittavia tai sukupuolten välille asettuvia piirteitä. Sarjallisten kuvastojen tärkein sisältöstrategia on hegemonisen maskuliinisuuden kritiikki ja parodia.

SQS
1–2/2019

94

Pervolinssi
Taidegalleria

Kari Soinio

Asta
Kihlman

Toinen merkittävä teema taiteilijan tuotannossa on maisema, jonka yhdistäminen mieskuvaan on tarjonnut uusia näkökulmia niin identiteetin kuin luonto- ja ympäristösuhteen käsittelyyn. Soinion kuvaama ”vapautunut mies” samoaa, seikkailee, maleksii ja poseeraa suomalaisessa maisemassa (Seppä 2012, 167). Hahmo ja maisema käyvät vuoropuhelua, mutta kyse ei ole perinteisestä tarinasta, jossa mies hallitsee ympäristöään. Anita Seppä onkin ehdottanut taiteilijan tarjoavan kuvillaan uuden näkökulman ”suomalaiseen miessubjektiin” – hän on sukupuolinen ja kulttuurinen sekasikiö, eräänlainen hybridi, jonka identiteetti on sekoittunut tai epäselvä (Mt. 170). Maiseman ja kehollisuuden teemat ovat vaihdelleet ja yhdistyneet Soinion tuotannossa jo 1980-luvun lopusta lähtien.

Tässä julkaisussa esitetyssä uudessa kuvastossa Soinion poseeraukset mallintavat ranskalaisen kuvanveistotaiteen mestariteoksia Degas’sta Rodiniin. Tanssijan hienostuneet, jopa feminiiniseksi tulkittavat eleet ja ilmeet saavat tarttumapintaa miesoletetun vartalosta. Taiteilijan hienovarainen keholinen ilmaisu tavoittaa myös keskiaikaisen Calais’n porvariensa kärsimykset tai antiikin gladiaattorien itsevarmat poseeraukset.

KUVAT:

Kari Soinio, *Pierre de Wissant I*, Calais’n porvarit (*Après de Rodin*) / 2018 (Les Bourgeois de Calais, Auguste Rodin, 1884–1889).
Kari Soinio, *Pierre de Wissant II*, Calais’n porvarit (*Après de Rodin*) / 2018 (Les Bourgeois de Calais, Auguste Rodin, 1884–1889).

Kirjallisuus

Seppä, Anita. 2012. *Kuvien tulkinta. Menetelmäopas kuvataiteen ja visuaalisen kulttuurin tulkitsijalle*. Helsinki: Gaudeamus.

SQS
1–2/2019

95

Pervolinsi
Taidegalleria

Kari Soinio

Asta
Kihlman

KUVAT:

Kari Soinio, *Spartacus*, Sankari veistoksena / 2018 (Denis Foyatier, *Spartacus*, 1830).

Kari Soinio, *Pikku tanssijatar*, Sankari veistoksena / 2018 (Edgar Degas, *Petite danseuse*, 1881).

SQS
1-2/2019

96

Pervolinssi
Taidegalleria

Kari Soinio

KUVAT:

Kari Soinio, *Falling Gladiator*, Sankari veistoksena / 2018 (William Rimmer, *The Falling Gladiator*, 1861).

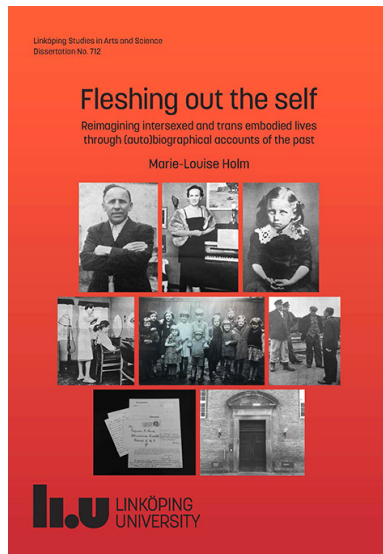
Kari Soinio, *Hercules*, Sankari veistoksena / 2018 (Willem Danielsz. van Tetrode, *Hercules*, 1568-1575).

Asta
Kihlman

From Present Trans and Intersex(ed) Politics to Past Embodied Experiences

Riikka Taavetti

Marie-Louise Holm: *Fleshing out the self: Reimagining intersexed and trans embodied lives through (auto)biographical accounts of the past*. Linköping University, Department of Thematic Studies, The Department of Gender Studies. Linköping University, Faculty of Arts and Sciences. 2017. 426 pages.

<http://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1095707&dswid=4796>

Marie-Louise Holm's doctoral dissertation *Fleshing out the self: Reimagining intersexed and trans embodied lives through (auto)biographical accounts of the past* addresses the self-understandings of people who – in today's terminology – could be described as trans and intersex. The study focuses on Denmark between 1900 and 1970, a time before the medical categories of transsexualism and intersexuality became firmly established. Holm's thesis is a highly welcome contribution to the history of trans and intersex

in the Nordic countries. As a well-grounded, thoroughly studied and engagingly written book, it is an important contribution also to queer history more broadly.

Holm's dissertation consists of three parts, the first being the introduction and the second discussing the theoretical aspects, methodology and position of the thesis in the fields of feminist activism and research as well as in the intersection of queer, trans and intersex studies. In the third part, Holm provides a contextualised analysis of two life stories by persons in trans or intersex(ed) positions who applied for the legal change of their gendersex status, as Holm innovatively names it. On the methodological level, Holm utilises dialogical narrative analysis by Arthur Frank and analyses the material discovered in the Danish National Archives, in case files for applications of legal sex change. In addition to the dialogical narrative approach, Holm calls their practice 'micro-genealogical' as they engage with detailed analysis of relatively few materials, although ones that are discovered by way of extensive archival research. The focus on Denmark is well motivated, as, in the present, the Nordic countries can boast of their tolerance and liberal politics. In particular, as Holm points out, Denmark plays a particularly important role in trans history, due to the internationally renowned case of Christine Jorgensen in the early 1950s.

SQS
1–2/2019

97

Queer Eye
Reviews

Riikka
Taavetti

The genealogical approach connects Holm's study to the key theoretical questions in conducting queer historical research: how do we justify in contemporary research the perception of some past phenomena as predecessors of our current notions? In other words, particularly in Holm's analysis, how can we justify that the discussed cases are perceived as part of the history of trans and intersex? This discussion is complicated; indeed, it is often the case that the concepts used in the past, such as hermaphrodite or transsexual, may carry pejorative meanings in the present. In this study, it is rather obvious that the cases that Holm discusses have a relatively direct link to the eventually established definitions of transsexualism and intersexuality. It is always important to ask, however, what is left out when these aspects are studied and some others are omitted.

As Holm reads these individual stories into the history of trans and intersex, they take as a point of departure the medico-legal definitions that were applied to the individuals, not to the personal experiences. After all, it is only with these categorisations that Holm was able to discover the cases. This is by no means a shortcoming of the study, but an ambivalence that comes up in all queer historical research. One obvious way to avoid this would have been to not engage in the present-day discussions over trans and intersex, but that would have been an irresponsible choice, as it would have been left to the readers to realise how the topics studied are related to the issues of today. On the contrary, Holm's dissertation is very deeply – and from multiple perspectives – connected to present-day debates. Indeed, the extensive introduction and the methodological sections of the dissertation work as a thorough and critical discussion on the intersections between trans and feminist research.

Instead of focusing on the workings of medico-legal categories that defined trans and intersex(ed) individuals, Holm aims to acknowledge the diverse ways in which trans and intersexed individuals understood themselves.

This is an ambitious goal, and inevitably Holm quite often ends up describing and analysing how the medico-legal system understood these misfitting bodies. Indeed, on some occasions Holm could have analysed their material in more detail and perhaps gained deeper insights into the subjects' understanding of their experiences. For example, on page 270 when citing one of the main figures in the study, Vigga Heidi / Viggo Klausen, regarding their "joy and unspeakable happiness" after their legal sex change, Holm could have taken the opportunity to analyse what this happiness might have consisted in and what made it unspeakable.

All in all, Holm seems to achieve the goal of focusing on trans and intersex embodiment more effectively in the case of Peter Ole / Petra Oda Fischer than in that of Klausen. Whereas Klausen was working-class and, in today's terms, closer to what would be termed intersexed, Fischer, in turn, had a middle-class background and would in today's terms probably be called transgendered. According to Holm's analysis, Fischer's abilities to express themselves in writing and to engage with the contemporary medical understanding were much wider than those of Klausen. In addition, the gendered differences in the societal sanctioning of taking the role of a man vis-à-vis taking the role of a woman become evident. Indeed, it is only because of Holm's detailed analysis of the two cases that these structures become apparent.

While the length of the introductory section results in multiple definitions of what the thesis is actually about, it also gives Holm space to do careful and detailed work in analysing the central concepts of the study. Holm is exceptionally considerate in their choice of words and achieves conceptual innovation in the dissertation. For example, one concept that Holm introduces in the thesis, *gendersex*, is an elegant way to work one's way out of the binary formed by the sex/gender distinction. Especially for trans studies, Holm provides detailed and well-argued discussions, such as on

the concept of passing (unfortunately hidden in the footnote on p. 294). Likewise, in my opinion, the question of which personal pronouns to use when referring to people who may not in all points of their lives fully fit into the binary system is solved in a highly nuanced manner and reflects the complexity of the issue. Unlike Holm assumes, however, this choice was not at all irritating, at least not for me as a reader; on the contrary, I found it enlightening as it rendered visible the gendered choices throughout the text.

Holm's work offers essential insights for queer historical research, even though this is not the primary field in which they place their study. Queer history has often defined its subject as one at odds with the normal (e.g. Halperin 2002, 62). But Holm states that many of those they study were not able to identify as anything other than "normal," in this context, as heterosexual men and women (p. 105). Holm does not engage much with the queer historical discussion, which, on some occasions, could have helped to further elucidate the analysis. For example, when Holm describes how the prevention of homosexuality was central to the medico-legal system, the study could have addressed just a bit more the Danish or Nordic studies on the history of homosexuality. As it stands now, the assumption that same-sex relationships were a taboo (p. 220) is left without a proper contextualisation.

Holm begins their discussion of the two core cases by re-writing their autobiographies in first-person narration. While I find this re-articulation of the autobiographies a powerful and affective choice, I would have welcomed a short discussion on the possible problems it also raises. The material employed for this reconstruction is, after all, text produced under a very specific system of legal-medical control of misfitting bodies. What happens when these narratives are combined by a researcher into a coherent, first-person narrated life story? Is there not a danger of accepting the autobiographical narration as a transparent lens on the writer's life and

thereby losing the insights offered by perceiving it as a construction by the researcher in the present? Nevertheless, later in their analysis Holm does carefully dissect these life stories.

On the level of style, Holm's dissertation is well-written and extremely engaging to read. It is also courageous in its experimentation with different forms of academic writing. The only choice that I found problematic is the extensive use of footnotes in some sections of the study. Relying heavily on footnotes is not only a question of style, but footnotes can also create a double narrative that might no longer support the clarity of the argument. In addition, at least from the perspective of a Nordic reader, it would have been useful to have the original Danish texts available when the translations are done by the author. For example, it is sometimes unclear how the personal pronouns that Holm is so careful with, are used in the original.

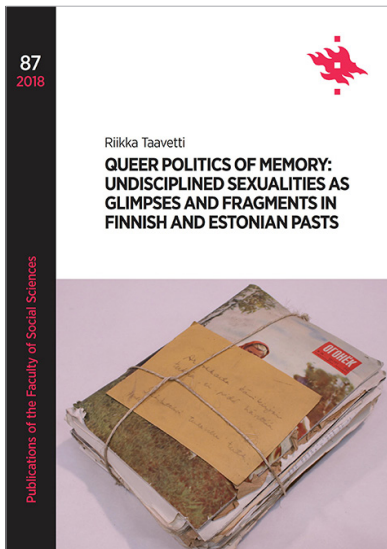
As a whole, Marie-Louise Holm's dissertation is an important contribution to queer history in general, and in particular to Nordic trans and intersexed history. Towards the end of their work, Holm raises an important ethical point when they emphasise the importance of acquiring more public and rearticulated life stories of trans and intersex people. This is one of the many contributions that this work offers. Holm's work powerfully questions the idea that a "liveable life" could only be the one that is unambiguously gendered and shows the possibilities of changing gender positions during one's life course. And finally, as a great study does, Holm's dissertation offers plenty of food for thought and ideas for what could be studied in the future.

References

Halperin, David M. 1995. *Saint Foucault. Towards a Gay Hagiography*. New York: Oxford University Press.

Queeria muistia tutkimassa

Tuula Juvonen

Taavetti, Riikka (2018). *Queer Politics of Memory - Undisciplined Sexualities as Glimpses and Fragments in Finnish and Estonian Pasts*. Helsingin yliopisto.

Riikka Taavetin englanniksi kirjoittama artikkeliväitöskirja *Kuriton muistin politiikka: Queer-seksuaalisuus suomalaisten ja virolaisten menneisyyksien välähdyksissä ja fragmenteissa* on, kuten hän itsekin toteaa, kirjoitettu kansanväliselle tieteelliselle yleisölle

teoreettiseksi ja menetelmälliseksi pohdinnaksi siitä, mitä muistitutkimukselle tapahtuu, jos sitä tarkastelee queertutkimuksen näkökulmasta. Työssä on kuitenkin paljon sellaista, jonka vuoksi se kannattaa lukea myös Suomessa.

Työn kantava ajatus on sen pohtiminen, millaiseksi käsitys menneisyydestä rakentuu, kun sitä muistellaan nykypäivänä. Taavetillemuistaminen itsessään on kulttuurinen prosessi, jossa toisiinsa kietoutuvaa yksityistä ja julkista on mahdotonta erottaa toisistaan (s. 42). Lisäksi muistelua ohjaa

esimerkiksi se, kuinka muistoja kerätään vaikkapa kilpakirjoituksilla, talletetaan ja järjestetään arkistoissa tai asetetaan esille näyttelyissä.

Väitöskirjan johdanto- ja yhteenveto-osiot, täydennettynä taulukolla yksittäisten artikkelien annista (s. 78), antavat lukijalle esimerkillisen selkeän käsityksen siitä, mitä Taavettia ajaa työllään takaa. Kuten artikkeliväitöskirjoille on ominaista, myös tässä tapauksessa tutkijan ajattelu on syventynyt ja saanut uusia suuntia matkan varrella. Tätä ajatteluprosessin etenemistä tekijä reflektoi johdannossaan ansiokkaasti pitäen lukijansa huomaavaisesti mukana tällä matkalla.

Samalla kun Taavetti paikantaa johdannossa omaa ajatteluaan, hän onnistuu esittelemään ja jäsentämään lukijalle anteliaasti ajantasaisia keskusteluja queertutkimuksesta vaikutteita saaneesta historian tutkimuksesta. Laura Doaniin nojaten kirjoittaja tekee esimerkiksi eroa genealogisten tutkimusotteiden ja kriittisen queerhistorian välillä. Genealoginen ote voi olla joko sellainen, jossa etsitään, muistellaan ja juhlistetaan menneisyydestä löytyviä lesbo- ja homo- ”esivanhempia” ja heidän kamppailujaan yhdenvertaisuuden puolesta, tai sitten se voi kiinnittää huomiota moderniin queeryhteen johtaneiden historiallisten kehityskulkujen katkoksiin ja murtumiin, jotka kyseenalaistavat oletetun ”meisyyden” (s. 40, 86–88). Kriittinen queerhistoria puolestaan kyseenalaistaa nykyisen ja menneen seksuaalisuuden identtisyiden, ja on ennemminkin valmis tarkastelemaan

SQS
1–2/2019

100

Pervosilmäys
Arvostelut

Tuula
Juvonen

menneisyyttä radikaalisti outona sen omilla ehdoilla (s. 41). Kuten Doan, myös Taavetti painottaa, että näitä erilaisia lähestymistapoja ei tule arvottaa suhteessa toisiinsa, sillä ne tavoittelevat keskenään erilaisia asioita ja palvelevat keskenään erilaisia, itsessään arvokkaita päämääriä toisiaan täydentäen (s. 97).

Taavetti itse kallistuu ajattelussaan kuitenkin kriittisen queerhistorian suuntaan, mikä näkyy siinä, miten hän näkee historiaan suuntautuvan queertutkimuksen kohteen. Queertutkijana hän haluaa ottaa etäisyyttä sellaiseen (genealogiseen) lhbtqia-historiantutkimukseen, joka ottaa lähtökohdaksen nykyiset valmiiksi nimetyt ja lueteltavissa olevat, usein vakaaksi ajatellut modernit identiteetit. Sen sijaan hän haluaa sukeltaa menneisyyteen ja valita sieltä tarkastelunsa kohteeksi queerin ”marginaalin marginaalin”, sellaisen kurittoman seksuaalisuuden, joka rikkoo totuttuja oletuksiamme tipahtaessaan ajassa muuttuvien normien ulkopuolelle (s. 31, 34, 69).

Historiantutkijana Taavetille toinen keskeinen käsite queerin rinnalla on tietysti aika. Hän irtisanoutuu lineaarisesta historiankäsitelmästä nostamalla tarkastelunsa kohteeksi muistin, jossa nykyisyys ja menneisyys yhdistyvät toisiinsa erottamattoman multidimensionaalisesti (s. 33, 39). Sen sijaan, että hän tarkastelisi muistamista informaation lähteenä, hän näkee sen tutkimisen dialogisena prosessina, jossa on aina läsnä kolme toisiinsa lomittuvaa tasoa (s. 82–86). Yhtäältä läsnä on se aika, jota muistellaan (muistettu aika), toisaalta on se hetki, jolloin muistellaan (muistamisen aika) ja rakennetaan samalla kulttuurista muistia ja kulttuurisen muistamisen edellytyksiä. Kolmantena on huomioitava muistelujen tutkimisen hetki (tutkimuksen aika), joka sekin konteksteineen vaikuttaa siihen, millaiseksi historiankirjoitus muovautuu.

Historian kirjoitus nojaa puolestaan menneisyyden pysyviin, materiaalsiin jälkiin, arkistoituihin fragmentteihin (fragments). Nämä voivat koostua

myös aiempien tapahtumien eriaikaisesta muistelemisesta silloin, kun arkistoihin on kerätty esimerkiksi muistitietoa tai elämäkerrallisia muistoja. Tällaiset muistelut tarjoavat erilaisia välähdyksiä (glimpses) menneisyydestä, joissa voi pilkahtaa myös queerejä elementtejä, joko auki lausuttuina tai puhuvina hiljaisuuksina (s. 31, 79–80). Tällainen välähdys pilkahtaa esimerkiksi siinä vuonna 1988 julkaistussa *Seta*-lehden haastattelussa, jossa helsinkiläinen homomies muistelee, kuinka kieltoain aikaan 1920-30-luvuilla homoilla oli tapana lähteä pitämään hauskaa mannereurooppalaiseen Tallinnaan, joka heille oli tuolloin homoelämän Mekka (s. 24).

Kaiken muun lisäksi työssä erityisen viehättävää on juuri sen transnationaali ote. Samalla tavalla kuin aika on Taavetille multidimensionaalinen, myös paikka on hänelle transnationaalinen. Siksi hänestä on luontevaa ja paikallaan tarkastella rinnakkain ja lomittain kahden puoliperiferisen maan, Suomen ja Viron, historiaa (s. 17) – mihin hänellä on edellytykset myös kielitaitonsa ansiosta. Näin ollen kirjoittaja voi nostaa fragmenteista esiin välähdyksiä maiden yhteisestä, toisiinsa kietoutuneesta queerhistoriasta, joka suurelta osin on jo vaipunut unohdukseen.

Arkistotutkimuksen suorittaneelle Taavetille muistamiseen liittyvät keskeisesti tietysti myös arkistot, ne paikat, joihin kulttuurisen muistin fragmentteja kerätään. Taavetille arkistot ovat paitsi vallankäytön paikkoja, myös paikkoja, jotka kätkevät sisälleen lupauksen mahdollisuudesta nähdä pilkahduksia myös toisenlaisesta historiasta (s. 45). Näitä hän lähtee tavoittelemaan väitöskirjansa viidessä artikkelissa, samalla kun työn johdannossa esiin nostetut muistamisen, muistojen tallentamisen ja kulttuurisen muistin kysymykset lähtevät niissä risteämään toisiaan kiinnostavilla tavoilla.

Ensimmäisessä, arkistotutkimuksen alan lehdessä julkaistussa artikkelissaan Taavetti tarkastelee arkistoja ja arkistointia aktiivisena menneisyyttä muovaavana prosessina (Taavetti 2016a). Se, mitä ja miten arkistoidaan, on ratkaisevaa sille, mitä tulevaisuudessa voidaan liittää osaksi kulttuu-

rista muistia. Taavetti käy artikkelinsa aluksi ehkä turhankin leveällä pensselillä läpi queerhistoriaa yleensä ja arkistotutkimuksen historiaa erityisesti ennen kuin hän pääsee otsikkonsa aiheeseen, suomalaisiin arkistoihin. Hän arvioi eri suunnista Suomessa tehtyä ratkaisua – lhbtiq historiaksi nimettyjä aineistoja tallennetaan Työväen Arkistoon, valtion taloudellisesti tukemaan sosiaalishistoriaa tallentavaan yleisarkistoon – ja sen seurauksia queerhistorian kirjoittamiselle ja muistin politiikalle. Lisäksi hän pohtii queeraineistojen järjestämistä arkistoissa ja tämän työn arkistoammattilaisilta vaatimaa queerkompetenssia.

Tämän pohjustuksen jälkeen Taavetti siirtyy tarkastelemaan niitä kirjoitettuja muistoja, jotka arkistoihin kerättyinä kokoelmina muuttuvat menneisyyden fragmenteiksi, ja joiden varassa tutkijat alkavat puolestaan kirjoittaa historiaa. Työn toisessa artikkelissa tarkastellaan Suomen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston vuonna 2014 keräämää (ja nyttemmin suurilta osin myös Yhteiskuntatieteelliseen tietoarkistoon tallennettua) muistitietokokoelmaa Sateenkaarinuorena nyt ja ennen (Taavetti 2016b). Tässä queeritutkimukseen keskittyneessä *lambda nordica* -lehdessä julkaistussa artikkelissaan Taavetti haastaa ajatusta lineaarisista sukupolvista. Hän osoittaa, kuinka nuorillakin kirjoittajilla on muistoja siitä, kuinka he ovat törmänneet vanhakantaisiin ja kielteisiin käsityksiin esimerkiksi homoseksuaalisuudesta – samoihin, joiden kanssa heitä vuosikymmeniä vanhemmat lesbot ja homot ovat jo joutuneet painimaan omaa identiteettiään rakentaessaan. Tällaiset pitkät jatkumot ja varjat kyseenalaistavat lesbojen ja homojen aseman muuttumiseen automaattisesti liitetyn edistyskertomuksen. Toisaalta eri sukupolviin kuuluvilla sateenkaarinuorilla on myös merkittäviä eroja siinä, millaisten resurssien varassa he ovat voineet hahmottaa identiteettiään eri aikoina. Eroja syntyy esimerkiksi siitä, millaista käsitteistöä on ollut saatavilla, oliko heille olemassa roolimalleja tarjoavia julkisuuden henkilöitä tai näkyvää julkista keskustelua ei-heteroseksuaalisista vaihtoehdoista.

Jälleen Taavetti nostaa homoseksuaalisuuden rinnalle tilaisuuden tullen myös transsukupuolisuuden, näyttäen siinä hyvää esimerkkiä muille queerutkijoille. Tässä englannin kielisessä artikkelissa tosin näkyy myös se, kuinka nopeasti tutkimusalan kieli kehittyy. Nykyisin suositellaan, että henkilöstä puhuttaessa ei käytettäisi taivutusmuotoa ”transgendered”, joka luo vaikutelman siitä, kuin joku olisi taivutellut hänet ryhtymään transsukupuoliseksi. Tällaista luonnehdintaa tarvittaessa riittää hyvin pelkkä ”transgender” (Spencer-Hall & Gutt 2020 [pre-print]).

Edellä jo mainittuja marginaalin marginaaleja Taavetti puolestaan luotaa suomalaisten ja virolaisten 1990-luvulla kirjoittamista seksuaalielämäkerroista. Eurooppalaista elämäkertakirjoittamista käsittelevässä lehdessä julkaistussa artikkelissaan (Taavetti 2017) hän paikantaa elämäntarinoista marginaalista toiseutetun prostituoidun figuurin. Tähän virolaiset kirjoittajat – suomalaisten tutkijoiden kysymyksenasettelujen kannustamina – peilasivat omaa hyväksyttävää ja toivottavaa heteroseksuaalisuuttaan. Taavetin luennassa prostituoidun seksuaalisuus asettuu näin episteemisesti samankaltaiseen asemaan kuin muunkinlainen queeriksi nimettävissä oleva seksuaalisuus.

Itselleni kiinnostavimmaksi nousee kuitenkin se seksuaalisuuden historian alan lehdessä julkaistu artikkeli, jossa Taavetti, toisin kuin samoja aineistoja aiemmin tulkinneet Elina Haavio-Mannila ja Osmo Kontula, lukee suomalaisten ja virolaisten 1990-luvun seksuaalielämäkertoja heteroseksuaalista oletusta haastaen (Taavetti 2019). Vaikka Haavio-Mannila ja Kontula virittivät tutkimuksensa kirjoituskutsun tasa-arvoisesti sukupuolineutraaliksi – mikä tasoitti tietä sille, että vastaajat saattoivat ylipäänsä kertoa myös ei-heteroseksuaalisista haluistaan ja kokemuksistaan – tutkijoiden tekemät tulkinnat saaduista vastauksista palauttivat ne yksinkertaistaen takaisin heteroseksuaaliseen ruotuun. Taavetti ei kuitenkaan tyydy tähän, vaan kaivaa vastauksista esiin pilkahduksia sellaisesta heteroseksuaalisuudesta,

jota voisi hyvällä syyllä kutsua queeriksi. Hänen lukemissaan kertomuksissa näennäisesti heteroseksuaaliselta näyttävään elämään kietoutui salassa pidettyjä haluja ja suhteita samaa sukupuolta olevien henkilöiden kanssa. Mutta vaikka ihmisten kokemusmaailma oli seksuaalielämäkertoissa joustava, aiempien tutkijoiden tulkintakehys ei sitä ollut.

Artikkelista käy myös ilmi se, kuinka Haavio-Mannila ja Kontula, toimiessaan aiemmin portinvartijoina keräämälleen aineistolle, tulivat ohjanneeksi muiden tutkijoiden tulkintoja turhan kapeille urille. Esimerkiksi suomalaisten kirjoittajien tekstejä aineistonaan käyttäneelle Marja Kaskisaarelle (1988) he tarjosivat käytettäväksi vain 25 homo- tai biseksuaalisuuden kannalta relevantiksi katsomaansa kertomuksen valikoiman. Nyt, kun yhteensä 175:stä seksuaalielämäkerrasta 149 on talletettu Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston kokoelmiin, Taavetti löysi niistä yhteensä 64 suomalaista ja 10 virolaista elämäntarinaa, jotka olivat hänen työnsä kiinnostavia. Yhteiskäyttöön arkistoitujen tutkimusaineistojen ansiosta hän saattoi nyt tehdä hyvin erilaisen tulkinnan siitä, millainen suhde homoseksuaalisuudella ja heteroseksuaalisuudella on ollut toisiinsa suomalaisten ja virolaisten elämässä. Arkistojen ja tutkijan uuden tulkinnan ansiosta voimme nyt muistaa suomalaisen seksuaalisuuden historian toisin kuin tähän asti on ollut tapana.

Viimeisessä artikkelissaan Taavetti siirtyy tarkastelemaan queeria taidetta, joka hakee inspiraationsa arkistoidusta menneisyydestä. Samalla hän osoittaa, kuinka historialliset fragmentit tarvitsevat avukseen mielikuvitusta saadakseen näkyvän muodon ja tullakseen sitä kautta osaksi kulttuurista muistiamme. Joutuessaan kulttuurikiistojen kohteeksi queer taide tekee näkyväksi muistamisen poliittisuuden. Näitä teemoja Taavetti käsittelee virolaisen taiteilijan Jaanus Samman teoksen *Puheenjohtajan tarina* kautta. Se kertoo virolaisen kolhoosijohtajan elämästä ennen ja jälkeen hänen tuomitsemistaan homoseksuaalisten tekojen vuoksi vuonna 1963, aikana jolloin Viro oli vielä osa Neuvostoliittoa.

Taidenäyttelyä tarkastellessaan Taavetti pääsee pohtimaan myös näyttelytilan ja näyttelyesineiden materiaalisuuden vaikutuksia siihen, mitä ja miten haluamme muistaa. Hän osoittaa esimerkiksi, kuinka samaa työtä on arvioitu Virossa hyvin eri tavoin silloin, kun se on ollut esillä ulkomailla verrattuna siihen, että se haastaa totuttuja historian ymmärtämisen tapoja kotimaisessa museossa. Sittenmin Jaanus Samman yhdessä Marko Raatin kanssa toteuttama *A Chairman's Tale* -videoinstallaatio sekä muita näyttelyyn kuuluneita töitä on hankittu myös Kiasman kokoelmiin, ja ne olivat museossa esillä 2018–2019.

Kaiken kaikkiaan Riikka Taavetin työ on inspiroivaa luettavaa queertutkimuksen parissa viihtyville. Teoreettisten ja menetelmällisten pohdintojensa ansiosta se merkittävä ja ansiokas lisä suomalaista(kin) historiaa koskevaan queertutkimukseen. Jokaisen jatko-opintoja suunnittelevan tutkijanalun kannattaa lukea verkosta löytyvä johdanto myös opinnäytetyön näkökulmasta – palkittiinhan se Helsingin yliopistossa vuoden parhaana naistutkimusta, feminismiä tai naissukupuolen merkitystä käsittelevänä väitöskirjana. Iloksemme se on kuitenkin vain yksi Taavetin lukuisista palkituista tutkimustuotoksista, joista löytyy kattava ja säännöllisesti uusilla julkaisuilla päivittyvä luettelo hänen kotisivuiltaan.

Kirjallisuus

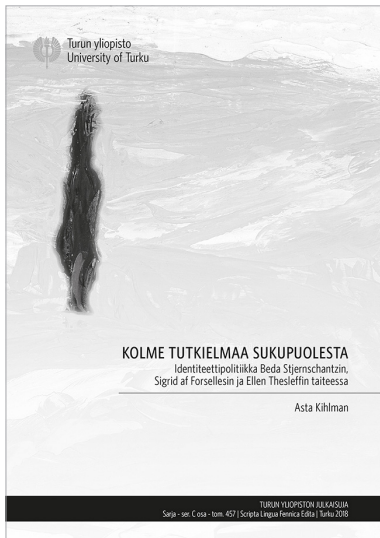
- Kaskisaari, Marja. 1998. ”Rakkauden täyttymys. Seksuaaliset erot ja romanttinen rakkaus”. Teoksessa *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*, toimittaneet Matti Hyvärinen, Eeva Peltonen ja Anni Viikko. Tampere: Vastapaino.
- Spencer-Hall, Alicia ja Blake Gutt. 2020. ”Trans & Genderqueer Studies Terminology, Language, and Usage Guide”. Teoksessa *Trans and Genderqueer Subjects in Medieval Hagiography*, toimittaneet Alicia Spencer-Hall ja Blake Gutt. Amsterdam: Amsterdam University Press. Pre-print saatavilla bit.ly/tgqsguidejune19.

- Taavetti, Riikka (ei vuotta) Julkaisut. Noudettu osoitteesta <http://riikkataavetti.fi/julkaisut-publications/>
- Taavetti, Riikka (tulossa) “Queering Victimhood: Soviet Legacies and Queer Pasts in and around Jaanus Samma’s ‘Not Suitable for Work. A Chairman’s Tale’”. Teoksessa *Difficult Memories: Transnational Dialogues with the Past and the Future*, toimittaneet Kirsti Salmi-Niklander, Sofia Laine, Päivi Salmesvuori, Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti.
- Taavetti, Riikka. (2019). “Discovered Queer Desires: Rereading Same-Sex Sexuality from Finnish and Estonian Life Stories of the 1990s”. *Journal of the History of Sexuality* 28 (2): 205–234.
- Taavetti, Riikka. 2016a. “A Marshall in Love: Remembering and Forgetting Queer Pasts in the Finnish Archives”. *Archival Science* 16 (3): 289–307. DOI 10.1007/s10502-015-9251-7.
- Taavetti, Riikka. 2016b. “Reflecting the Queer Me: Memories of Finnish Queer Youth from the 1950s Onwards”. *Lambda Nordica* (3–4): 81–107.
- Taavetti, Riikka. 2017. “‘A woman should not be so cheap’: The Prostitute as a Constructed Other in Estonian Post-Soviet Life Stories”. *European Journal of Life Writing* 6, 197–217. DOI 10.5463/ejlw.6.199.

Kolme queeria taiteilijatulkintaa

Juha-Heikki Tihinen

Asta Kihlman: *Kolme tutkielmaa sukupuolesta. Identiteettipolitiikka Beda Stjernschantzin, Sigrid af Forsellesin ja Ellen Thesleffin taiteessa*. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja – ser. Osa – tom. 457. Scripta Lingua Fennica Edita. Turku 2018. 263 sivua.

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7440-5>

Suomalainen taidehistoriallinen queertutkimus sai oivan lisän 24.11.2018 kun Asta Kihlman väitteli Turun yliopistossa otsikolla *Kolme tutkielmaa sukupuolesta. Identiteettipolitiikka Beda Stjernschantzin, Sigrid af Forsellesin ja Ellen Thesleffin taiteessa*. Kihlmanin väitöskirjan tutkimuskohteena ovat kolme suomalaistaiteilijaa, Sigrid af Forselles (1860–1935), Beda Stjernschantz (1867–1910) ja Ellen Thesleff (1869–1954), saavat nyt tärkeää ei-normatiivista ja queeria tarkastelua osakseen. Thesleff on tutkimuksen kohdehenkilöistä tunnetuin, mutta väitöskirjan kaksi muuta taiteilijaa ovat viime vuosina saaneet kasvavaa kiinnostusta osakseen.

Tutkija ankkuroi oman tutkimuspositionsa poststrukturalismista ja postmodernista keskustelusta vauhtia ottaneeseen feministiseen paradigmaan ja on teoreettisesti inspiroitunut erityisesti Jack/Judith Halberstamin, Eve Kosofsky Sedgwickin ja Teresa de Lauretiksen ajattelusta. Mukana on myös psykoanalyttisiä näkökulmia Sigmund Freudin, Julia Kristevan ja Luce Irigarayn välityksellä. Vahvimmin väitöskirja liikkuu Kihlmanin ohjaajan Harri Kalhan tulkinta- ja kirjoitustyylin vaikutuspiirissä. Kalhalle tyypillinen nokkelien ideoiden esittely on läsnä myös Kihlmanin kirjoitustavassa. Myös muut suomalaiset taidehistorian, visuaalisen kulttuurin ja sukupuolen tutkimuksen välimaastossa liikkuvat tutkijat, kuten Leena-Maija Rossi, Tutta Palin, Annamari Vänskä ja allekirjoittanut figuroivat Kihlmanin keskustelukumppaneina.

Tutkija kuvaa itse tutkijanpositiotaan seuraavasti: ”Kolmiosainen väitöstyöni on queer-teoreettisesti täsmentynyttä postfeminististä sukupuolentutkimusta, jonka pyrkimyksenä on vallitsevien sukupuolikategorioiden, identiteetikäsitysten ja seksuaalisuuskien vuorovaikutussuhteiden purkaminen. Yhteinen nimittäjä tutkimuksen kohteeksi valikoituneilla taiteilijoilla on symbolismi, joka ei kuitenkaan ole kansallisromanttisesti virittäytynyttä, vaan pikemminkin subjektiivista ja individualismia heijastelevaa.” Kysymys symbolismin tutkimisesta queer-teoreettisesti on kiinnostava, sillä esimerkiksi angloamerikkalaisessa traditiossa viktoriaanisen kirjallisuuden queer-teoreettinen käsittely on ollut

SQS
1–2/2019

105

Pervosilmäys
Arvostelut

Juha-Heikki
Tihinen

jo monen tutkijasukupolven yhteisen kiinnostuksen kohde. 1800-luvun lopun kiinnostus erilaisia identiteettejä ja seksuaalisuuksia kohtaan oli hyvin laajaa, minkä suomalainen taidehistorioitsija Salme Sarajas-Korte osoitti jo 1966 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Suomen varhaisymbolismi ja sen lähteet: Tutkielma Suomen maalaustaiteesta 1891–1895*.

Kolme tutkielmaa sukupuoli on tärkeä teos suomalaisessa taidehistorian tutkimuksessa, koska se nostaa aivan uudella tavalla queerien naisrepresentaatioiden analyysin suomalaiseen 1800-luvun taiteen tutkimukseen. Tämä on merkittävää, sillä suomalainen taidehistoria on tätä ennen sivunnut ei-heteroseksuaalisuutta lähinnä miesmaskuliinisuuksien representaatioiden analyysin yhteydessä ja erityisesti Magnus Enckellin (1870–1925) taidetta koskevilla tutkimuksilla. Tässä suhteessa Kihlmanin väitöstutkimus on erittäin merkittävä askel aikakauden monipuolisemman hahmottamisen suhteen.

Väitöstutkimus on ilmeisen ansiokas vastakarvaan menevissä luennoissaan ja ei-heteroseksuaalisissa painotuksissaan, mutta teokseen on jäänyt aika lailla epätarkkuuksia ja epäargumentatiivisiä piirteitä. Kysymys käytetyistä termeistä ja niiden toimivuudesta käy ilmi vaikkapa seuraavassa esimerkissä: en kykene täysin hahmottamaan sitä, miten androgynia-termin vaihtaminen naismaskuliinisuudeksi muuttaa tulkintoja kiinnostavammiksi, sillä molemmat termit pohjautuvat ajatukseen feminiinisuudesta ja maskuliinisuudesta. Ehkä asiaan vaikuttaa myös Kihlmanin argumentaatio, joka ei mene tässä yhteydessä syvemmälle. Hän huomauttaa androgynian olleen aikakaudelle tyypillinen ilmiö, mutta ilmoittaa ettei hän aio käyttää ilmaisua.

Välillä Kihlman on omissa tulkinnoissaan hyvinkin nopeasti assosioiva, mutta sen sijaan muiden tutkijoiden näkemykset vaikuttavat kirjoittajasta vähemmän tosilta. Niihin viitataan termillä näkemys, eikä tutkija lausu omaa mielipidettään tai kommenttiaan aikaisempien tulkintojen perustel-

tavuudesta tai paikkaansapitävyydestä. Näin tapahtuu esimerkiksi Paula Kivisen suhteen. Kivisen mukaan Magnus Enckell maalasi itsensä (myös Hugo Simbergin ja oman rakastajansa Giovanni Amianin) Tampereen tuomiokirkon Ylösnousemus-alttaritauluun. Kihlman arvioi Kivisen tulkinnan paikkaansapitävyyttä aavistuksen verran pejoratiivisesti. Nähdäkseni Kivisen tulkintaa tukee kuitenkin vahvasti se, että maalauksen hahmot on vaivatonta tunnistaa valokuvien tai muiden dokumenttien perusteella.

Toinen itseäni yllättävä huomio koskee Beda Stjernschantzin *Kaksoimutokuvan* (1895) ja *Irman* (1895–96) tulkintemista kahdeksi eri teokseksi, mikä on esimerkiksi oma tulkintani ja Salme Sarajas-Kortteen näkemys. Löydän Kihlmanin teoksesta maininnan siitä, että hänen tulkintansa poikkeaa aiemmista, mutta en löydä mitään perustetta sille miksi hän on toista mieltä kuin aikaisempi tutkimus, en myöskään löydä aikaisemman näkemyksen kriittistä arviointia. Beda Stjernschantzin tuotanto on sangen pieni, joten tässä yhteydessä on melkoisen merkittävää onko kyse samasta teoksesta vai onko maalauksia useita.

Edelliset esimerkkini havainnollistavat Kihlmanin tutkimuksen piirrettä, jossa aikaisemman tutkimuksen kanssa ei oikeastaan keskustella tai väitellä, jos se ei vastaa tutkijan omaa näkemystä. Useammassa yhteydessä vaikuttaa siltä, että Kihlman joko on ylen kohtelias aikaisempia kirjoittajia kohtaan tai sitten ei ole kiinnostunut perustelemaan omien näkemyksiensä paremmuutta sen enempää. Hämmentävintä on Hanna-Reetta Schreckin tuoreen (2017) Ellen Thesleff -elämäkerran sivuuttaminen. Teos löytyy kyllä väitöskirjan kirjallisuusluettelosta, mutta Kihlman ei valitettavasti ryhdy keskustelemaan toisen tutkijan kanssa. Tämä on sääli, koska Kihlmanin ellenthesleff on todennäköisesti hyvin erilainen konstruktio kuin Schreckin ellenthesleff.

Teokseen on jäänyt epätarkkuuksia ja virheitä ilmeisesti kiireen vuoksi. Esimerkiksi Beda Stjernschantz ei kirjoittanut runoa *Rakas tyhmyteni*,

vaan kopioi muistiinpanoihinsa Johan Levartin (1875–1911) saman nimisen runon. Kiire näkyy välillä myös kieliasussa, minkä huomaa vaikkapa siitä, kun samassa alaviitteessä ”Lindgren arvioi” asian kolme kertaa. Toivoinkin Kihlmanin työstävän väitöskirjaansa perustuvan kirjan kaikessa rauhassa, jolloin hän voisi ehkä hieman kasvattaakin siihen kuuluvien taiteilijoiden määrää. Esimerkiksi Venny Soldan-Brofeldt (1863–1945) edustaisi samaa sukupolvea kuin väitöskirjassa jo esiintyvät taiteilijat ja hänen tuotantonsa ja elämänsä tarkastelussa queer-luenta olisi omiaan.

Kihlmanin väitöskirja on kaivattu lisä myös taidehistoriaa laajemmin suomalaisen queer-historiantutkimukseen. Kihlman edustaa uutta ääntä, mikä on jo sellaisenaan hyvin kaivattua, koska suomalainen queer-tutkijoiden joukko ei kaiken kaikkiaan ole kovin laaja. Mitä tulee taidehistoriaan, nähdäkseni normikriittisiä ja queer-teoreettisia tulkintoja olisi mahdollista soveltaa sangen monen eri aikakauden taiteilijoiden tutkimuksessa, joita on usein leimannut vaikeneminen tai ei-heteroseksuaalisuuden epärelevanttius tai -kiinnostavuus. Esimerkiksi Magnus Enckellin teosten analysoinneissa homoseksuaalisuus on usein mainittu, mutta sen merkitystä on vähätelty tai pidetty rivien välissä kiusallisena. Tässä yhteydessä voisi melkein puhua takaiskusta. Onkin erinomaisen tärkeää, että suomalaiseen taidehistorian kentälle on noussut uusia tutkijoita, joiden tulkinnat haastavat heteroseksualisoivia tulkintoja. Symbolismin aikakautena taideteosten merkityksien tuli olla henkilökohtaisia, jopa sen uhallalla, ettei kukaan muu taiteilijan lisäksi voisi kunnolla käsittää teosta. Tästä syystä erilaisista identiteettipohdinnoista, seksuaalisuuden ja taiteen välisestä suhteesta, ja nykytermein autofiktiivisistä piirteistä tuli monille taiteilijoista erittäin merkittävä osa taiteellista työskentelyä. Tästä syystä taideteoksen ”pelastaminen” seksuaalisilta assosiaatioilta on lyhytnäköistä ja valitettavaa. Lukuisiin tässä hetkessä eläviin ihmisiin tekee juuri vaikutuksen se, että yli satavuotiaat teokset voivat edelleen puhutella meitä.

Haluan kuitenkin huomauttaa, että vaikka väitöskirjassa olisi ollut hiomista niin toivon Kihlmanin kirjoittavan tulevaisuudessa tutkimuksia, joissa hän jatkaa väitöstyönsä kiinnostavinta projektia. Nimittäin ei-heteroseksuaalisen tai queerin historian kirjoittamista. Kihlmanin tutkimusotteesta ilmenee kiehtovasti ja monipuolisesti kiinnostus etsiä vaihtoehtoisia tarkastelutapoja ja pohtia halutaloutta moniäänisenä ilmiönä. Hänen oivaltavat pohdintansa identiteettiprosesseista visuaalisessa muodossa ovat tärkeitä monipuolisemman historian kirjoittamisen kannalta. On hyvin ilahduttavaa, että suomalaiseen taidehistorian tutkimukseen on tullut uusi ääni.

Kirjoittajat / Contributors

SALLA ALDRIN SALS KOV

salla.aldrinsalskov@helsinki.fi

Salla Aldrin Salskov (FM, Sukupuolen tutkimus, FM, Filosofia) viimeistelee väitöskirjaa queer-feminismin kritiikistä. Hän on julkaissut artikkeleja *Sexualities* -julkaisussa sekä *NORMA: Nordic Journal of Masculinity Studies* ja *Feminist Encounters: A Journal of Critical studies in Culture and Politics*. Salla on Suomen Queer-tutkimuksen seuran lehden yksi päätoimittajista (2019–2020) sekä Suomen Queer-tutkimuksen seuran puheenjohtaja.

Salla Aldrin Salskov (MSc, Gender Studies, MA, Philosophy) is finalizing her PhD on critique and epistemic habits in queer feminist theory. She has published articles on feminist philosophy, savior narratives and homonationalist discourses in the Nordic countries, published in *Sexualities* and *NORMA: Nordic Journal of Masculinity Studies*, and *Feminist Encounters: A Journal of Critical studies in Culture and Politics*.

In 2017 she edited a special issue on feminist epistemic habits and critique together with Marianne Liljeström (University of Turku), for *Feminist Encounters: A Journal of Critical Studies in Culture and Politics*. Salla is one of the editors of the *Finnish Journal of Queer Studies* (2019–2020) and the Chair of the National Association of Queer Studies.

TUULA JUVONEN

tuula.juvonen@utu.fi

YTT Tuula Juvonen työskentelee tällä hetkellä Turun yliopiston sukupuolentutkimuksen oppiaineessa TIASin kollegiumtutkijana, jossa hänellä on käyn-

nissä hanke *Affective Attachments: Genders and Sexualities in Flux*. Hän on aiemmin tutkinut homoseksuaalisuuden sukupuolittuneiden paikkojen rakentumisen tapoja sotienjälkeisessä Suomessa niin erilaisissa tietoa tuottavissa ammattikäytännöissä kuin lesbojen elämässäkin. Viime vuosina hän on johtanut Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta affektiivisista eriarvoisuuksista ja osallistunut Sateenkaarihistoriakuukauden toimintaan.

DocSocSci Tuula Juvonen works currently as a collegium researcher of TIAS with the Gender Studies Program at the University of Turku. There she is the PI for the project *Affective Attachments: Genders and Sexualities in Flux*. She has previously studied the ways in which gendered places of homosexuality were constructed in the post war Finland, both by diverse professional practices as well in the lives of lesbians. During the past years she has led the Academy of Finland funded research project on affective inequalities, as well as been active in organizing the activities for Rainbow History Month in Finland.

ASTA KIHLMAN

asta.kihlman@utu.fi

FT Asta Kihlman on visuaaliseen kulttuuriin ja queer-tutkimukseen erikoistunut taiteentutkija. Kihlman on kiinnostunut sosiaalista sukupuolta tuottavien valtasuhteiden kiinnittymisistä yksilöön, sekä niistä vastarinnan paikoista, joista käsin vallitsevia sukupuolikäsitteitä voi murentaa tai ainakin raaputtaa niiden pintaa. Roomassa Kihlman tutkii Amos Anderson -stipendiaattina 1800-luvun lopun ja 1900-luvun

alun taiteilijoiden muodostamaa kansainvälistä queer-kenttää. Kihlman toimii kuvataidekriitikkona sekä tekee yhteistyötä taiteilijoiden kanssa. Hän opettaa Turun taideakatemiassa ja on toiminut myös taidehistorian yliopisto-opettajana Turun yliopistossa.

PhD Asta Kihlman is an art historian specialized in studies of visual culture and queer theory. Kihlman is interested in the adhesion of gender producing social power relations to the individual, and in the places of resistance, wherefrom it's possible to crumble prevalent gender conceptions, or at least scratch their surfaces. In Rome Kihlman examines as an Amos Anderson -fellow the international queer scene from late 19th century and early 20th century made up by international artists. Kihlman also works as an art critic and collaborates with artists in different projects. She teaches at the Turku Art Academy and has functioned as teacher at the University of Turku.

SINI-PETRIINA KLASTO

spokuusisto1@sheffield.ac.uk

Sini-Petriina Klasto on tohtoriopiskelija Sheffieldin yliopistossa. Väitöskirjassaan hän tutkii queer-ahdistusta ja HIV/AIDS -stigmatisaatiota homofobian työkaluina Etelä Koreassa. Hän luokittelee itsensä intohimoiseksi sosiologiksi, jolla on ”a hot'n'cold love” -suhde Etelä-Koreaan. Klasto julkaisee harvakseltaan, hänen uskonsa akateemiseen maailmaan on heikko ja häntä lohduttaa usein ”the queer art of failure”.

Sini-Petriina Klasto is a PhD student at the University of Sheffield, United Kingdom. Her thesis delves into queer oppression and HIV/AIDS related

SQS
1-2/2019

108

Kirjoittajat
Contributors

ISSN
1796-5551

stigmatisation as a vehicle of homophobia in South Korea. She categorises herself as an aspirational sociologist with a hot'n'cold love affair with the South Korean context. She has published sparsely, has little faith academia and (often) takes solace in the queer art of failure.

MARIANNE LILJESTRÖM

marianne.liljeström@utu.fi

Marianne Liljeström on Turun yliopiston Sukupuolentutkimuksen professori. Hän on julkaissut kirjoituksia Pohjoismaisesta ja Venäjän/Neuvostoliiton sukupuolihistoriasta, toimittanut ja kirjoittanut osia useissa feministisen teorian ja metodologian suomalaisissa oppikirjoissa. Hän on julkaissut monografian *Useful Selves. Russian Women's Autobiographical Texts from the Postwar Period* (2004), toimittanut (Susanna Paasosen kanssa) antologian *Working with Affect in Feminist Readings: Disturbing Differences* (2010) ja julkaissut (yhdessä Ulrika Dahlin ja Ulla Mannsin kanssa) kirjan *The Geopolitics of Nordic and Russian Gender Research 1975–2005* (2016). Hänen tutkimuskohteena on suomalaisen akateemisen feminismin historia.

Marianne Liljeström is Professor of Gender Studies at the University of Turku, Finland. She has published articles on Nordic and Russian/Soviet gender history, edited and written parts of several textbooks in Finnish on feminist theory and methodology. She is the author of *Useful Selves. Russian Women's Autobiographical Texts from the Postwar Period* (2004) and co-editor of *Working with Affect in Feminist Readings: Disturbing Differences* (2010, with Susanna Paasonen) and co-author of *The Geopolitics of Nordic and Russian Gender Research 1975–2005* (2016, with Ulrika Dahl and Ulla Manns). Currently she is conducting research on the history of academic feminism in Finland.

TIINA MÄNNISTÖ-FUNK

tiiman@utu.fi

FT Tiina Männistö-Funk on historiantutkija ja tekniikan historian dosentti Turun yliopistossa. Tällä hetkellä hän työskentelee tutkijana Koneen Säätiön rahoittamassa Puhuvat koneet -hankkeessa sekä vierailevana tutkijana tieteen tutkimuksen yksikössä Eidgenössische Technische Hochschule Zürichissä. Männistö-Funk on julkaissut muun muassa polkupyöräilyn, valokuvauksen, gramofonien, nälänhätien ja kaupunkiliikenteen historiasta. Hänen tutkimustyötään leimaa kiinnostus materiaalisuuteen, ruumiillisuuteen ja sukupuoleen.

PhD Tiina Männistö-Funk is a historian and a docent for the history of technology at the University of Turku. She currently works as a researcher in the project Talking Machines, funded by the Kone Foundation, and as a visiting researcher at the Chair for Science Studies at ETH Zurich. Männistö-Funk has published on several topics, such as the history of cycling, photography, gramophones, famines, and urban transport. Her research is characterized by her interest in materiality, body and gender.

JOHANNA PAKKANEN

johanna_pakkanen@yahoo.com

Johanna Pakkanen, FL (naistutkimus) työskentelee pääsihteerinä Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry:ssä, suomalaisten naisjärjestöjen laajassa kattojärjestössä. Hän on aikaisemmin toiminut mm. Seta ry:n pääsihteerinä ja Helsingin yliopiston tasa-arvovastaavana. Hänellä on pitkä historia aktivistina, erityisesti lesbo- ja queer-kulttuurin alalla. Hän on julkaissut useita artikkeleita liittyen kirjallisuuden ja elokuvan lesbo- ja queer-tutkimukseen.

Johanna Pakkanen, L.Phil. (Women's Studies), is currently working as the Secretary General of The

Coalition of Finnish Women's Associations NYTKIS, a wide co-operation forum for women's associations. She has also worked i.a. as Secretary General for Seta ry – LGBT Rights in Finland and as Equality Adviser for the University of Helsinki. She is a long-term activist in lesbian and queer culture and has published several articles on lesbian and queer studies in literature and cinema.

ROSE-MARIE PEAKE

rosemarie.peake@gmail.com

FT, historioitsija Rose-Marie Peake toimii tutkija-tohtorina Suomen Akatemian kokemuksen historian huippuyksikössä Tampereen yliopistolla. Hän on kirjan *Entiset heterot – Kuinka löysin itseni sateenkaaren alta* toinen toimittaja. Atena julkaisi teoksen keväällä 2019.

PhD, historian Rose-Marie Peake is currently working as a postdoctoral scholar at the Academy of Finland Centre of Excellence in the History of Experiences, Tampere University. She is co-editor of the book *Entiset heterot – Kuinka löysin itseni sateenkaaren alta* (engl. *Ex-heterosexuals – or how I found myself under the rainbow*), which was published by Atena Publishing in spring 2019.

LEENA-MAIJA ROSSI

leena-maija.rossi@helsinki.fi

Leena-Maija Rossi, FT, dos., toimii taidehistorian yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa. Rossin tutkimusintresseihin kuuluvat mm. intersektionaalisuus, queer-teoria ja -aktivismi, ja kriittinen valkoisuuden tutkimus. Hän on analysoinut visuaalisen kulttuurin eri muotoja mainonnasta ja elokuvasta televisio-ohjelmiin ja nykytaiteeseen. Hänen kirjoittamistaan ja toimittamistaan kirjoista viimeisin on Sanna Karkulehdon kanssa toimitettu *Sukupuoli ja*

SQS
1–2/2019

109

Kirjoittajat
Contributors

ISSN
1796-5551

välivalta: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa (SKS 2017) ja artikkeleistaan Kaisa Ilmosen kanssa kirjoitettu ”Intersectionalizing the Ordinary: Looking for the Narratives Lost in the Homogenous Commonplace” (teoksessa Joel Kuortti ym. (toim.) *Out of the Ordinary*, Brill 2019).

Leena-Maija Rossi, PhD, is a feminist researcher of visual culture based in Helsinki, Finland. Currently she teaches art history as Senior Lecturer at the University of Helsinki. Her research interests include politics of intersectionality, queer theory and activism, and critical studies of whiteness, as well as different forms of visual culture from advertising, film and television, to contemporary art. She has published extensively, both in Finland and internationally, her latest book being *Gender and Violence: Ethics and Politics of Reading* (in Finnish, co-edited with Sanna Karkulehto, 2017), and latest article, co-written with Kaisa Ilmonen, “Intersectionalizing the Ordinary: Looking for the Narratives Lost in the Homogenous Commonplace” (in Joel Kuortti et al. (eds.) *Out of the Ordinary*, Brill 2019).

OUTI SANTAVUORI

aurinkoiseksi@gmail.com

Outi Santavuori on kasvatustieteen maisteri ja erityistason seksuaaliterapeutti (NACS). Hän työskentelee sateenkaari-ihmisille tarkoitettussa valtakunnallisessa Sinuiksi- tuki- ja neuvontapalvelussa (Pirkanmaan Seta ry) ja yksityisvastaanotollaan Turussa. Seksuaaliterapeuttina hän on erikoistunut marginalisoi-tuihin identiteetteihin. Outi on kirjan *Entiset heterot – Kuinka löysin itseni sateenkaaren alta* -teoksen toinen toimittaja. Atena julkaisi teoksen keväällä 2019.

Outi Santavuori has a MA in Educational Sciences and she is a Specialist in Sexological Counselling (NACS) at Sinuiksi – support and counselling for

LGBTIQ+ -people (administrated by Pirkanmaan Seta ry) as well as at her private practice in Turku. As a sex therapist, she specializes in treating people who have marginalized identities. Outi is a co-editor of the book *Entiset heterot – Kuinka löysin itseni sateenkaaren alta* (engl. *Ex-heterosexuals – or how I found myself under the rainbow*), which was published by Atena Publishing in spring 2019.

JOONAS SÄNTTI

joonas.s.santti@jyu.fi

Joonas Sántti on väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopistossa. Hänen väitöstutkimuksensa käsittelee sukupuoleettomia ja sukupuoleltaan monitulkintaisia kertojia 2000-luvun suomalaisessa ja englanninkielisessä proosassa. Häntä kiinnostavat erityisesti queerin, feministisen narratologian ja kokeellisen kirjallisuuden leikkauspisteet. Joonas on toiminut myös yliopistonopettajana ja kirjallisuuskriitikkona.

Joonas Sántti is a PhD student at the University of Jyväskylä. Their research focuses on ungendered and ambiguously gendered narrators in 21st century Finnish and English prose fiction. Their primary interests lie in the intersections of queer theory, feminist narratology and experimental literature. Joonas has also worked as a university teacher and as a literary critic.

RIIKKA TAAVETTI

riikka.taavetti@helsinki.fi

VTT, FM Riikka Taavetti työskentelee poliittisen historian postdoc-tutkijana Helsingin yliopistossa Koneen Säätion rahoittamassa tutkimushankkeessa Valta, väestö ja seksuaalisuus (2018–2020, hankkeen johtaja yliopistonlehtori Hanna Kuusi), jossa hän tutkii suomalaisen seksitutkimuksen tieteenhistoriaa. Taavetti väitteli vuonna 2018 queer-seksuaalisuutta

suomalaisissa ja virolaisissa henkilökohtaisissa ja yhteisöllisissä muistoissa käsittelevällä väitöskirjalla. Taavetin tutkimusintressinsä kohdistuvat queer-historiaan, seksuaalisuuden historiaan, muistitietotutkimukseen, arkistoihin sekä feminismin historiaan. Henkilökohtaiset verkkosivut: <http://riikkataavetti.fi/>

PhD Riikka Taavetti works as postdoctoral researcher in political history at the University of Helsinki. Her current work on the history of Finnish sex research is part of a research project titled Power, Politics, and Sexuality funded by the Kone Foundation (2018-2020, PI Senior Lecturer Hanna Kuusi). Taavetti defended her doctoral dissertation on queer personal and cultural memories in Finland and Estonia in 2018. Her research interests include queer history, history of sexuality, oral history, cultural memory studies, archival science, and history of feminism. Personal webpage: <http://riikkataavetti.fi/>

JUHA-HEIKKI TIHINEN

juha-heikki.tihinen@proartibus.fi

Juha-Heikki Tihinen työskentelee Pro Artibus -säätiössä kuraattorina ja on Helsingin yliopiston dosentti. Hänen tutkimusaiheisiinsa kuuluvat muun muassa modernin ja nykytaiteen genealogiset prosessit, sekä taideostosten ja identiteettien vuorovaikutus taiteellisissa ja hermeneuttisissa prosesseissa.

PhD (2008, University of Helsinki) Juha-Heikki Tihinen works as a curator in Pro Artibus Foundation and has a Title of Adjunct Professor at University of Helsinki. His recent studies handle e.g. genealogies in modern and contemporary art, and the interaction between works of art and identities in artistic and hermeneutical processes.

SQS
1–2/2019

110

Kirjoittajat
Contributors

ISSN
1796-5551